

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 64

januari 1987

WOORD VOORAF

Geachte abonnee,

Deze maand bereikte de heer L.P. van der Mierden de pensioengerechtigde leeftijd. Zijn naam komt U sinds de twaalfde jaargang - 1982 - regelmatig tegen boven de artikelen over de Oirschotse zoen-accorden. Zijn medewerking bestond in het opsporen van de accorden en de stukken inzake de afwikkeling daarvan, alsmede in het transcriberen van die teksten.

Monnikenarbeid, met liefde voor de historie verricht. Dit werk is des te meer te waarderen, wanneer men bedenkt dat de daarvoor benodigde kennis geheel door zelfstudie is verkregen. Voor het merendeel der abonnees zal het niet bekend zijn, dat de heer Van der Mierden reeds vanaf de start van Campinia - dus meer dan zeventien jaar - meegewerkt heeft aan de samenstelling van dit blad. De bronnen-publicaties in de eerste jaargangen zijn mede door hem mogelijk gemaakt. Ook vanaf het begin hield hij een wakend oog op de zuiverheid van spelling en het gebruik van het Nederlands.

Voor toekomstige publicaties is reeds het nodige voorwerk verricht, zodat U nog lang kunt profiteren, in gunstige zin, van zijn arbeid.

De redactie is de heer Van der Mierden oprecht dankbaar voor het vele werk voor de samenstelling van dit tijdschrift verricht. Wij wensen hem een lange reeks van gezonde jaren toe.

De redactie.

1. DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN TOT 1500

door J.P.J. Lijten

REDACTIONALE

Dit artikel werd geschreven in het kader van de post-doctorale opleiding middel-eeuwse studies aan de R.K. Universiteit te Leuven als een seminarie-verhandeling onder leiding van professor Dr. C. v.d. Wiel, archivaris en officiaal van het aartsbisdom Mechelen-Brussel, aansluitend bij zijn college 'Geschiedenis van het kerkelijk recht'.

INLEIDING

In de tegenwoordige provincie Noord-Brabant zijn in de latere middeleeuwen meerdere seculiere kapittels geweest. Van de overgrote meerderheid dezer kapittels vallen de stichtingsdata in de veertiende en vijftiende eeuw. Deze data zijn althans bij benadering bekend: Breda 1303, Dussen 1306, Grave 1308, Geertruidenberg 1310, Heusden 1355, Steenberg 1363, 's-Hertogenbosch 1366, Eindhoven 1399, Bergen op Zoom 1442, Boxtel 1493.¹⁾ Bij het begin van deze stichtingsgolf waren er echter vier kapittels, die toen reeds sinds onheugelijke tijden bestonden: Oirschot, Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Alem. Van het kapittel van Alem, dat reeds in de vijftiende eeuw verdween, is nauwelijks een spoor overgebleven.¹⁾ De drie andere zijn in 1649 door de staten generaal genaast ten bate van vreemde calvanistische profiteurs en zijn als zodanig blijven doorbestaan tot de Franse tijd. Het nog steeds bestaande, rijk gedoteerde beneficium van de cantorij is nog een restant van het Oirschotse kapittel, dat na vele wederwaardigheden weer in katholieke handen is gekomen en thans bijdraagt aan de verzorging van de kerkzang in de aloude Oirschotse kapittelkerk.²⁾

Zoals de drie plaatsen, Oirschot, Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, hebben ook de daar gevestigde kapittels een bijzondere band en een bijzondere parallel in de geschiedenis gekend.¹⁾ Naast deze parallel in geschiedenis constateren we echter een zekere divergentie tussen Oirschot enerzijds en Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode anderzijds.³⁾ Bij de bestudering van de Oirschotse kapittelstatuten is het daarom goed, steeds een half oog te houden op een eventuele parallel of divergentie in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode.

Het is de bedoeling, de statuten te bestuderen naar hun historische context en naar hun inhoud. Daartoe zal het nodig zijn eerst een inzicht te hebben in de historische context van het Oirschotse kapittel zelf.

Voor de tekst van de statuten volgen wij de uitgave van Frenken, die als geheel zeker betrouwbaar is. Als op een enkel punt een correctie moet worden aangebracht, zal dit ter plaatse gedocumenteerd worden.

Het reeds in 1982 aangekondigde werk van C.F. Fonseca, *Les coutumiers et les statuts de chapitres de chanoines*, in de serie *Typologie des sources du moyen âge occidental*, is helaas nog niet verschenen en zal, naar men ons meedeelde, voorlopig nog niet verschijnen.

I. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN HET OIRSCHOTSE KAPITTEL

De dorpen Oirschot, Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode vertonen veel overeenkomst. Het zijn duidelijk oude agrarische centrumdorpen, gelegen op de grens van hogere akkergronden en lagere weidegebieden in het centrum van de Meierij van 's-Hertogenbosch. De regio van deze drie dorpen en hun naaste omgeving wordt wel eens - foutief - "de Meierij" genoemd. Door oudere mensen werd zij soms aangeduid als "de streek", waarmee men bedoelde: het centrale gedeelte van de Meierij, wat wel correct was. De oorspronkelijke jurisdictiegebieden van deze dorpen grensden aan elkaar en lagen toch in drie verschillende kwartieren van de Meierij.

Evenals tussen de dorpen is er tussen de kapittels een grote mate van overeenkomst. Op grond daarvan heeft men aangenomen, dat ze in dezelfde tijd en op dezelfde wijze ontstaan zijn.⁴⁾ Voor Sint-Oedenrode zijn er vrij duidelijke aanwijzingen, dat het kapittel ontstaan is uit een klerkencollege,⁵⁾ wat men voor de twee andere daarom ook kan aannemen. Overigens zijn in theorie alle seculiere kapittels afkomstig van deze uit de merovingische of karolingische tijden daterende klerkencolleges, hoewel die afkomst voor de niet-kathedrale kapittels historisch meestal niet navijnsbaar is en er in de praktijk vele kapittels gesticht zijn door kerkelijke of wereldlijke vorsten, maar dan vooral in de veertiende of vijftiende eeuw.⁶⁾

De drie hier bedoelde kapittels bestonden in feite als kapittel rond 1200.⁷⁾ De gegevens van de tijd vóór 1300 zijn echter zo schaars, dat het moeilijk is, om een exact beeld te krijgen van de situatie. Wij moeten ons noodzakelijk beperken tot een paar concrete punten, die enigszins aan de oppervlakte komen: de kerk en het dekenaat.

De kerk

Sint-Oedenrode

De oudste gegevens aangaande een kerk vinden we in Sint-Oedenrode. Er wordt

over gesproken in het *Vita sanctae Odae virginis*.⁸⁾ Daar wordt vermeld, dat na de dood van de H. Oda (ca. 726) boven haar graf een houten kapelletje werd gebouwd. Nadat dit houten kapelletje versleten was, werd het vervangen door een groter, stenen "monasterium", waarin door clerici dagelijks de getijden zouden worden gezongen.⁹⁾

Het woord 'monasterium' wordt door Frenken m.i. nogal gechargeerd. Als men de tekst onbevooroordeeld leest, kan men er alleen uit concluderen tot het oprichten van een stenen kerkgebouw en niet tot iets, wat op een klooster lijkt.¹⁰⁾ De bouw van deze stenen kerk, speciaal bestemd voor het koorgebed, wordt algemeen gesteld op kort na 800. Vanaf die tijd had Sint-Oedenrode naast de parochiekerk in Eerschot, waar nu de 'knoptoren' staat, een kerk voor het zingen van de liturgische getijden door een college van clerici, welke later kapittelkerk zou worden. Deze kerk stond in Rode, dat later de naam zou worden van het dorp, op de plaats van de tegenwoordige Sint-Martinus-kerk.

Hilvarenbeek

Uit de drie berichten over de kerkstichtingen te Beek en Rode, waaruit Frenken op ingenieuze wijze de oorspronkelijke tekst gereconstrueerd heeft, moeten we wel concluderen, dat Hilsuindis, echtgenote van Ansi:ried, graaf van Hocy en Strijen en later bisschop van Utrecht, tegen het jaar 1000 in Hilvarenbeek een nieuwe stenen kerk (mede) heeft doen bouwen.¹¹⁾ Vermoedelijk heeft zij ook medegewerkt aan de bouw van een nieuwe stenen kerk in Sint-Oedenrode. Daar was dit duidelijk ter vervanging van een eerdere stenen kerk van ca. 8(X). Hel ligt in de lijn, dat ook in Hilvarenbeek voordien een stenen kerk gestaan heeft. Wat Hilvarenbeek betreft, is er echter geen enkele aanwijzing voor het naast elk aar bestaan van een parochiekerk en een kerk voor het zingen van de getijden. Wij kunnen er daarom van uitgaan, dat in Hilvarenbeek de parochiekerk en de kerk-voor-het-zingen-van-van-de-getijden, later kapittelkerk, identiek geweest zijn en dat deze kerk vanaf ca. 800 op (ongeveer) dezelfde plaats gestaan heeft.

Oirschot

Wat betreft de bouw van de kerken van Sint-Oedenrode en Hilvarenbeek vóór 1200, hebben we althans enige schriftelijke bronnen. Voor de kerkbouw in Oirschot ontbreken contemporaine schriftelijke bronnen ten enenmale. Daartegenover staat een stenen getuigenis, de thans nog bestaande Maria-kerk op het Vrijthof, gebouwd ca. 1100 en nu in gebruik bij de plaatselijke hervormde gemeente. Dit is dus een van de oudste in Nederland bestaande kerkgebouwen. Bij de ingrijpende restauratie van deze kerk in de zestiger jaren werd zij bezocht door professor ter Kuyle, die van mening was, dat de eerste aanzet van dit kerkgebouw veel ouder was dan 1100. De urgentie van het restauratiewerk verhinderde echter een diepgaand onderzoek van de fundering.¹²⁾

Naast dit stenen getuigenis is er wel een verklaring uit later tijd.

In 1633 verscheen hoogschout Bergaigne met een compagnie soldaten in Oirschot, om daar een predikant te installeren. Op het Vrijthof gekomen vroeg hij aan enkele inwoners, welke de oudste parochiekerk was. Men wees hem de Mariakerk. Secretaris Gerard Goossens werd erbij geroepen, om deze verklaring te verifiëren. Hij bevestigde het gegeven antwoord en verklaarde, "dat men by traditie hadde, dat deselve kercke onse voirouders getimmert hadden, terwylen sy noch heydens waren".¹³⁾ Het gebouw is natuurlijk materieel niet meer hetzelfde, maar de traditie houdt duidelijk in, dat de Oirschotse parochiekerk steeds op dezelfde plaats heeft gestaan.

In parallel met Sint-Oedenrode en Hilvarenbeek is het niet vermetel, aan te nemen, dat in Oirschot ca. 800 de Mariakerk in steen is opgetrokken en dat deze kerk naast parochiekerk ook kerk was voor het zingen der kerkelijke getijden. Dat de thans nog bestaande Mariakerk parochiekerk en kapittelkerk geweest is, is historisch nawijsbaar. Vicarius Judocus Houbraken noemt de Mariakerk uitdrukkelijk als vroegere zetelkerk van het kapittel in zijn verslag over de toestand van het Bossche vicariaat in 1661.¹⁴⁾ Het blijkt ook uit een authentiek afschrift van een gerechtelijke uitspraak van de bisschop van Luik vermoedelijk uit het jaar 1277.¹⁵⁾ Een schijnbaar hieraan tegengestelde verklaring door het kapittel bij de visitatie door bisschop Zoes in 1618¹⁶⁾ zal ter sprake komen bij de bouw van de Sint-Petrus-kapittelkerk. Er is immers in Oirschot vóór 1300 een aparte kapittelkerk gebouwd naast de reeds lang bestaande Mariakerk. Het is echter nodig zo exact mogelijk te bepalen, wanneer deze kerk gebouwd werd.

De bouw van de Oirschotse Sint-Petrus-kerk

De thans bestaande gotische Sint-Petrus-kerk van Oirschot met haar majestueuze toren is gebouwd in de jaren 1463 - 1510. Zij is gebouwd ter vervanging van een eerdere Sint-Petrus-kerk, die op dezelfde plaats stond en in 1462 was afgebrand. Van deze eerste Sint-Petrus-kerk is geen enkele tekening overgeleverd, noch is er enige documentatie bewaard over haar bouw. Met de brand ging niet alleen de kerk verloren maar ook het overgrote deel van het Oirschotse archief. Toch is het zaak de tijd van deze bouw accuraat te bepalen, omdat het bouwen van de eerste kapittelkerk een gebeurtenis van eminent belang was voor het Oirschotse kapittel.

De verklaring van het kapittel zelf in deze is natuurlijk zeer belangrijk. De enig bekende verklaring van het kapittel dateert van 1618. Bij de visitatie door bisschop Zoes verklaarden de kanunniken, dat hun Sint-Petrus-kerk en kapittel gesticht waren door de hertog van Brabant en ridder Daniel van Oirschot.¹⁶⁾ Het is vermoedelijk op basis van deze tekst, dat Schutjes meent, dat het Oirschotse kapittel gesticht is in of na 1268 door de genoemde personen,¹⁷⁾ welke conclusie onjuist is, daar het kapittel kort na 1200 bestond. Frenken heeft daarom geconcludeerd tot het bestaan van een ridder Daniel van Oirschot rond 1200,¹⁶⁾ welke conclusie door

Klaversma reeds is bestreden, omdat er rond 1200 voor een ridder Daniel van Oirschot geen plaats is.¹⁸⁾ Het probleem wordt veroorzaakt doordat men het woord 'stichting' te exact neemt. Men kan zich voorstellen, dat een kapittel, dat eerst zetelde in een (te) kleine parochiekerk en dan de beschikking krijgt over een ruime kapittelkerk, deze overgang na eeuwen gaat zien als een 'stichting'. Men kan moeilijk anders dan de mening van Klaversma bijvallen: als er sprake was van een stichter, zou deze ongetwijfeld in het jaargetijdenboek zijn vermeld.¹⁸⁾

Aan de hand van een nauwkeurige bestudering van de enkele beschikbare gegevens willen wij de tijd van de bouw der eerste Sint-Petrus-kapittelkerk zo exact mogelijk benaderen.

De titulatuur van het kapittel

Er zijn slechts weinig oorkonden bewaard, die vóór 1300 van het Oirschotse kapittel zijn uitgegaan, maar daarin constateren we een opvallend verschil in de betiteling, die het kapittel zichzelf geeft in de oorkonden van 1240 'capitulum beati Petri in Orscot' en 1262 'canonici beati Petri in Orscot' enerzijds en de betiteling in de oorkonden van 1282 'canonici eedesie beati Petri in Orscot' en - na de oprichting van het dekenaat - in 1293 'decanus et capitulum ecclesie beati Petri in Orscot'.¹⁹⁾ Wij menen hieruit te mogen concluderen, dat er in 1262 geen Sint-Petrus-kerk bestaat, maar dat het kapittel, dat Sint Petrus wel als patroon heeft, nog zetelt in de Mariakerk, terwijl in 1282 de Sint-Petrus-kerk zetel is van het kapittel. Met andere woorden: de Sint-Petrus-kapittelkerk is gebouwd tussen 1262 en 1282.

De bisschoppelijke uitspraak van 1277

In deze uitspraak zijn twee elementen te onderscheiden. Op de eerste plaats wordt aangegeven, tussen welke partijen het proces gevoerd werd en waarover het ging. In het tweede gedeelte wordt de beslissing van de bisschop uitgesproken.

Het proces heeft reeds lang (tdudum) gelopen tussen de pastoor van de Mariakerk enerzijds en het kapittel van die kerk anderzijds. Hieruit blijkt, dat bij het begin van het proces het kapittel zijn zetel had in de Mariakerk.

Het onderwerp van het proces zijn de novale tienden, waarvan de pastoor beweert, dat ze aan hem q.q. toekomen, en het kapittel, dat ze tot de probenden behoren, dus tot de kapittelinkomsten.

De uitspraak van de bisschop is: ze komen evenals de andere tienden toe aan de parochiekerk²⁰⁾ en dus niet aan de pastoor en niet aan ... hier zouden we verwachten: het kapittel, maar in plaats daarvan verschijnt als een deus ex machina: de hertog. Voor een verklaring is het beter eerst de totale uitspraak van de bisschop te bezien, want er volgt nog een uitzonderingsbepaling. De uitspraak geldt

voor alle gronden "behalve die gronden, die vanouds vrij zijn (van tienden) en cijns moeten betalen aan Sint Petrus".

Het lijkt raadselachtig, maar wordt helder in de volgende veronderstelling. Toen het kapittel plannen beraamde voor de bouw van een eigen kapittelkerk, riep het de hulp in van de hertog, die daar wel iets voor voelde, op voorwaarde, dat hij patroon werd van het kapittel. Er moest echter ook een bijdrage komen van de parochianen en het kapittel besloot daarom de gronden, die tot dan toe vrij waren van tienden, deze verplichting op te leggen ten bate van de te bouwen kapittelkerk. De pastoor kwam hiertegen in verzet, wat leidde tot een langdurig proces voor de kerkelijke rechtbank.

Het kapittel, zich sterk voelend door de steun van de hertog, zette door, bouwde de Sint-Petrus-kerk en legde de tiendeverplichting op. Als patroon werd de hertog partij voor het kapittel in het proces. De bisschoppelijke uitspraak stelde het kapittel principieel in het ongelijk, maar accepteerde wel - zoals in dergelijke uitspraken meermalen gebeurde - de feitelijke situatie. De betalingsverplichting werd geaccepteerd maar niet als een tiendeverplichting - dat zou in strijd zijn met de principe-uitspraak - doch als een cijnsverplichting aan de kapittelkerk.

Op deze gronden lijkt het verantwoord aan te nemen, dat de bouw van de eerste Oirschotse Sint-Petrus-kapittelkerk rond 1268 begonnen is en vóór 1277 voltooid was.

De oprichting van het dekenaat

Hilvarenbeek

Het kapittel van Hilvarenbeek blijkt in 1157 naast een grootproost en een proost een deken te hebben.²¹⁾ Het oudst vermelde optreden van de drie patroons van het Beekse kapittel vinden we in 1246.²²⁾ Dit patronaatsrecht herleidt Frenken tot Ansfried en Hilsuindis (ca. 1000).²³⁾

Sint-Oedenrode

Het dekenaat van het Rooyse kapittel werd opgericht bij oorkonde van hertog Hendrik III in 1246.²⁴⁾ Tegelijk met het dekenaat richtte hertog Hendrik de scholasterij op. Frenken merkt reeds op, dat de oprichting van een scholasterij niet inhoudt, dat er voor die tijd geen kapittelschool was in Sint-Oedenrode.²⁵⁾ Het vermoeden rijst, dat er een zeer bepaalde bedoeling zat achter dit ingrijpen van de hertog. Deze bedoeling wordt in de oorkonde door de hertog uitdrukkelijk uitgesproken als: orde op zaken stellen zowel voor de school als voor het kapittel. Maar ook een hertog dient niet zomaar als getuige in eigen zaak geaccepteerd te worden.²⁶⁾ Het vervolg van de zaak getuigt echter voor hem. In de oprichtingsakte had de hertog de uitvoering ervan toevertrouwd aan Willem van Eik, prior der

Predikheren te Antwerpen, die van de bisschop van Luik opdracht had gekregen het Rooyse kapittel te visiteren, hetgeen gezien de woorden van de bisschop hard nodig was.²⁷⁾ De hertog had reeds verzet voorzien en de wederspanningen met straffen bedreigd. Dit verzet kwam inderdaad. Het kapittel wendde zich tot de bisschop met het verzoek, de maatregelen van visitator Willem van Eik te herroepen, waarop deze aan de aartsdiaken van Kempenland opdracht gaf, om zich ter plaatse in aanwezigheid van de visitator en de kanunniken op de hoogte te stellen van de juistheid der genomen maatregelen en in naam van de bisschop naar bevinden te beslissen.²⁷⁾

De beslissing van de aartsdiaken zal neergekomen zijn op goedkeuring van de maatregelen van de visitator. D.d. 1253.04.13 keurde de bisschop althans de oprichting van het dekenaat en de scholasterij goed op de voorwaarden, die in de hertogelijke oorkonde genoemd waren.²⁸⁾

De gang van zaken wat betreft het dekenaat zou aldus zijn. De kanunniken zouden een deken kiezen, die welomschreven autoriteit kreeg over het kapittel. Zij zouden deze presenteren aan de hertog, die hem, als hij geschikt was, zou voordragen aan de bisschop ter benoeming tot pastoor van de parochiekerk in Eerschot. De hertog had het patronaatsrecht van deze parochiekerk, dat hij nu praktisch afstond aan het kapittel. De deken zou ter uitoefening van zijn pastorale taak een geschikte vicaris aanwijzen, die een behoorlijke vergoeding zou krijgen. De overige, vermoedelijk ruime inkomsten van het pastoraat vormden het beneficie voor de deken.

Oirschot

De oprichting van het dekenaat in het Oirschotse kapittel bij oorkonde van hertog Jan I d.d. 1282.12.03²⁹⁾ vertoont een treffende overeenkomst met hetzelfde gebeuren in Sint-Oedenrode. Toch is er ook enig verschil.

In Oirschot wordt de effectuering niet toevertrouwd aan een bisschoppelijk visitator, maar de oprichting geschiedt in overleg met de kanunniken en de pastoor "unacum canonicis et rectore ecclesiae de Orsoth". Samenhangend met de oprichting van het dekenaat worden dan ook de kanunnikenprebenden verbeterd van 5 tot 9 pond Leuvens. De hertog verzoekt aan de bisschop van Luik, om deze regeling goed te keuren, welke goedkeuring d.d. 1283.09.29 gegeven wordt.³⁰⁾ De gang van zaken betreffende de aanstelling van de deken zou aldus zijn. De kanunniken zouden een deken kiezen en hem ter bevestiging voordragen aan de bisschop, waarna zij hem zouden voordragen aan de hertog ter presentatie aan de aartsdiaken voor de benoeming tot pastoor in Oirschot. De pastoorsinkomsten zouden tot een maximum van 30 pond Leuvens aan de deken komen. Deze zal daarvan zijn vicaris hebben moeten salariëren, maar dit wordt niet vermeld in de akte. Het meerdere van de pastoorsinkomsten zou besteed worden aan de verbetering der prebenden.

Voor het nemen van deze beslissing beriep de hertog zich op zijn patronaatsrecht zowel van het pastoraat als van het kapittel "Nos qui sumus patroni dictae ecclesiae tam investiturae quam prebendarum predictarum". Dit leidde echter tot moeilijkheden. Anders dan in Sint-Oedenrode, waar de hertog alleen-heer was, was hij in Oirschot slechts halfheer. De heerlijkheid was namelijk gedeeld tussen de hertog en de plaatselijke halfheer, op dat moment Daniel van Oirschot, die ook het patronaatsrecht van het Oirschotse pastoraat met de hertog deelde. De moeilijkheid werd nog vergroot, doordat er een politieke tegenstelling was tussen de hertog en Daniel van Oirschot, die heel duidelijk in het Kleefse kamp thuis hoorde, dat tot de slag bij Woeringen vijandig stond tegenover de hertog.³¹⁾

Toen het Oirschotse pastoraat vrij kwam, droeg Daniel van Oirschot Dirk Berthout voor en deze werd door de aartsdiaken tot pastoor benoemd. Na de slag bij Woeringen verzoende de Kleefse partij zich met de hertog en was Daniel van Oirschot bereid de oprichting van het dekenaat te erkennen, tengevolge waarvan hij ook medepatroon werd van het Oirschotse kapittel. Hierop keurde de bisschop van Luik andermaal de oprichting goed d.d. 1289.11.28.³²⁾ Pas daarna zal de oprichting geëffectueerd zijn.

Daar de summier gegevens, die ons ter beschikking staan aangaande het kapittel-dekenaat te Hilvarenbeek, een parallel met Sint-Oedenrode en Oirschot geenszins uitsluiten maar eerder waarschijnlijk maken, menen we te mogen concluderen, dat de kanunniken van de drie kapittels niet veel voelden voor de instelling van het dekenaat, dat hun vrijheid en ongebondenheid zou beperken, maar dat zij tenslotte hebben moeten wijken voor de druk der patroons in samenwerking met de bisschop.³³⁾ Daarbij is het Oirschotse kapittel het langst eigen-baas gebleven en wanneer het tenslotte moet toegeven, weet het de oprichting van het dekenaat op een soepele manier te incasseren.

Daarmee zijn we tevens vanzelf toegekomen aan de historische context van de oudst bekende Oirschotse kapittelstatuten.

II. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

De statuten van 1293.11.12

Dat de oudst bekende Oirschotse kapittelstatuten zo kort na de effectuering van het dekenaat zijn opgesteld, doet ons enig verband vermoeden tussen het een en het ander. De effectuering van het dekenaat zal immers pas plaats gevonden hebben na de tweede goedkeuring door de bisschop d.d. 1289.11.28, terwijl de oudst bekende statuten dateren van 1293.11.12.³⁴⁾

Het zal goed zijn, ook hier te speuren naar enige parallel in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. Wij zullen deze parallel beperken tot de tijd vóór 1293 en ons vooral richten op het vinden van enig verband tussen oprichting van het dekenaat, kerkpatroons en statuten.

Hilvarenbeek

Reeds in 1157 bleek in Hilvarenbeek een deken te zijn, maar het duurt bijna een eeuw, voor wij enig document vinden op statutair terrein. Per 1246.03.27 gaven de drie kerkpatroons verordeningen aan het kapittel.³⁵⁾ Daarna vinden we verordeningen van de elect-bisschop van Luik d.d. 1255.08. naar aanleiding van de visitatie door Willem van Eik O.P.³⁶⁾ De daarop volgende verordeningen d.d. 1270.06 worden wel door het kapittel bekend gemaakt, maar zijn gegeven door Renier, scholaster van Tongeren en gemachtigde van de bisschop in deze, naar aanleiding van het rapport ter zake van twee door hem aangewezen visitatoren.³⁷⁾ Wij vinden dus geen door het kapittel zelf gegeven statuten maar enkel verordeningen door de patroons of door de bisschop.

Sint-Oedenrode

Alles wat wij vinden op statutair gebied in Sint-Oedenrode vóór 1293, hangt samen met de visitatie door Willem van Eik O.P., die door de hertog in 1248 was aangewezen, om de oprichting van het dekenaat te effectueren, hetgeen zijn beslag kreeg door de goedkeuring van de bisschop d.d. 1253.04.13.³⁸⁾ Reeds 1252.06 gaf de elect-bisschop van Luik verordeningen aan het kapittel naar aanleiding van de genoemde visitatie.⁴⁰⁾

Oirschot

Lerend uit het verleden van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, kon Oirschot na het optreden van patroons en het oprichten van het dekenaat verordeningen van bovenaf verwachten. Wat kon een beter afweermiddel zijn tegen deze ingrepen van bovenaf dan zelf acceptabele statuten samenstellen?

Eerst dienen we ons echter nog bezig te houden met een andere vraag. Hoe is in zo korte tijd het dekenaat geëffectueerd?

Immers tussen 1282 en 1289 was op voordracht van Daniel van Oirschot Dirk Berthout tot pastoor benoemd. Voor het effectueren van het dekenaat, zoals bepaald door de hertog en goedgekeurd door de bisschop, moest eerst de pastoorsplaats vrij komen. Dit kon door het overlijden of aftreden van Dirk Berthout. Maar er is ook nog een derde mogelijkheid, waarmee wij terdege rekening moeten houden. De kanunniken konden pastoor Dirk Berthout tot deken kiezen. Dit zou zelfs op vele manieren gunstig werken. Het zou aangenaam zijn aan Daniel van Oirschot, dat de door hem voorgedragen pastoor tot deken gekozen

werd. Het zou aangenaam zijn aan de hertog, dat het door hem geplande dekenaat buiten verwachting snel gerealiseerd werd. Het zou de nieuw gekozen deken bijzonder gunstig stemmen, om aan de verlangens van het kapittel tegemoet te komen. Bovendien kon het kapittel in dit geval tot een keuze overgaan op elk moment, dat het zelf wilde. Het kapittel had in dat geval de welkome mogelijkheid, om tot een keuze over te gaan in omstandigheden, die voor het kapittelbelang zo gunstig mogelijk waren. Indien er ook externe aanwijzingen zouden zijn voor de keuze van Dirk Berthout tot deken, zou deze mogelijkheid een grote mate van waarschijnlijkheid krijgen. Deze aanwijzingen zijn er.

Coppens vond een Theodericus Berthout vermeld als deken in het onzekere jaar 1396.⁴¹⁾ Als hij het jaar niet met zekerheid kon ontcijferen, zou het 1296 geweest kunnen zijn. Een andere aanwijzing: bij de verkoop van 19 bunder broekland door Daniel van Oirschot aan de abdij van Tongerlo d.d. 1301.08.30 treedt als getuige op Theodoricus decanus ecclesie Oerscothisis.⁴²⁾

Gezien dit alles achten wij een keuze van Dirk Berthout tot eerste Oirschotse kapitteldeken alleszins acceptabel. Het geheel van dit gebeuren past ook zeer goed in de nog steeds bekende - en door buitenstaanders nog steeds niet begrepen - Oirschotse wijze van politiek overleg plegen.

De geponeerde waarschijnlijkheid wint nog aan kracht, als we het oog houden op de perfecte timing van de eerste Oirschotse kapittelstatuten. Zij zijn gedateerd 1293.11.12. Op dat moment was er in Luik een nieuwgekozen en bevestigde bisschop, maar diens functie werd nog waargenomen door bisschop Burchardus van Metz. Aan de elect en aan de plaatsvervanger richtte het kapittel het verzoek tot goedkeuring, welke door bisschop Burchardus van Metz dan ook per omgaande werd verleend d.d. 1293.11.17.⁴³⁾ Enig wildbraad voor het wijdingsdiner, dat de ijlbode vergezeld, kan bij de vlotte afwikkeling nog bevorderlijk zijn geweest.

Het is de vraag, of de patroons zo blij geweest zijn met dit voortvarend optreden, dat men in Oirschot niet verwacht maar dat op sommige gunstige momenten plotseling mogelijk blijkt. Zij konden wat namopperen en traineren, maar gaven uiteindelijk na meer dan vier jaar d.d. 1298.04.17 hun goedkeuring.⁴⁴⁾

Resultaat: patroons en bisschop voorlopig uitgeschakeld in zake statutaire bemoeienis.

Uit het vervolg zal blijken, hoe beslissend de riantie uitgangspositie ten gevolge van deze goed gespeelde opening zou zijn voor het verdere verloop van het spel.

Het statuut van 1416.11.24

Over een periode van meer dan een eeuw is geen enkele aanwijzing gevonden aangaande enige activiteit op statutair gebied, noch van de zijde van het kapittel noch van de zijde van de patroons of de bisschoppen.

Ook hier zal het goed zijn, de situatie in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode in die periode even te bezien.

Hilvarenbeek

D.d. 1310.02.19 gaven de drie kerkpatroons uitgebreide verordeningen aan het kapittel.⁴⁵⁾ Daarna gebeurt er niets (is er althans niets bewaard) op het gebied van statuten tot 1423.

Sint-Oedenrode

Hertog Jan II bevestigde d.d. 1306.06.19 het privilegium de anno gratiae, gegeven door hertog Hendrik 11, waarbij toegestaan werd, dat na het overlijden van een kanunnik de inkomsten van diens prebende nog een jaar lang besteed mochten worden tot afdoening van diens schulden of tot uitvoering van diens testament.⁴⁶⁾

In 1309 had de Luikse kanunnik Macharius van Den Bosch volgens bisschoppelijke opdracht het kapittel van Sint-Oedenrode gevisiteerd. D.d. 1309.06.30 had hij in die kwaliteit verschillende voorschriften gegeven aan het kapittel, die echter nooit waren opgevolgd, misschien ten gevolge van het overlijden van de visitorator. Deze voorschriften werden bij schrijven van bisschop Adolf van der Marck d.d. 1336.07.27 geurgeerd.⁴⁷⁾ Ook in Sint-Oedenrode zijn van die tijd tot 1416 geen sporen van statutaire activiteit.

Oirschot

Bij bovenaangehaald bisschoppelijk schrijven van 1309 had Macharius van Den Bosch ook opdracht gekregen tot het visiteren van de kapittels van Hilvarenbeek en Oirschot, maar vermoedelijk is hij daaraan niet toegekomen.

Het statuut van 1416 is het enige, waarvan de originele kapitteloorkonde met volledige notariële bekrachtiging nog aanwezig is.⁴⁸⁾ Het is gemaakt tijdens het openstaan van het dekenaat met in feite als enige bepaling, dat de toekomstige dekens moeten zweren geen novale tienden voor zichzelf te zullen vorderen.

De statuten van ca. 1435

Bezien we allereerst het vergelijkingsmateriaal

Hilvarenbeek

De oudste geschreven statuten van het Beekse kapittel dateren van 1423.12.01.⁴⁹⁾ In zijn kritische notities bij deze statuten merkt deken Verreep in 1569 op, dat aanvankelijk geen geschreven statuten bestonden, maar dat de zaken van het kapittel geregeld werden naar gewoonterecht, totdat dit in 1423 werd vastgelegd.⁵⁰⁾

De tekst van deze statuten is niet bewaard, maar wel een opsomming van de punten, die in de blijkbaar 29 kapitels werden behandeld. Aan deze 29 kapitels werden nog enkele malen enkele kapitels toegevoegd, vermoedelijk in 1458, in 1473 en in 1478.

Sint-Oedenrode

Hier is geen enkele documentatie bewaard gebleven betreffende statutaire activiteit in de vijftiende eeuw, maar gezien zowel in Hilvarenbeek als in Oirschot het gewoonterecht van het kapittel schriftelijk is vastgelegd en gezien de tekst daarvan in Hilvarenbeek is verloren gegaan, is het ook met betrekking tot Sint-Oedenrode niet onaannemelijk, dat daar in dezelfde tijd het gewoonterecht is opgetekend, maar dat de tekst is verloren geraakt.

Oirschot

Deze optekening van het gewoonterecht is niet gedateerd. Frenken heeft ze betiteld als 'omstreeks 1435'. Wij hebben deze omschrijving aangehouden om geen verwarring te wekken, maar vermoeden, dat ze, althans in de bewaarde redactie, zeker 20 jaar later gedateerd moeten worden. De reden voor de datering 'ca. 1435' is voor Frenken, dat over de koster gesproken wordt als over een jaardeservitor, wat hij pas werd door de inlijving van de matriculairij bij de kerkfabriek d.d. 1435.07.30.⁵¹⁾ Nu wordt aangaande deze koster-jaardeservitor gesproken over een reeds gevormde gewoonte met betrekking tot zijn nieuwe situatie. Daarvoor lijkt ons toch zeker een termijn van twintig jaar nodig. Bovendien bestaat er een brief van hertog Philips de Goede d.d. 1459.12.27, waarin hij het kapittel een reprimande geeft voor het eigenmachtig morrelen aan de statuten, die door de hertog en de bisschop waren goedgekeurd.⁵²⁾ Deze reprimande zal toch een concrete aanleiding gehad hebben, waarom het waarschijnlijk lijkt, dat deze statuten gedateerd moeten worden in of kort vóór 1459.

De statuten van 1472.11.26

Daar we voor deze statuten geen parallel vinden, noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode, zullen zij vermoedelijk verklaard moeten worden vanuit een interne Oirschotse historische context. Deze hoeft niet ver gezocht te worden.⁵³⁾

De bouw van een eigen stenen kerk in Best, waarvoor reeds in 1421 een aanzet is te bespeuren en die in 1437 voltooid was, had de kennelijke bedoeling om Best tot een aparte parochie te maken. Het kapittel voelde daar niets voor, maar de pastoor van Oirschot en de kapitteldeken, uiteindelijk verantwoordelijk voor de zielzorg, stonden niet afwijzend tegenover de Bestse plannen, die door de grote

afstand tot de Oirschotse kerk alleszins redelijk waren. Er kwam in 1437 een regeling, die nogal beperkend was voor Best. Zo mocht de rector van de Bestse hulpkerk niet in Best wonen. De deken loste dit handig op, door de pastoor van Oirschot voor te dragen als rector. Deze stelde een plaatsvervanger aan, voor wie de genoemde beperking niet gold. Twee Bestse priesters werden als deservitor benoemd: Rugter van den Laeck tot 1463 en daarna Henrick Geerlicx van de Melcrood. Toen de Oirschotse pastoor overleed, was Frank van Boort reeds meerdere jaren deken en voelde zich machtig genoeg, om Henrick Geerlicx van de Melcrood, tot dan toe deservitor, tot rector te doen benoemen. Men kon een geboren Bestenaar, die al meerdere jaren als deservitor in Best gewoond had, moeilijk verplichten, om na zijn benoeming tot rector buiten Best te gaan wonen. In 1471 blijkt Henrick Geerlicx van de Melcrood rector te zijn van de Bestse kerk en in Best te wonen. Dit was echter wel in strijd met de oprichtingsakte van 1437 en met de uitdrukkelijke bedoeling van het kapittel, dat na het overlijden van deken Frank van Boort tijdens het openstaan van het dekenaat besloot de puntjes op de i te zetten. Dat is dan ook de teneur van de statuten van 1472.11.26, waarvan Frenken zegt: "Naar het schijnt maakten de kanunniken van die gelegenheid gebruik, om de rechten en plichten van de toekomstige deken-pastors wat nader te omschrijven".⁵⁴⁾ Nu is er van rechten van de deken niet veel sprake, maar des te meer van beperking van rechten en van plichten.

De statuten van 1496.05.14

Frenken dateert deze statuten in 1446, zich baserend op het 'registertje' dat hij ter beschikking had, waarvan "de tekst hier en daar corrupt is".⁵⁵⁾ In dat 'registertje' is het jaartal geschreven gedeeltelijk in romeinse, gedeeltelijk in arabische cijfers: MCCCC 46. Op zich is het al onlogisch, dat er statuten zouden zijn van 1446, die in 1499 en in 1501 worden aangevuld, terwijl er in de tussentijd nieuwe statuten zouden zijn gemaakt in 1472. Bovendien is er echter een tekst beschikbaar, die op enkele punten meer betrouwbaar is dan het 'registertje', in welke tekst het jaartal voluit is geschreven: "anno millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto" 1496.⁵⁶⁾

Op zoek naar een parallel vinden we deze enkel in Hilvarenbeek.

Hilvarenbeek

Iets later dan in Oirschot d.d. 1510.12.02 werd in Hilvarenbeek een regeling getroffen, die te vergelijken is met de Oirschotse van 1496.⁵⁷⁾

Frenken brengt deze regeling onder bij de rubriek 'De aan het kapittel gegeven verordeningen', terwijl hij de Oirschotse regeling van 1496 onder brengt bij de rubriek 'De kapittelstatuten'. Het had meer voor de hand gelegen, de Beekse rege-

ling van 1510 ook onder te brengen bij 'De kapittelstatuten', zij gaat immers uit van 'Deken en kapittel'.

Oirschot

Wanneer wij de twee regelingen vergelijken, valt aanstonds een vrij grote parallel in het oog. In beide gevallen is de motivering: het wegnemen van twijfel en onzekerheid. Ook het onderwerp van de regeling komt vrijwel overeen: het betreft in hoofdzaak de verdeling van de kapittelinkomsten over residerende en niet-residerende kanunniken. Uit de regeling, die getroffen wordt, blijkt, dat er nogal eens wisselingen plaatsvonden. Wij belanden hier vanzelf bij de historische context.

In de onrustige jaren rond 1500 met nogal wat troepenbewegingen was het vooral op het platteland angstig wonen. Sommige kanunniken vonden het veiliger in de ommuurde steden te wonen, om, als de tijden weer wat rustiger leken, opnieuw op het platteland te gaan resideren. Dat veroorzaakte onrust en irritatie, ook bij degenen, die trouw ter plaatse bleven resideren.

Dezen gingen de heen en weer trekkenden hoe langer hoe meer beschouwen als profiteurs. De tendens van de toenmalige statutaire bepalingen is dan ook, om de (trouw) residerenden meer te bevoordelen.

Het Oirschotse kapittel heeft vermoedelijk langer dan de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode aan de bemoeienis van patroons weten te ontkomen. Bij de bouw van de eerste Sint-Petrus-kapittelkerk rond 1268 heeft het de hertog van Brabant als patroon moeten accepteren, die dan ook kort daarna het dekenaat oprichtte. Bij de effectuering van die oprichting werd de heer van Oirschot medepatroon. Vrezend voor statuten-oplegging van de kant van de patroons en eventueel van de bisschop, heeft het Oirschotse kapittel die effectuering op soepele wijze weten te verwerken en onmiddellijk zelf statuten opgesteld op een zelf gekozen strategisch moment. Het heeft tot 1500 de zaak van de statuten steeds in eigen hand weten te houden, dit in duidelijke divergentie van de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oeflenrode, waar de statuten in hoofdzaak door de patroons, de bisschop » j. _s visitatoren werden gegeven. Overigens vertoont het Oirschotse kapittel een sterke parallel met de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, hetgeen ook geldt voor de kapittelstatuten naar hun inhoud.

III. DE INHOUD VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

De statuten van 1293.11.12

Uitgaande van de historische context, waarin de statuten van 1293 geplaatst dienen te worden, kunnen wij verwachten, dat daarin meerdere bepalingen zullen zijn opgenomen, die ook al golden in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode en duidelijk in de lijn liggen, die van hogerhand werd uitgezet. Oirschot heeft steeds voorbeelden gegeven van de bereidheid, om het onvermijdelijke te accepteren, maar dan wel liefst op een aan Oirschot aangepaste en voor Oirschot gunstige wijze.

De statuten omvatten slechts 8 kapittels, waarvan het eerste begint met de motivering en de andere met 'Item statuimus' (Ook bepalen wij), behalve het achtste, dat misschien een latere toevoeging is - het ontbreekt immers in het authentieke afschrift⁵⁸) - en dat neerkomt op een aanvulling van kapittel 7, maar ook begint met 'Item'. Om die redenen leek het beter dit kapittel met een apart nummer te benoemen.

De inhoud van de diverse kapittels is kort als volgt te omschrijven.

1. Er wordt een regeling getroffen voor een uitdeling aan de kanunniken, die de kerkelijke getijden bijwonen. Uit de motivering blijkt, dat deze regeling voordien niet bestond in Oirschot. Zij is een, materieel voelbare, aansporing om trouw de getijden bij te wonen en ligt helemaal in de van boven gebrgeerde lijn, zoals hieruit blijkt, dat een soortgelijke regeling wordt aangetroffen in de statuten van Hilvarenbeek van 1255, cap. 3 en van Sint-Oedenrode van 1256, cap. 5 en 6.⁵⁹) Bovendien was zij voordelig voor de residerende kanunniken.
2. Hier gaat Oirschot een eigen weg. Het kapittel bepaalt, dat vicarissen voor niet-residerende kanunniken - de priesters of geestelijken, die in hun plaats de kerkelijke getijden bijwonen en andere diensten verrichten - zullen worden aangewezen door deken en kapittel: "... per nos decanum et capitulum predictos" en stelt de beloning van de vicarissen vast. Wij vonden deze bepaling noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode. Het lag in de lijn, dat een niet-residerende kanunnik zelf zijn vicaris aanwees - deze moest ook uit zijn prebende gesalarieerd worden - of dit aan de deken overliet. Deze bepaling versterkt de macht van het kapittel enerzijds tegenover de deken, anderzijds tegenover de dienstdoende geestelijke van de kerk.
3. Geëmancipeerde kanunniken, die dus de plaatselijke kapittelschool hebben afgemaakt en volledig gelijkberechtigd kanunnik zijn, maar hun studie willen voortzetten aan een 'studium generale' - een universiteit of daarmee gelijkgeachte instelling - krijgen 2/3 van hun prebende, tenzij deken en kapittel hun naar omstandigheden meer toestaan. In de Beekse statuten van 1270 cap. 2 wordt bepaald, dat zij hun volle prebende krijgen. Voor Sint-Oedenrode vonden we geen bepaling. Het verschil heeft wel deze achtergrond: patroons en bisschop wilden vermoedelijk een hogere studie bevorderen, terwijl het Oirschotse kapittel daar nogal gere-

serveerd tegenover stond.⁶⁰⁾

4. Pueri-canonici, jonge niet-geëmancipeerde kanunniken, die de plaatselijke kapittelschool nog niet hadden afgemaakt, krijgen slechts de helft van hun prebende. Deze regeling gold ook in Hilvarenbeek blijkens de statuten van 1255 cap. 4 en in Sint-Oedenrode blijkens de statuten van 1256 cap. 1.

5. Die gedeelten van prebenden, die niet worden uitgekeerd, worden bestemd voor de uitdelingen aan degenen, die de getijden bijwonen. Uit de formulering van deze bepaling blijkt, dat de niet-residerende kanunniken niet hun hele prebende kregen, terwijl men uit cap. 2 zou opmaken, dat dit wel het geval was. Wij moeten er rekening mee houden, dat de bepalingen dikwijls niet afgewogen juridisch geformuleerd zijn. De bedoeling was voor de belanghebbenden toch wel duidelijk, maar voor ons soms niet. Vermoedelijk kregen de niet-residerende kanunniken slechts de helft van hun prebende en moest uit die helft ook nog de vicaris gesalarieerd worden. In de Beekse statuten van 1255 cap. 2 vinden we dezelfde bepaling. In Sint-Oedenrode is zo'n bepaling niet bewaard, maar gezien de overeenkomst van het geheel zal daar hetzelfde gegolden hebben.

6. Residerende kanunniken mogen per jaar hoogstens 40 dagen afwezig zijn. In Sint-Oedenrode vinden we hierover geen bepaling; in Hilvarenbeek wordt in de statuten van 1310 cap. 5 de maximale afwezigheid vastgesteld op 2 maanden.

7 en 8. Regeling van annus gratie en annus ecclesie.

Annus gratie (jaar van gratie): Wanneer een kanunnik is overleden, mag het inkomen van zijn prebende van het daarop volgend jaar besteed worden tot aflossing van zijn schulden of tot uitvoering van zijn testament, m.a.w. het komt toe aan zijn nalatenschap.

Annus ecclesie (jaar van de kerk): De inkomsten van de vrijgekomen prebende van het daarop weer volgende jaar komen aan de kerk.

Deze regeling gold al in Sint-Oedenrode, zoals blijkt uit de bevestiging d.d. 1306.06.19 door hertog Jan II van deze door zijn voorganger hertog Hendrik III getroffen regeling.⁶¹⁾ In Hilvarenbeek wordt ze overgenomen in de statuten van 1310 cap. 10: "... prout in ecclesiis de Rode et Oirschot" zoals in de kerken van Sint-Oedenrode en Oirschot.⁶²⁾

Het geheel van deze statutaire bepalingen overziende moeten wij constateren, dat er slechts zaken-in-de-marge geregeld worden maar niet de wezenlijke taak van het kapittel: de kerkelijke eredienst zelf. Wij zullen alert moeten zijn in het speuren naar kenbronnen voor de regeling van deze wezenlijke taak.

Het statuut van 1416.11.24

De historische context van dit statuut,⁶³⁾ dat werd opgesteld tijdens het openstaan van het dekenaat, maakte ons reeds duidelijk, dat de enige bedoeling ervan was, om het inkomen van de deken te beperken en dat van het kapittel te vergroten. De

enige bepaling behelst, dat de te kiezen dekens moesten zweren geen novale tienden voor zichzelf te zullen opeisen.

Nu waren novale tienden volgens de algemene kerkelijke wet pastoorsinkomsten en deze pastoorsinkomsten vormden de prebende van de deken. Het is dan ook geen wonder, dat bisschop Masius bij gelegenheid van de visitatie d.d. 1608.09.16 - 18 zei, dat dit statuut volkomen onwettig was.⁶⁴⁾ De deken, die na de afkondiging van dit statuut werd gekozen, Gerardus de Heere, had als kanunnik met de anderen deze bepaling gemaakt en kon dus niets anders doen dan ze onderhouden.

Een vergelijkbare bepaling is noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode gevonden.

De statuten van ca. 1435⁶⁵⁾

Als vergelijkingsmateriaal beschikken we alleen over de opschriften van de 29 kapittels van de Beekse statuten van 1423.⁶⁶⁾ Daarnaast zal summier verwezen worden met H gevolgd door het nummer van het betreffende kapittel.

1. Er wordt vastgesteld, dat er jaarlijks twee generale kapittels worden gehouden: op 1 december en op 14 mei.⁶⁷⁾ Deze generale kapittels worden geregeld is H 10. Ook in Sint-Oedenrode werd een generaal kapittel gehouden op 14 mei blijkens de statuten van 1336 cap. 1.68)

2. Geregeld wordt, wat een nieuwbenoemde kanunnik hoort te doen (een diner geven en diverse fooien) en hoe zijn prebende in werking treedt. H 1.

3. De koster moet elk jaar herbenoemd worden.

4. De scholaster draagt een schoolrector ter benoeming voor aan het kapittel. Eenzelfde regeling vinden we in de Rooyse statuten van 1336 cap. 6.

5. De inkomsten van de deken worden beperkt in overeenstemming met het statuut van 1416.

6. Alleen de residerende kanunniken delen in het drinkgeld, dat gegeven wordt door de pachter(s) der tienden.

7 en 8. Geregeld wordt, hoe de residerende kanunniken hun afwezigheid en terugkeer moeten melden. H 18 en 19.

De statuten van 1472.11.26⁶⁹⁾

Evenals het statuut van 1416 zijn deze statuten uitgevaardigd tijdens het openstaan van het dekenaat. Dit gegeven alleen wijst al op het doel: het inperken van de macht van de deken. Daarbij komen voor deze statuten de verwickelingen rond de parochie Best in wording. De bedoeling is dan ook bijna overal te proeven. Dat we voor deze statuten geen rechtstreekse parallel vinden in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, betekent nog niet, dat er nergens een parallel is in de feitelijke

regeling. Ook een herhaling van reeds vroeger gemaakte bepalingen is niet uitgesloten. Wel dienen we daarbij attent te zijn op een mogelijke nuance, die geïnspireerd is door de speciale bedoeling van **deze** statuten.

1. Hier wordt benadrukt, dat het kapittel als één lichaam moet optreden met name betreffende de aanstelling van vicarissen. We denken aan de benoeming in Best.
2. Elke zaterdag moet een cartabel worden gepubliceerd, waarop de liturgische regeling der getijden voor de volgende week overeenkomstig de ordinarius van het kapittel wordt aangegeven, door een deskundig priester, die daartoe door deken en kapittel gemeenschappelijk 'per decanum et nos capitulariter, coniunctum et communiter' zal worden aangesteld. Als deze **twijfelt** aan de **juiste** regeling in een bepaald geval, moet hij dit op zaterdagmorgen **na de hoogmis of** eerder aan het **kapittel** voorleggen.
3. De gebruikelijke processies en plechtigheden moeten **gehouden** worden maar na bekomen verlof van het kapittel als geheel.
4. Zie statuten 1435 cap. 1.
5. Bij de keuze van een deken hebben kanunniken, die geen hogere wijding ontvangen hebben, geen stemrecht. In alle andere gevallen hebben alle kanunniken gelijkelijk stemrecht. Dit laatste was in strijd met **het** algemeen kerkelijk gebruik en ook met de Beekse statuten van 1310 cap. **11** en de Rooyse van 1256 cap. 1, maar wel geschikt om de macht van de **deken te beperken. Door het concilie van Trente** werd dit gebruik afgeschaft, zoals bisschop **Masius benadrukte in zijn visitatie** van 1609.⁷⁰⁾
6. Zie statuten 1435 cap. 2. Toegevoegd: **Een deken kan slechts als zodanig fungeren, nadat hij als kanunnik zijn intrede gedaan heeft met voldoening aan alle verplichtingen.**
7. Een kanunnik, die op **14 mei zijn** residentie niet heeft **aangezegd, wordt als niet-residerend** beschouwd.
8. De verplichtingen der kapelaans bij hun intrede en de aanzegging **van hun residentie** worden geregeld naar analogie van die der kanunniken.
9. Verwijzend naar cap. 1 wordt bepaald, dat vicarissen door deken en kapittel gezamenlijk worden aangewezen en dat hun alleen bij gezamenlijk besluit gunsten kunnen worden verleend.

Zie statuten 1435 cap. 3. Nuance: door deken en kapittel gemeenschappelijk **herbenoemd.**

11. Zie statuten 1435 cap. 4.
12. Behalve de vaste beneficianten van de kerk en de leerlingen van de kapittelschool, die daartoe door de rector zijn aangewezen, mag niemand in het koor worden toegelaten zonder de gemeenschappelijke toestemming van deken en kapittel.
13. De deken-pastoor moet alle inkomende stukken, ook die de parochiale zielzorg betreffen, eerst ter beslissing voorleggen aan het kapittel.

14. Nieuw-aangestelde kapelaans moeten eerst de eed van trouw aan het kapittel afleggen.
15. Aan de kapelaans kan verlof gegeven worden voor afwezigheid voor één dag door de deken, voor meerdere dagen door de deken met twee kanunniken, maar voor meer dan een week slechts door het gehele kapittel.
16. Kerk-, kapel- en H. Geestmeesters staan onder jurisdictie van het kapittel en moeten rekening en verantwoording doen aan het kapittel.
17. In de kerk zal een tafel worden geplaatst met relikwieën. Wat daar geofferd wordt, is bestemd voor de afbouw van de kerk. De nieuw te kiezen deken moet daar uitdrukkelijk mee instemmen.
18. De deken heeft de bevoegdheid het kapittel samen te roepen, de beraadslagingen en de stemmingen te leiden en degenen, die overtredingen begaan, welwillend te vermanen.
19. Er worden nauwkeurige voorschriften gegeven over de wijze, waarop het kapittel samengeroepen moet worden, met name wanneer iemand terechtgewezen wordt.
20. De plechtigheden van het kapittel moeten voorrang hebben boven de parochiediensten.
21. De deken moet een intrede geven als de kanunniken.
22. Beslissingen aangaande de kerk van Best mogen alleen overeenkomstig de oprichtingsakte genomen worden. Aan de voorwaarden mag niets veranderd worden tenzij door het kapittel gemeenschappelijk.

Als motivering wordt in meerdere bepalingen genoemd de voorrang 'praes eminentia' van het kapittel in alle, ook parochiële, zaken.

Ook hier worden voornamelijk zaken-in-de-marge geregeld. Waar wezenlijke zaken als de kerkelijke plechtigheden ter sprake komen, is dit ter regeling van bijkomstigheden.

De statuten van 1496.05.14⁷¹⁾

- 1 t/m 4. Er wordt een nadere regeling getroffen, hoe nieuw-residerende kanunniken zullen delen in de tienden.
5. Zie statuten van 1435 cap. 6.
6. Een kanunnik, die wil komen resideren, moet dit aanzeggen in het kapittel van 14 mei en op 23 juni aanwezig zijn. Deze regeling gold ook in Hilvarenbeek (statuten van **1310** cap. 1 en 4.) en wat het aanzeggen betreft, ook in Sint-Oedenrode (statuten van **1336** cap. **1.**)
- 7 en 8. Nader wordt geregeld, hoe een residerende kanunnik zijn afwezigheid en terugkeer moet melden. Zie statuten van 1435 cap. 7 en 8.

Toevoegingen van 1499.05.14

9. Er wordt een boete gesteld op de afwezigheid bij jaargetijden.
10. Er wordt een boete gesteld op het innen van kapittelinkomsten buiten het kapittel om.
11. Er wordt een boete vastgesteld voor de suppoosten, die na aanzegging niet verschijnen voor het kapittel.
12. De wijze van aanzegging van een kapittelvergadering wordt nader geregeld. Er wordt een boete gesteld op niet-verschijnen zonder geldige reden.
13. Aan nieuw-residerende kanunniken en kapelaans mag geen extra verlof tot afwezigheid worden verleend.
14. In geen enkele aan het kapittel onderhorige kerk mogen missen of jaargetijden worden aanvaard zonder toestemming van het kapittel. Vermoedelijk is deze bepaling speciaal gericht tegen Best, waarmee juist grote moeilijkheden geweest waren.⁷²⁾

Toevoegingen van 1501.05.26

15. Het diner bij gelegenheid van de intrede wordt afgeschaft en in plaats daarvan een bedrag vastgesteld ten bate van de kerkekas. In de considerans wordt opgemerkt, dat het oude gebruik ongeoorloofd was en in strijd niet de canones.
16. Er wordt een boete gesteld op afwezigheid zonder verlof.

Ook hier constateren we slechts regeling van in ons oog niet-wezenlijke zaken.

Het geheel van de Oirschotse kapittelstatuten tot 1500 naar hun inhoud overziende, constateren we, dat zij liggen in de lijn, die als algemeen wordt gezien. "Reeds vroeg stelden de kapittels zelf statuten op, waarvan de kerk het gezag erkende. De kapittels waren volkomen vrij hun statuten op te stellen, te wijzigen en weer af te schaffen, zelfs zonder machtiging van de bisschop, Deze statuten hadden dan ook slechts tot voorwerp de interne aangelegenheden van het kapittel."⁷¹⁾ Dil wijst erop, dat er voor het wezenlijke doel van de kapittels een bepaalde algemeen geldende grondregel geweest moet zijn. Dit was de z.g. regel van Aken, die in 816 op verzoek van koning Lodewijk de Vrome door het concilie van Aken werd opgesteld „Jaerde naam 'De institutione canonicorum' en die gold voor alle geestelijken zowel van kathedraalkerken als van de grotere kerken in de stad en op het platteland."⁷⁴⁾ Wel werd deze regel fel aangevallen door de Gregoriaanse hervorming op de lateraanse synode van 1059, maar dit had in de meeste bisdommen zoals dat van Luik weinig effect.⁷⁵⁾ De aanval was overigens niet terecht, zoals van Waesberghe heeft aangetoond.⁷⁶⁾ De seculiere kapittels gingen dan ook hun eigen weg. "Het stramien bleef hetzelfde, dit was de regel van Aken, maar de concrete toepassingsmodaliteiten evolueerden met de omstandigheden en schommelden voortdurend tussen tekenen van verval en moeizame hervormingspogingen".⁷⁷⁾

INHOUDSOPGAVE

REGISTER 1986

INHOUDSOPGAVE

Aarle, C.L.M. van	
- Stamlijst Van Aarle	78 01
Bijnen, J.F.C.M.	
- Tijl Uilenspiegel bezocht in 1579 Zandoers! (?)	68 70
- Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw in Oerle	100-138
- Iets over de luidklokken in de kerktoren van Zeelst	191-194
Cuijck, N. van	
- Stamlijst Van der Aa	180 182
Goossens, R.J.I.	
- De raadhuizen van Bergeyk	4-14
Lijten, J.P.J.	
- Het bestuur van het Oirschotse Sint Joris Gasthuis Rechts en feitelijk	155-179
- Oirschotse zoen-accoorden (m.m.v. L.P. van der Mierden) A. Zonen wegens doodslag nrs. 71-85	40-48,86-96,195-207
Meulenbroeks, Hans en Henriette	
- Stamlijst Meulenbroeks/Smollers	139-146
Mijland, H.J.M.	
- Bestse fundaties	
Inleiding	15
1. Fundatie Reinier Francken Verheijden en Heijlken van den Acker	16-24
2. Fundatie Hendrik Jansen van de Ven	55-66
3. Fundatie Mathijs Peeters van Doormalen	147-152
Run, A. van	
-- Herberg "De Swaen" op de Locht te Veldhoven	52-54
Scholten, C.	
- Huizen en bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 57. Koestraat 10	26-31
Spijkers, A.P.A.M.	
- O.L. Vrouw van de Heilige Eik, gravure van G. Collaert	183-187
Suijkerbuijk, J.	
- De gemeente Best in de eerste jaren van haar bestaan	32-39,71-77
Ven-Lommers, Toke van de	
- Oirschotse gedichten	
Mijn dialect	25
Zo is het goed	67
Even terug	188-190
Verhoeven, Arno	
- Middeleeuwse waterputten uit Oirschot	82-85
Erratum	208

Aa, van der		Betclunans, Anthonis Peter	14	Bruggen, W.Dld.	109	Dijk, van (den`	
Laurentius ,fundatie	73-74	Berendonck, Jan Janszoon van	47	Brunssum	109,131	- Adriaen Mat ijs	21
rentmeester van de	59,61	Bergaigne, Joseph -,	183	Brussel	164,183,185	- Anna Maria Tielemans	55,57
fundatie Laurentius	Gijsbertus	bisschop van Den Bosch		Buckincx, Henrick	94	rentmeester van de	
stamlijst	180-182	Bergeijk	4-9,13,84	schepen van Oirschot		fundatie Hendrik Jansen	
Aa, rivier	185	secr. van de dingbank	zie Johan	Bulten, top.Best	20	van de Ven	
AaLst	10	van Beverwijk	van Beverwijk	Butsele, Wilh. van -,	63	- Denis Corneliszoon	203
Aalst, W. van der	129130	Berg, huis Ten	199-200	rijksveldwachter te Best		-- Gerard Danelszoon	43
Aarts, herdgang	43,132,206	Berk, n.n. van de	10	Bijnen		- Gerit. Tielemans	55,57
Aa'lr, van -,stamlijst	78-81	Berkel-Enschot	201	- Bartholomeus ,landmeter	120	- Wouter Denis Corneliszoon	203
Aarts, Willem	161	Best	15-20,32-39,41,56, 59-64,71-77,147-151	- Hugo	138	Dijck, 1 -,top.Veldhoven	125
kepillteldeken		Algemeen Armbestuur	59-64,171				
Agnes van kleefstraat,	83	burgemeester van	zie J.F.M				
Oirsrhot			Dobbelaere en				
/keker !Akker, van den			Willem van Nuenen			Eeckerschot, van	57
Heiliken Jan	16 17,10,22,24	schout van	zie Willem van Nuenen			Andries ,rentm.,et,ter	
Thomasse		secretaris van	zie Jean Steyvers			van de fundatie Hendrik	
Johannes ,rentmeester	59 62	en Hermanns Waterbeek				Jansen van de Ven	
van de fundatie Hendrik		gemeente-ontvanger van	zie			- Dirk Aerts	1190
dansen van de Ven		Adriaan van der Velden				- Evert	43 17,22
Johannes Thomasse	17	pastoor van	zie Hendrik Coppens			- Clara Evert	11-17,
kerknece:ter in Best		Tafel van de H. Geest	55			Eersel, dingbank	
Meriken Jan	16-17,23	Bestakker, top.Best	148,150			Eertbruggen, top.Oirschot	
Neesken Joannes Thomasse	17	Beusink, Doelend	138			Eifel -gebergte, W.Dld.	109 110
Geert Tholoffs van		Beverwijk, Johan van -,	6-7			Eindhoven	10.11,62 63
de Maerselaer		secretaris van de				onderprefect van	169-170
Alarits, Jan Gerartzssoon	89	dingbank Bergeijk		Dommelen	83-84,109,208	Eindhovensrh Dagblad	11,68
Alexiindri, Nicolaus , notaris	164	Beyerd, huis te Oirschot	163,167	Don, van		Eleman, Ch.	68,70
Amelrijk Booth, fundatie	15	Biechelaar, Jan Janszoon	204	-Antonetta Jan	54	Elmpt, Wouter van	87
Amsterdam	138	van den		Baptist Somers		schepen van Oirschot	
Andenne (Belgie)	83,109,130	Binnenlandse Zaken,	171	- Gerard Jan	53	Elmpt, W.Bld.	109,130
Anthonissen, Anthonis Gooris	19	minister van		- Hendrick Jan	53-54	Elsdonken, top.Best	72
Antwerpen	53,183,185	Blaarthem	32	- Jan	53	Ende, J. van	150
Antwerpse Baan, Veldhoven	69	Bladel-Kriekeschoor	84	- Jan Jan	53	Esa, van	
Asten	13,38	Bloemberch, jonker Bernard	198	- Maria Hendrick -, e.v.	54	- familie	207
Audenhoven, van		Boom, Mariken Hendriksdochter	47	Cornelis Leermakers		- Hendrik	150
Ardt -,rentmeester van	158	van den -,wed. van		Donckers (Danckers)		Henrick Anthoniszoon	205
het St.Jorisgasthuis		Gysbrecht Danelszoon van		-- Gerardus	148	- Jan (Hendrik)	150
Herbert -,notaris	147	de Maerselaer		- Cornelia -,fundatie	61,147-150	Johannes (Cornelius)	150
Audenhoven, top.Oirschot	203	Boonenberg, den -,water	114-115,118	- Willem	51	F.sch, Tafel van de H. Geest te	19
Augustinessen, kloosterorde	166	te Oerle		Dooren--van Baar, register	159	Essens	
Augustijnen, kloosterorde	185	Borkel en Schaft	4	Doormaalen, van		- Gerard -- raadslid van Best	33
		Bossche Baan, Veldhoven	69	- Lijsken Peeters -,e.v.	148	- Cornelis	29
		Boterwijk, top.Oirschot	94-95	Gerardus Donckers		- Cornelis Joseph	29
		Boterwijksestraat, Oirschot	94	- Mathijs Peeters	147-150	Europa	185
		Boxtel	62-63,205	(-,fundatie		Eijnde(n), van de(n)	
		Brabant, hertogdom	198,201	-- Petrus Antonius	148	- Jacob	14
		- landdrost van	169	Drie Poortjes, galerie	68	- Laur.	63
		Breden Kant, top.Best	57	te Veldhoven		Eijsbouts, fa.	13
		Brederode, Anna van -,	200-201	Drunen, A.H. van	115		
		e.v. Rycalt V van		Duffel, heer van	zie Floris van		
		Merode			Merode	Fey, Arnoldus	203
		Bresser, de		Duitsland	191	Floreffe, abdijs	102-103
		- Jan Janszoon	46	Duizel	127	Franciscanessen, zusters	173
		- Peter -, kanunnik	204-205	Durendaal (Oisterwijk)	201	Francissen, Johanna Maria	31
		Brink, Oerle	68,70	Duytz, Ericus -, secretaris	52	Elisabeth	
		Broederschap van H. Maria,	125	van de schepenbank van		Franken	84
		Oerle		Oerle en procureur van de		Frankrijk	4,33,53,169-170
		Broeckbeempd, top.Best	,57	schepenbank van Zeelst-		Frenken, A.M.	157,207
				Veldhoven-Blaarthem			

Gatle, Philip --,graveur	183	Hak, Adr. van	63	Hoyer, Michael	103	Collaert	
(Iislhuyse, Arnt. van den	158	Havenburg, dr. J.	155	Hulpen, Francis van der -,	167	Adriaan	jlt3
Geel, heer van	zie Floris van	Harnismaker, Mariken de	17	rentmeester van het		- Guillaume	183
	Merode	Haverdries, top.Best	19	St. Joris-gasthuis		- Jan (Hans) de jongere	
Geerts, Jan	138	Hedel, herdgang	203	Hurk, M. van de -,raadslid	33	- Jan III	Ltia
Geldrop	10	Heestels, Sebastiaan	29	van Best			
Gelooven, Goordt van	149	Heilig Hartstraat, Best	76	Huijbrechts, Goijaert	14	I k=and	183
Gelre	70	Heilige Eik, O.L.V.	183			Collenburg, Adriaan van	29
Geraertssen, mr. Goessen	91-92	Helmond	38			Koning, Helena de	
kapelaan te Oirschot		Hendricx, Peter	14	Internationale Bouwcompagnie	64	Michiel Kemps	
Gerardus, Johannes	125	Hermans, C.P.	101	N.V., v/h fa. H. van		Coppens, Hendrik ,pastoor	
Gestel, Peter Peterszoon van	202	Heisel, Jan van -,kanunnik	158	Heesewijk		van Best	
Ghein, Peeter van den -,	191-193	's--Hertogenbosch	34,53,57,61-63, 70,75,94,200	Janssen, Gibel	14	Kootkar, Herman	138
klokkengieter		- Groot Gasthuis	62	Jaspers, Jacobus	37	Coster, Charles de	68
Giffen, A.P. van -,	138	- oud- president en raad van	zie	Jilissen, S.A. -,em.pastoor	175	Creijelt, Jan Lamberts van	17
Instituut voor Irae		M.C.Sweerts de Landas		van Oirschot		erom, Geertruyd de -,e.v.	
en Prolohistorie		- apostolisch vicaris	zie	Juan van Oostenrijk, Don	70	Rycalt TV van Merode	
Gils, J.W.A. van	129	Jacobus de la Torre				Kromstraat, Veldhoven	53
Ginnoven, Andries Henrick	86	-- bisschop van	zie J.Bergaigne,			Croon, Adriaentje Franek	19
Anthoniszoon van		G.Masius en N.Zoes		Kadaster, Landmeetkundige	120	Jacobs de -, e.v. Jan	
Goossens, Nicolaas -,	33,76	Hertroij, Huijpert van	51	Dienst		Di rek Rutten	
raadslid van Best.		Heurck, E.H. van	183	Kampen, top.Best	72-73	Croon, herberg te Veldhoven	53
Goyaerts(soen)		Heuvel, van den		Campinia	86	Cuijck, van	
Adri aen Goyaert	201;	- H. -,lid Centraal Bureau	169	Kanen, n.n.	9	Maria -,e.v. Jean Steyvers	34
Henrickszoon		van Weldadigheid		Cantorij	15	- Wouter -,kanunnik	155,160,166
Agnees, wed. Lambrecht	41	- Jan	37	Kasteeltje, Oirschot	94	Kuyken Pzn., n.11. -,	11,13
Geveraert Goyaert Henricks	95	Heuvel, Oirschot	94,206	Cauberghs, Mathijs	198	raadslid van Bergeijk	
Goessen Goyaert Henricks	205	Heuvelsestraat, Oirschot	94-95,206	Kempen	69,71-72,83-81 100,109	Kuyper, jhr. P.M. de ,	63
Henrick schout van	162	Heijbergh, top.Veldhoven	53	Kempenland, hoogschout zie M.C.Sweerts		notaris	
Oirschot en rentmeester		Heijden, Hendrik van der	76	van het kwartier	de Landas	Cuypers	
van het St.Joris-gasthuis		Hezenmans, L.Ch.	129	Kemps		Johan	zie Johan van Hoof
Jan Goyaert Henricks	206	Hilvarenbeek	148,199,201	- Antonij Michiel	72	- Jozeph	129
Lambrecht	41	Hoek, Catharina van den -,	38	- Catharina Michiel	72		
Laureys Goyaert Henricks	202	e.v. Jan Gragtmans		- Marie Michiel	72	Laather See, W.Did.	109
Willem Goyaert Henricks	206	Hoeven, van der (Verhoeven)		- Michiel	72-73	Laeckmans, Lambert Janszoon	46
Willem Lambrechtszoon	40	- Aelbrecht Henrick Janszoon	90	Kerkhof, herdgang	27,94	Laarhoven, van	
Gragtmans, Jan -,	37-38	- Henrick Janszoon	89	Kerckhoff, Johan van den -,	16,22,24	- Elisabeth	57
veldwachter te Best		- Jenneken, wed. Henrick	90	notaris		- J.	122-123
's-Gravenhage	6	Janszoon		Kerckoerle, Rutger van -,	198	Lamme Goedzak	68
Grinten, Francine van der	32	Hof, top. Bergeijk	9	schout van Oirschot		Leefdaal, van	
Groote Assmit, top.Best	20, zie	Holland	167	Keutelstraat (Cotelstraat),	90	- familie	160
	ook Dassmit	Hollestelle, J.	114	Oirschot		- Rogier	155
Gruijters, Barbara Martinus -,	148	Hontsoert, top.Oirschot	158	Keijsers, herberg te Veldhoven	53	Leemputte, Hendrik van den	185
e.v. Petrus Autonis		Hoof, van		Klaasen (Claessen)		kapittelvicaris	
van Doormaelen		Antoni Janssen	53	- Frans	128	Leermakers, Cornelis	54
Gijbels, Sjef	138	Hendrick Jan Hendricx	53	- John	138	Leipzig, slag bij	170
Gijssels, Geerlick Jan	41	Jan Hendricx	53	- Johanna Jan -, e.v.	51	Lemmens, P.	173
		Johan (-Cuijpers)	52	Rut Rutten		Lepelaar, Oirschot	83
Habraken, Antonie Jansen	150	Johanna	54	Kleef, Agnes van	155,	Leuven, Katholieke	155
Haemsvoert, Catharijn	94	Maria Jan Hendricx	53	Rogier van Leefdaal	158-158	Universiteit van	
Dircksdochter van der		e.v. Jan van Don		Kleine Beerze, rivier	92	Liempde	57,62-63,72,204
Hagelaer (,van den)		Hoppenbrouwers, Jacobus	63	Clementina, vrouwe	103	Limburg	109,130
- Henrick -,kapelaan te	162	Horst, N. van der	183	Coepelkerk, Oerle	105,114,117, 122,129-130,133	Lintermans, mr. Jacop	91,195,203
Oirschot en rentmeester		Houbraken, Judocus	185	vicaris--generaal		Loo-eind, top.Liempde	57
van het St.Joris-gasthuis		Houten Beemptjen, top.Best	19	Hoven, Jan van den -,	156	Lopensestraat, Oirschot	90
- Arnoldus (Aerdt's) Guilelmus	148	kanunnik				Loys, Jan Henricks	95
- Maria Aerdt's -,e.v.	147-148			Koestraat, Oirschot	29	Goyaertszoon	
Mathijs Peeters van Doormaelen						Luik, bisdom	155
- Willem Aerdt's	150					Luyksgestel	9

Zeelst	51,191-193	Zoesius, Nicolaas -, bisschop van Den Bosch	166	Tijnnagel, Alexander -, kanunnik	156,165	Verste(e)gen	
- pastoor van	zie Bernard van Welie	Someren	127	Uilenspiegel, Tijl	68-70	-- Johan -,deurwaarder	53
Zeelst-Veldhoven-	zie Ericus	Somers		Uilenspiegelhof, Veldhoven	68	- Lambertus	31
Blaarthem, procureur	Duytz	- fam.	54	Uilenspiegelmuseum	68	- Willem	31
van de schepenbank		- Jan Baptist	54	Unie van Utrecht	70	Vessem	92
Sengers, J.	9	Sondervick, Veldhoven	68-69	Valkenburg	130	Vlaanderen	68
Serre, Jean Puget de la	183	Spaanse Successieoorlog	53	Valkenswaard	51-52	Vlemincx	
Sgraets, Aert -,secretaris	40, 43-	Spanje	53,69-70,162,181	Veken, Bartholomeus van	185	- Goyaert Janszoon	41
Oirschot	45,94,200	Spoordonk, herdgang	94-95	der -,augustijn		- Henrick Janszoon	40
Zinnicq Bergmann, E. van	61	Sporen, n.n.	11	Velden, van der		- Jan Henrick Goyaerts	11
-,advocaat		Staatsbosbeheer, houtvester	zie	- Adriaan -,gemeenteontvanger	33	Vleut, Best	72-73,76
Sint Cecilia, parochie	53	van	JlWinkelman	en burgemeester van Best	10	Vleuten, Pauwels Henrickszoon	43-44
te Veldhoven		Staten Generaal	7,157,166	- n.n. -,architect	9-11,13	van der -,kapitein van	
Sint Jan de Doper, parochie	125,138	Steyvers, Jean Theodore	32-34	Veldhoven, n.n. van -,	9-11,13	Aarle	
te Oerle		burgemeester van Oirschot,		raadslid van Bergeyk	51-54,62,68-69,	Vlodrop, Nicolaas van ,	125
Sint Joris-gasthuis (Huize,	155--176	secretaris van Oirschot		Veldhoven	138,191	schoolmeester te Oerle	
stichting)		en Best		- predikant te	zie Godefridus	Vogels, Gijsbertus	59-60
- rentmeester van	zie Ardt van	Straten, herdgang	37,90,206	Bedber		rentmeester van de	
Audenhoven, Henrick Goyaerts		Stratum	63	Ven, van de		fundatie Laurentius van	
Henrick van de Hagelaer,		Streekarchief Zuid-Oost	77	- Hendrik Janssen -,	55-64	der Aa	
Francis van der Hulpen,		Brabant, rayondepot		fundatie		Vrede van Munster	166
Leonard de Marcq, Albertus		Oirschot		rentmeester van de	zie Johannes	Vroom en Dreesmann, fa.	11
van Nahuys, P.van Nahuys		Striyp	62	fundatie	van de Akker, Anna	Waal	169
Cornelis Smeeds		Zuid-Limburg	83,109	van Eeckershot	Tielemans van Dijck, Andries	Waalwijk	13
- patroon van	zie Lodewijk	Swaen, landgoed/herberg,	51-54	P. -,raadslid van Best	van Eeckershot	Wal, P. van de	138
J.B.Sweerts de Landas,		Veldhoven		- n.n. -,deken van Eindhoven	33,37	Waterbeek, Hermanns	34
Maarten C.Sweerts de Landas		Sweenen, Dirck -,pastoor	91	Vera, H.	192	secretaris van Oirschot	
Sint Catharinagilde, Oirschot	88	van Middelbeers		Verbunt	195	en Best	
Sint Lucasgilde, Antwerpen	183	Sweerts de Landas		- familie	76	Weldadigheid, centrale	169-170,176
Sint Odulphuskerk, Best	16-17,19,23	- Lodewijk Jan Baptist	168	- Adriaan	76	bureaux van	
- kerkmeester van	zie Joannis	heer van Oirschot, patroon		Verhagen, Dré	138	Welie, Bernard van -,	192-193
Thomasse van den Acker		van het St.Joris-gasthuis		Verhees, Hendrik	122-123	pastoor van Zeelst	
Sint Oedenrode	63,72	Maarten Christiaan -,heer	167	Verheijden		Westerhoven	4-5,14
Sint Petruskerk, Oirschot	162,175	van Oirschot, patroon van		- Franciscus Lamberts	17	Westervelden, top. Veldhoven	51
Sint Sebastiaangilde, Oirschot	201	het St.Joris-gasthuis,		- Maria Peter Francken	16,23	Wiel, Christina Godefridus	150
Sledsen, wed. Hendrick	53	hoogschout van Kempenland,		- Peter Francken	16,23	van de -,e.v. Hendrick	
Smeeds, Cornelis -,	161-163	oud-president en raad van		fundatie	17	van Esch	
rentmeester van het		Den Bosch		- Reinier Francken -,en		Willem I, koning	170-171
St. Joris-gasthuis en		douarriere	zie Sara van	Heijlken van de Acker,		Willems	
secretaris van Oirschot		Barneveld		fundatie		- Jan	14
Smets		Sijckens		- Maria Peter Francken	16,23	- Willem	7
- Jan Reijnder	51-52	- Aert Henrick	27	- Reinier Francken	16-24,61	- n.n. -,raadslid van Bergeyk	9
- Catharina Reijnder	51	- Henrick Aert	27	fundatie		Winkelman, J. -,houtvester	10
e.v. I Huijpert van		- Maria Henrick -,e.v.	27	- Reinier Francken -,en		van Staatsbosbeheer	
Hertroij en II Willem		Aert Elisas de Roij		Heijlken van de Acker,		Woensel	62-63
Donckers		Tartwijk, H. van -,raadslid	33	fundatie		Wouters, Dielis	53
- Marcellis Reijnder (Janssen)		van Best		Verhoeven	zie ook van der	Wuijtens, Anneken Jaspers -,	29
Smetsers, Petrus Jacobus	31	Taxandria	40,91	Arno	208	wed. van Hendrick	
Smolders, Peter Peters	44-45	Theus, n.n. -,raadslid	11	- Francis	7	Jansse Mercx	
Corstenzoon		van Bergeyk		- Christiaan	7	Wijkerke, water te Oerle	114-115,118
Smollers	zie Meulenbroeks	Theuus, drs. F.	138	- Cornelis	38	Ysere, heer van	zie Hendrick
Snellaars, C.F. -,rector	173	Tielemans	zie Van Dijck	- Wilhelmus Arnoldus	56	van Rivière	
Snellaarts		Tilburg	191	- n.n.	9	Z	zie S
- Dielis Wouter Dieliszoon	87	Torre, Jacobus de la -,	183,185	Vernimmen, n.n.	183		
- Gielis Aert Gieliszoon	93	apostolisch vicaris van		Verrenbest, herdgang	32,45,		
- Gysbrecht Wouter Dieliszoon	86	Den Bosch		Verrooten, Aert Janssen	55-57,150		
- Cornelis Aert Gieliszoon	94	Troupin, Henri Joseph	62		19		
- Willem Jan Willems	93						
Gieliszoon							

Speurend naar enige aanwijzing in de richting van deze regel van Aken, vonden we in de Oirschotse kapittelstatuten geen enkel aanknopingspunt, wel echter in die van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. Zowel in de Beekse statuten van 1255⁷⁸⁾ als in de Rooyse van 1256⁷⁹⁾ wordt voorgeschreven, dat er elke dag na de prime een kapittel wordt gehouden, waarin o.a. door een leerling van de Latijnse school (scholaris) een passage moet worden gelezen uit de 'regula canonica' (Hilvarenbeek) 'regula canonicorum' (Sint-Oedenrode).

Nu leende de Akense regel zich uitstekend voor deze dagelijkse lezing, omdat hij bestond uit 145 kapitels ontleend aan de canones van vele concilies, de vaders en kerkelijke schrijvers en diverse bekende regels.⁸⁰⁾ Bij juiste naleving van dit voorschrift hoorden de kanunniken dus meer dan twee maal per jaar de gehele regel lezen, die voor hen een levensregel moest zijn.

Naast deze levensregel had een kapittel zijn eigen liturgische regel 'ordinarius' genoemd, waarvan we een spoor vinden in de statuten van 1472 cap. 2, waarin bepaald wordt, dat de wekelijkse cartabel gemaakt moet worden overeenkomstig de ordinarius van het kapittel. Daar het kapittel nog in 1608 de ritus van Luik bleek te volgen naar de verklaring van kanunnik Alexander Tynnagel bij de visitatie door bisschop Masius,⁸¹⁾ zal de ordinarius van Oirschot, die verloren is gegaan, wel veel overeenkomst vertoond hebben met de ordinarius van het kapittel van O.1 Vrouw te Maastricht, die bewaard is,⁸²⁾

SLOTBESCHOUWING

Bi het begin van de golf van kapittelstichtingen in Noord-Brabant in de veertiende en vijftiende eeuw bestond het Oirschotse kapittel zoals die van Hilvarenbeek

Sint-Oedenrode reeds sinds mensenheugenis. Vermoedelijk zijn deze drie kapitels ontstaan uit colleges van clerici. Bij de duidelijke parallel, die er bestaat tussen de drie kapitels, heeft Oirschot een enigszins onafhankelijker koers gevolgd zowel ten opzichte van de kerkelijke als de wereldlijke overheid. Zo heeft Oirschot het langst aan de bemoeienis van patroons en de instelling van het dekenaat weten te ontkomen. Door een handige manoeuvre bij de instelling van het dekenaat wist het Oirschotse kapittel het opstellen van statuten in eigen hand te houden. Vanuit deze beginvoorsprong kon het kapittel op statutair terrein zijn onafhankelijkheid bewaren tot het concilie van Trente. Toch vertonen de statuten op vele punten een parallel met die van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. In de statuten werden in hoofdzaak niet-wezenlijke, huishoudelijke zaken geregeld. Hoewel op dit terrein gemakkelijker divergentie kon optreden, bleef er toch steeds meer overeenkomst dan verschil tussen de drie kapitels en hun statuten, te verklaren door het veelvuldige contact tussen deze drie dicht bij elkaar gelegen en gelijkaardige plaatsen.

Zoals voor alle middeleeuwse kapittels zal de grondregel van het Oirschotse kapittel gevormd zijn door de Akense regel voor kanunniken van 816. Hoewel daarvoor betreffende Oirschot geen exacte aanwijzing bestaat, is het verantwoord dit aan te nemen, daar er in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode wel aanwijzingen voor gevonden werden.

Daarnaast had het Oirschotse kapittel zoals de andere een eigen liturgische regel de 'ordinarius', die niet erg veel zal zijn afgeweken van andere Luikse ordinarii, zoals die van Maastricht, die in tegenstelling tot vele andere wel is bewaard gebleven.

In de middeleeuwse kapittelstatuten, of die nu door bisschop of patroons werden gegeven of door het kapittel zelf werden vastgesteld, zullen we een soort huishoudelijk reglement moeten zien, dat concrete modaliteiten vastlegde van een algemeen aanvaarde leefregel. Dit sluit in, dat in die modaliteiten karaktertrekken kunnen voorkomen, die tekenend zijn voor de eigenheid van het betreffende kapittel. Zo constateren we, dat het Oirschotse kapittel van het begin af de statuten heeft gebruikt, om de macht van de deken te beknotten en die van het kapittel te versterken.

NOTEN

INLEIDING

1. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 5. Het is om deze reden, dat Erenken de uitgave van deze documenten in één band het licht deed zien.
2. Dr. J.W.M. Peynenburg, archivaris van het bisdom 's-Hertogenbosch, 'De cantorij van Oirschot. Een laatste restant van het middeleeuwse kapittel' in De comme geopend, Geschiedkundige opstellen uit de Kempen aangeboden aan Mr. A.L.G.M. van Agt naar aanleiding van zijn afscheid als archivaris van het streekarchief Zuid-Oost Brabant, Eindhoven 1983, blz. 61 - 70.
3. J.P.J. Lijten, Onderzoek naar het ontstaan van het christendom in Oirschot en omgeving (onuitgegeven doctoraalscriptie), Oirschot 1983, blz. 71.

I. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN HET OIRSCHOTSE KAPITTEL

4. Frenken, Documenten, blz. 5.
5. Frenken, Documenten, blz. 99 e.v.
6. W. Lourdaux en D. Verhelst, Inleiding tot de kerkelijke instellingen, Leuven Acco 1984, blz. 155.
7. De oudste documentaire vermelding treffen wij aan: Hilvarenbeek: 1157. M.A. Erens, De oorkonden der abdij Tongerlo le deel, Tongerlo 1948, nr. 8. (Het is mij een raadsel, waarom deze oorkonde niet is opgenomen in het Oorkondenboek van Noord-Brabant.); Oirschot: **1216**. H.P.H. Camps ed., Oorkondenboek van Noord-Brabant

tot 1312, I De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert), 2 stukken, 's-Gravenhage 1979, deel I, 1, nr. 113. Vertegenwoordigers van alle drie de kapittels treden op in een oorkonde, die niet nauwkeuriger te dateren is dan het eerste kwart der dertiende eeuw na 1207, Camps. Oorkondenboek, nr. 136.

8. Vita sanctae Odae virginis, ed. Isfridus Thijs, in Acta sanctorum Belgii, tom. VI, Brusel 1794, blz. 620 - 633. Dit geschrift van een onbekende auteur dateert vermoedelijk van ca. 1150. Frenken, Documenten, blz. 99.
9. Vita, blz. 631. De letterlijke tekst luidt: "... sed succeedingi tempore, priori oratorio ligneo dissoluto et demolito, constructum est lapideum et malus monasterium et institutum est divan cultus ministerium quotidianum cum concentu clericorum ad honorem Dei viventis nunc et in perpetuum".
10. Het opschrift van Frenken (Frenken, Documenten, blz. 99) boven dit gedeelte "Stichting van het klerkencollege (monasterium)" en de argumentatie "vooral de woorden 'monasterium ... clericorum' laten geen twijfel over" zijn ronduit misleidend. Het woord 'monster' of 'munster' kan niet alleen klooster betekenen maar ook kloosterkerk of heiligdom, een kerk zoals ze door monniken gebouwd werd d.w.z. een stenen kerkgebouw, zoals **ook** blijkt uit de uitdrukking 'monstergaap' in de betekenis van **kerkgaan**. Zie J. Verdam, Midelnederlandsch handwoordenboek, 's-Gravenhage 1964, blz. 368.
Frenken, Documenten, blz. 12 - 17 en 45 e.v.
2. Mondelinge mededeling van prof. ter Kuyle aan de toenmalige streekarchivaris **W. Klaasen**.
Oirschots schepenprotocol van 1633, rol. 215.
14. I.D.M. Cornelissen, 'Verslagen over den **toestand van** het vicariaat 's-Hertogenbosch **in de tweede helft der zeventiende eeuw**' in **Bossche Bijdragen deel XI(1931/2), blz. 18-92, vermeld op** blz. 37.
Het afschrift (ongenummerd) bevindt zich in het kapittelarchief van Oirschot, aanwezig in het rayondepot Oirschot. De datering is 2 augustus 1270, maar dit moet een vergissing zijn van de copist, daar in 1270 geen Johannes bisschop was van Luik. Vermoedelijk heeft de copist na 'anno millesimo ducentesimo septuagesimo' het daarop volgende "septimo" over het hoofd gezien. Een dergelijke fout is verklaarbaar en wordt **o.a.** signaleerd door Frenken, Documenten, blz. 46, voetnoot *.
16. l-tenken, Documenten, blz. 166.
17. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, vijfde deel, Sint-Michielsgestel 1876, blz. 363.
18. T. Klaversma, 'De heren van Vught en Oirschot in de twaalfde en dertiende eeuw' in Campinia, jrg. 7 (1977), blz. 43 e.v.
19. **Camps, Oorkondenboek, nr. 191, d.d. 1240.12; nr. 286, d.d. 1262.10.01; nr. 384, d.d. 1282.02.03; nr. 501, d.d. 1293.11.12. Een schijnbare tegenstrijdigheid in de oorkonde van 1216 (Camps, Oorkondenboek, nr. 113), waarin een Appolonius zich noemt "ecclesie beati Petri in Orschot canonicus", die "fratribus ecclesie beate Virginis in Postele" een cijns overdraagt. Dit hoeft echter niet te wijzen op een bestaande kerk van Sint Petrus, maar betekent in dit geval niets anders dan het kapittel. Deze oorkonde is een ontvangerdictaat, dat ten voordele van de abdij van Postel is opgemaakt door de schrijver der abdij. In de Postelse stukken betitelt de abdij zichzelf steeds met "ecclesia beate Marie (of Virginis) in Postele" zoals ook hier (Camps, Oorkondenboek, nrs. 116,**

- 122, 136, 191 en 286.) daarmee bedoelend de abdij als instituut. Dan ligt het voor de hand, dat de Postelse schrijver het Oirschotse kapittel van Sint Petrus als instituut ook zal aanduiden met "ecclesia beati Petri".
20. Het motief van de bisschoppelijke uitspraak is zeer intrigerend, maar het onderzoek daarnaar valt buiten het bestek van deze studie.
 21. Erens, De oorkonden, nr. 8. Frenken, Documenten, blz. 18.
 22. Camps, Oorkondenboek, nr. 217. Frenken, Documenten, blz. 46.
 23. Frenken, Documenten, blz. 21. Ofschoon er nog veel diepgaande studie nodig is, menen we, dat Frenken hier op de goede weg is.
 24. Camps, Oorkondenboek, nr. 230. Frenken, Documenten, blz. 104 en 119.
 25. Frenken, Documenten, blz. 105.
 26. De latere Brabantse hertogen hebben duidelijk misbruik gemaakt van het instituut van het dekenaat door zowel in Sint-Oedenrode als Hilvarenbeek hun protégés te benoemen en toe te staan, dat deze niet resideerden in afwijking van de oprichtingsbepalingen. In Oirschot is deze politiek door een taai verzet van het kapittel niet gelukt.
 27. Dit blijkt uit de oorkonde d.d. 1250.10.29. Camps, Oorkondenboek, nr. 240. Frenken, Documenten, blz. 104 en 120.
 28. Camps, Oorkondenboek, nr. 247. Frenken, Documenten, blz. 105 en 120. De datering van Frenken is onjuist, omdat het bisdom Luik in die tijd Paasstijl gebruikte.
 29. Camps, Oorkondenboek, nr. 392. Frenken, Documenten, blz. 207.
 30. Camps, Oorkondenboek, nr. 396. Frenken, Documenten, blz. 208.
 31. Klaversma, 'De heren van Vught en Oirschot' in Campinia, jrg. 8 (1978), blz. 105.
 32. Camps, Oorkondenboek, nr. 440. Frenken, Documenten, blz. 208.
 33. Dit in duidelijke afwijking van de eerder door mij verwoorde mening in J. Lijten, Onderzoek, blz. 12. De zaak was toen nog niet zo minutieus onderzocht.

II. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN DE ~SCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

34. Camps, Oorkondenboek, nr. 501. Frenken, Documenten, blz. 247.
35. Camps, Oorkondenboek, nr. 217. Frenken, Documenten, blz. 46.
36. Camps, Oorkondenboek, nr. 258. Frenken, Documenten, blz. 47.
37. Camps, Oorkondenboek, nr. 324. Frenken, Documenten, blz. 49.
38. Camps, Oorkondenboek, nr. 247. Frenken, Documenten, blz. 120.
39. Camps, Oorkondenboek, nr. 246. Frenken, Documenten, blz. 121.
40. Camps, Oorkondenboek, nr. 262. Frenken, Documenten, blz. 122.
41. J.A. Coppens, Nieuwe beschrijving van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel IV, 's-Hertogenbosch 1844, blz. 150. Zie ook Schutjes, Geschiedenis, V, blz. 364.
42. Camps, Oorkondenboek, nr. 621. Erens, De oorkonden, nr. 338.
43. Camps, Oorkondenboek, nr. 502. Frenken, Documenten, blz. 248.
44. Camps, Oorkondenboek, nr. 570. Frenken, Documenten, blz. 248.
45. Camps, Oorkondenboek, nr. 810. Frenken, Documenten, blz. 51.
46. Camps, Oorkondenboek, nr. 716. Frenken, Documenten, blz. 123.
47. Camps, Oorkondenboek, nr. 779 en 782. Frenken, Documenten, blz. 123.
48. Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief kapittel Oirschot, 1 166, nr. 8.
49. Frenken, Documenten, blz. 59.
50. Frenken, Documenten, blz. 60.

51. R.A.N.B., A.K.O., 1166, nr. 12. Vrgl. Frenken, Documenten, blz. 177 e.v.
52. Frenken, Documenten, blz. 259.
53. Zie hiervoor: J. Lijten, 'Een parochie in wording. Best 1437 - 1553' in De comme geopend, blz. 34 - 59, met name blz. 39 - 41, waarvan het volgende een samenvatting is.
54. Frenken, Documenten, blz. 193.
55. Frenken, Documenten, blz. 252.
56. Register van Dooren - van Baar, blz. 257 e.v.
Het register van Dooren - van Baar is allerwaarschijnlijkst van de hand van secretaris Aert Sgraets (overl. 1601). Hierin zijn tegen het einde van de zestiende eeuw vele documenten afgeschreven, die belangrijk waren voor het kapittel of het corpus van Oirschot, voor het kwartier Kempenland of de Meierij van 's-Hertogenbosch. Aert Sgraets was aanvankelijk kapittelnotaris, werd secretaris van Oirschot en tevens, zoals toen gebruikelijk was, griffier van Kempenland en secretaris van de vergadering der vier kwartieren van de Meierij. Het register kwam via jarenlange omzwervingen bij de families van Dooren en van Baar terecht op de R.K. pastorie te Oirschot, waar het nog berust. Ook: J. Lijten, 'De Oirschotse kapittelstatuten van 1446?' in Campinia, jrg. 10 (1980), blz. 40 e.v.
Frenken, Documenten, blz. 54 e.v.

HL DE INHOUD VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

Naast het door Frenken zogenoemde 'registertje' vond hij in het archief van het bisdom 's-Flertogenbosch een notarieel gewaarmerkte copie, waarin kapittel 8 ontbreekt. Frenken, Documenten, blz. 247 e.v.

- ⁹ Frenken, Documenten, blz. 48 e.v.v.; 121 e.v.
- (sr) Bij een geschil in 1572 over een bijdrage door het kapittel aan het nieuw opgerichte seminarie van het bisdom 's-Hertogenbosch werd naar voren gebracht, dat de opleiding van de plaatselijke Latijnse school niet toereikend was voor een priester, waarop het kapittel antwoordde, dat uit hun school toch goede priesters waren voortgekomen, zonder dat zij hun studie elders hadden voortgezet. Frenken, Documenten, blz. 175.
El enken, Documenten, blz. 123.
Frenken, Documenten, blz. 53.
63. Frenken, Documenten, blz. 249.
64. Frenken, Documenten, blz. 198.
65. Frenken, Documenten, blz. 250.
66. Frenken, Documenten, blz. 59.
67. De tekst, waarover Frenken beschikte, was op dit punt corrupt. Voor het winterkapittel kwam hij tot een goede datering, maar voor het zomerkapittel ging hij de mist in en dateerde dit op 23 juni. Frenken, Documenten, blz. 193 en 250. Zijn tekst determineerde de datum van het winterkapittel: "... ultra videlicet Andreae et proxime die, nisi dominica dies fuerit, sequente". De juiste tekst, gebaseerd op het R.v.D.v.B., blz. 254 is: "... altera videlicet Andreae et proxima die, nisi dominica dies fuerit, sequente". Het kapittel duurde dus twee dagen I en 2 december - er moest veel geregeld worden - maar als er op die dagen een zondag viel, werd het verplaatst naar de volgende dag(en). Voor het zomerkapittel luidde zijn tekst: "... (post beati Servatii festum) in quo qualicumque die contigerit". Het tussen haakjes geplaatste gedeelte vond hij in de ook cor-

rupte tekst van de statuten van 1472. De juiste tekst is: "... videlicet in crastino post beati Servatii festum, in quo qualicumque die evenerit". Dit kapittel ging dus altijd door op 14 mei, ook als die dag een zondag was. Er was dan niet zo veel te regelen.

68. Frenken, Documenten, blz. 124.
69. Frenken, Documenten, blz. 255.
70. Frenken, Documenten, blz. 269.
71. Frenken, Documenten, blz. 252.
72. J. Lijten, Best 1437 - 1553, blz. 45.
idem, 'Deken van Oirschot overvalt kerk van Best' in Campinia, jrg. 11 (1981), blz. 33 - 42.
73. Lourdaux, Inleiding, blz. 175.
74. Lourdaux, Inleiding, blz. 152.
75. Lourdaux, Inleiding, blz. 153 e.v.
76. J.F.A.M. v. Waesberghe, De Akense regels voor canonici en canonicæ uit 816, een antwoord aan Hildebrand-Gregorius VII en zijn geestverwanten, Assen 1967.
77. Lourdaux, Inleiding, blz. 154.
78. Frenken, Documenten, blz. 47.
79. Frenken, Documenten, blz. 122.
80. v. Waesberghe, De Akense regels, blz. 79 - 85.
81. Frenken, Documenten, blz. 265.
82. J.M.B. Tagage, De ordinarius van de collegiale Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht, Assen 1984.

STAMLIJST VAN TARTWIJK

door Th.E.A. van Tartwijk

1. van Taertwijck, Henricus
ged. ± 1530
kind: Aert, zie no. 2

2. van Taertwijck, Aert Henricus
geh. met Joanna, d.v. Willem van den Gasthuys
overl. vóór 1618
kinderen: Joanna, begr. Best 16-7-1625
Adrianus, geh. met Elisabeth Theodorus Jansen, overl. Best
8-11-1634
Henricus, zie 3
Lambertus, ged. 1585, overl. Best 25-11-1625
Willem, geh. met Catharina d.v. Nicolaas Adriaan van Nistelroy
Isabella, geh. Best 9-9-1627 met Hendrik Jansz. Cranen
Margaretha, geh. met Gerardus int Meulenbroeck
Johanna, geh. Best 20-1-1628 met Johannes Gerardus Verhoeven

- van Taertwijck, Henricus Arnoldus
geh. met Agnes d.v. Valerius Gijsbertus Floppenbrauwiers
overl. Best 26-7-1637
kinderen: Aert, begr. Best 30-11-1669
Guilielmus, ged. Best 11-3-1614
Guilelmus, zie 4
Maria, ged. Best 17-6-1621, begr. Best 25-11-1625
Agnes, begr. Best 27-12-1639
Catharina, begr. Best 7-10-1695
Joannes, ged. Best 31-3-1623, begr. Best 28-11-1698
Petrus, begr. Best 6-3-1679
Maria, ged. Best 4-2-1626
Elisabeth, ged. Best 20-3-1629

4. van Taertwijck, Guilelmus Henricus
ged. Best 25-11-1616
geh. Best 4-2-1646 met Heylwigis d.v. Henricus van Cleijnenbrogel
kinderen: Henricus, ged. Best 27-8-1647, begr. Oirschot 24-4-1700
Gerardus, zie 5

Agnes, ged. Best 13-6-1652, begr. Oirschot 24-10-1713, geh. met
Wouter van den Heuvel
Jan, begr. Oirschot 16-5-1681
Arnoldus, begr. Oirschot 28-9-1637
Maijken, geh. Oirschot 1-3-1686 met Jan z.v. Thomas van de Ven

5. van Tartwijck, Gerardus Willem
ged. Best 13-6-1652
geh. Oirschot 26-5-1680 met Lijsken, d.v. Willem van de Velde
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Petronella, ged. 31-12-1681, geh. Oirschot 18-1-1705 met Paulus
z.v. Matheus van Overbeeck
Petrus, zie 6
Henricus, ged. 14-4-1686, geh. Oirschot 18-11-1714 met Maria,
d.v. Martinus van den Bichelaer
Franciscus, ged. 19-7-1688
Wilhelmus, ged. 7-11-1690, geh. Oirschot 7-11-1717 met Anna
Maria van Berendonc
Helena, ged. 16-2-1696, geh. Oirschot 27-11-1729 met Theodorus
Richardus van den Oetelaar
6. van Tartwijck, Petrus Gerardus
ged. Oirschot 10-2-1684
geh. I Elisabeth van der Voort
geh. II Oirschot 29-1-1713 met Joanna, d.v. Henrick van de Laerschot
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Henricus, ged. 11-4-1714
Maria, ged. 13-2-1716
Petrus, ged. 22-1-1717, geh. Oirschot 22-1-1736 met Henrica
Vlemings
Joannes, zie 7
Anna Maria, ged. 18-6-1720
Franciscus, ged. 24-5-1724
Mechtildis, ged. 4-2-1726, geh. Oirschot 4-4-1751 met Eloy
Mersier
Joanna, ged. 22-4-1729
7. van Taartwijck, Joannes
ged. Oirschot 6-11-1718
overl. 's-Gravenhage 2-1-1768
geh. 's-Gravenhage 24-4-1746 met Anna Maria Olberding

- kinderen (allen gedoopt te 's-Gravenhage):
Johannes, ged. 2-5-1751, overl. 's-Gravenhage 22-12-1812, geh.
's-Gravenhage 8-2-1778 met Margaretha Catharina
Henneman
Johanna, ged. 27-10-1752, 's-Gravenhage 27-4-1788 met Johan
Koenraad Walther
Eliquis, ged. 16-2-1754
Petrus, zie 8
Alewijn, geh. 's-Gravenhage 2-4-1780 met Johanna Henneman
8. van Tartwijk, Petrus
ged. 's-Gravenhage 3-2-1756
geh. 's-Gravenhage 16-3-1783 met Catharina Elisabeth Fieler
kinderen: Johannes, zie 9
Carolina Elisabeth, ged. 's-Gravenhage 3-4-1784
9. van Tartwijk, Johannes
ged. Wageningen 13-6-1787
overl. 's-Gravenhage 27-2-1844
geh. 's-Gravenhage 20-9-1820 met Adriana de Bakker
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Pieter, geb. 1822, overl. 's-Gravenhage 10-2-1825
Cornelis, geb. 1823, overl. 's-Gravenhage 16-10-1843
Johanna, geb. 1824, overl. 's-Gravenhage 29-10-1858
Maria, geb. 1829, overl. 's-Gravenhage 11-10-1855, geh. met
Wilhelmus Hendrik Golfijn
Pieter, zie 10
Wilhelm, geb. 1834, overl. 's-Gravenhage 19-10-1950
Alewijn, geb. 12-9-1835
Adriana, geb. 1840
10. van Tartwijk, Pieter
geb. 's-Gravenhage 31-3-1831
overl. 's-Gravenhage 5-12-1901
geh. I 's-Gravenhage 22-8-1860 met Maria Antonetta Rutten
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Pieter, zie 11
Franciscus, geb. 1862, overl. Kampen 4-10-1880
Antonetta, geb. 3-7-1863
geh. II Elisabeth Blokzijl
kind: Elisabeth Cornelia, geb. 's-Gravenhage 13-4-1868, overl. 's-Gra-
venhage 10-5-1870

11. van Tartwijk, Pieter
geb. 's-Gravenhage 4-2-1861
over'. 's-Gravenhage 27-3-1929
geh. I 's-Gravenhage 10-6-1885 met Johanna Hendrika van Batenburg,
over'. 's-Gravenhage 3-1-1897
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Johanna, geb. 8-3-1888, geh. met Piet Grimmon
Maria Antonetta, geb. 1890, over'. 's-Gravenhage 30-4-1902
Hendrika Jacoba, geb. 15-6-1891, geh. met Casper Schilperoort
Antonetta Elisa, geb. 4-4-1893
Pieter Franciscus, geb. 22-9-1894, over'. 's-Gravenhage 19-9-1978
geh. met Elisabeth Engelina Hendrika Roussou
Leo Joannes, zie 12
Jozef Cornelis, geb. 8-7-1896, over'. 's-Gravenhage 28-7-1896
geh. II 19-5-1897 met Anna van Velzen, geb. Delft 9-7-1864, over'. 's-Gravenhage 4-9-1917
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Cornelis Johannes, geb. 2-5-1898, over!. 's-Gravenhage 31-8-1898
Cornelis Johannes Gerardus, geb. 1-8-1900, over!. Roosendaal
24-3-1934, geh. met Maria Catharina Bouman
geh. III 's-Gravenhage 30-10-1918 met Anna Maria van Agthoven
12. van Tartwijk, Leo Joannes
geb. 's-Gravenhage 8-7-1896
over'. 's-Gravenhage 23-1-1980
geh. 's-Gravenhage 5-8-1931 met Frederika Gerardina de Groot
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Leo Anselmus, geb. 21-4-1932, geh. met Wilhelmina Hendrika
Bazuin
Martinus Adrianus Pieter, geb. 9-12-1933, geh. met Goverdina
Hierick
Elisa Frederika Maria, geb. 12-3-1935, geh. met Wilhelmus van
der Horst
Thomas Aloysius, geb. 21-6-1936, geh. met Edmee Schram
Maria Agnes, geb. 21-1-1938, geh. met Wilhelmus van Domburg
Joanna Gerardina, geb. 16-10-1939, geh. met Sierach Schimmel
Clara Juliana, geb. 5-4-1941, geh. met Johannes Klos
Theodorus Ephrisius Antonius, zie 13
Petronella Francisca Maria, geb. 26-10-1944, geh. met Franciscus
Maria Rovers
Bernardus Franciscus Antonius, geb. 7-5-1946, geh. met Gemrna
Tettero

- Johannes Jacobus Maria, geb. 9-10-1947, geh. met Margaretha
Schijders
Harry George Pieter, geb. 22-4-1949, geh. met Herma Bruines
Fredericus Gerardus, geb. 21-2-1951, geh. met Elisabeth Alida
Maria Verheggen
13. van Tartwijk, Theodorus Ephrisius Antonius
geb. 's-Gravenhage 13-3-1943
geh. 's-Gravenhage 22-5-1969 met Elisabeth Maria Bernardina Hendriks
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Falco Leo Bernardus, geb. 8-12-1971
Bas Theodorus, geb. 14-2-1977
- N.B. De samensteller houdt zich gaarne aanbevolen voor reacties, aanvullingen
e.d. op deze stamlijst (adres: Wezelweide 1, 2727 DK Zoetermeer)

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

HEEMKUNDE 35 JAAR

Een dag van de Heemkundekring
"Heemkunde", een vereniging
Die ons veel heeft te bieden
Al vijfendertig jaren lang
Een zaak van allergrootst belang
Voor ons heemkundeleden.

Ons heem, ons eigen huis en haard
Dat is ons allen heel wat waard
Ons eigen Oirschots plekje
De "Heerlijkheid", wordt het genoemd
Ons mooie Oirschot is beroemd
Die "Heerlijkheid" ontdek je!

Wij willen onze heerlijkheid
Doen zien in zijn totaliteit
Van heden en verleden
Ons oude dorp is een juweel
Want heeft het niet bijzonder veel
Aan bezienswaardigheden?

Het is cultuur op veel gebied
Van bouwstijl, kerken, wat al niet
Aan kennis men vergaarde
Want al wat door de tijden heen
Er nu nog is of soms verdween
't Is van zo grote waarde.

Wij worden steeds attent gemaakt
Op alles wat heemkunde raakt
Men kan van alles leren
Wij worden wegwijs op de duur
In de geschied'nis en cultuur
Het blijft ons int'resseren.

In al die jaren zeer actief
Veel exposities, asjeblijf
Ook gingen sommige leden
Naar 't jaarlijks werkkamp met plezier
En brachten dan heel trots en fier
De Bram van Brabant mede.

Tradities houden wij in eer
Zoals midwinter telkens weer
Gaan wij met veel ambitie
Te voet daar ginds naar de kapel
Al wintert het dan nog zo fel
Een bedevaart-traditie.

Men doet aan stamboomonderzoek
En snuffelt dan in menig boek
Men stelt belang in 't oude
Voorwerpen uit 'erleden tijd
Het fijn vernuft, de vaardigheid
Waarmee men huizen bouwde.

Heemkunde, een behoorlijk stel
De meesten zijn actief, dat wel
En jaarlijks gaan wij reizen
Excursies, altijd int'ressant
Het scheidt dan weer een vriendschapsband
Dat kan men steeds bewijzen.

Neem nou het oude dialect
Dat velen hier toch zo perfect
Zo mooi gesproken hebben
Ons dialect, wat was het mooi
Maar onbewust valt het ten prooi
't Is langzaam weg aan 't ebben.

Wij hebben wel een goed bestuur
Het werkt vol ijver en vol vuur
Veel dank dus aan hen vijven
Zij maken deez' vereniging
Tenslotte tot een mooi kring
Dat het nog lang zo blijve !!!

IV. BESTSE FUNDATIES

4. FUNDATIE HENDRIK EN CATHARINA KEMPS

door H. Mijland

NAAM

Fundatie Hendrik en Catharina Kemps, fundatie Catalijn Kemps, fundatie in de Vleut, benamingen in diverse spellingen aangetroffen in de onderzochte bronnen¹. Duidelijk blijkt dat het in alle gevallen om dezelfde fundatie gaat. De laatst gegeven naam is te verklaren uit het feit dat alle eigendommen van de fundatie in de Vleut gelegen waren. Aangezien zowel Hendrik als Catharina stichters zijn van de fundatie is de in de titel gegeven benaming de meest voor de hand liggende.

STICHTING EN DOEL

In april 1752 maken Hendrik en Catharina, kinderen van Jan Hendrik Kemps, wonende onder Verrenbest in de Vleut, ieder hun testament op². Beide testamente bevatten gemeenschappelijke elementen met betrekking tot de bestemming van de na te laten goederen.

Beiden bepalen:

- dat de pastoor van Best de helft van een perceel hooiland, genaamd het Smalvelt, erft;
- dat Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, of zijn opvolger, én Hendrik Janse van Roij worden aangesteld tot executeurs en beheerders van de nalatenschappen.

Hendrik bepaalt verder onder meer:

- dat na de dood van Hendrik en zijn vrouw, de goederen die door Hendrik in het huwelijk zijn ingebracht dienen te worden beheerd om uit de opbrengsten daarvan de arme familieleden van zijn vader te onderhouden, of bij het ontbreken van arme erfgenamen de armen van Best daaruit te ondersteunen;
- en Catharina:
 - dat na de dood van haar broer Jan Hendrik³, die de goederen van Catharina erft, de opbrengsten van die goederen bestemd zijn om de arme familieleden van haar moeder te onderhouden, of bij het ontbreken daarvan de armen van Best daaruit te ondersteunen.

Hendrik sterft kort na het opmaken van zijn testament. Catharina sterft elf jaar later. Intussen heeft zij haar testament vernieuwd, vermoedelijk om duidelijk aan

te geven wie de gerechtigde familieleden op de nalatenschap zijn.

Dit gebeurt op 1 april 1761 voor schepenen van Oirschot.

De inhoud daarvan komt, in het kort, hierop neer⁴:

- het legaat aan de pastoor van Best blijft gehandhaafd;
- haar neef, Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, bij wie Catharina inwoont, erft enkele zilveren sieraden;
- haar blinde nicht, Barbara Goort van de Wal⁵, wonende in Kerkhof, krijgt een jaarrente van 20 gulden;
- tot enige en universele erfgenamen van haar overige goederen benoemt zij de arme familieleden van zowel vaders- als moederszijde. In dit testament noemt zij de gerechtigde familieleden met name. Wanneer geen van de familieleden een beroep doet op de jaarlijkse opbrengsten, dan vervallen deze aan de Tafel van de H. Geest van Best totdat weer een van de familieleden daarom verzoekt. Zij bepaalt verder dat de goederen ten eeuwigden dagen voor dit doel bestemd moeten blijven en niet verkocht mogen worden. tot executeurs en beheerders benoemt zij Jan Janse van de Ven, haar neef, wonend in Kerkhof en de fungerend armmeester van Best.

De familiefundatie van Hendrik en Catharina Janse Kemps kent dus twee belangrijke data met betrekking tot de stichting, namelijk 14 april 1752 en 1 april 1761. Het bezit van de fundatie bestaat uit de goederen nagelaten door beide fundateurs. Het doel is het ondersteunen van arme familieleden van de ouders van Hendrik en Catharina en hun erfgenamen, die met name genoemd worden in het testament van 1761. Wanneer geen familieleden een beroep doen op de opbrengst van de fundatiegoederen, komt die opbrengst ten goede aan de Tafel van de H. Geest te Best. Tot beheerders worden in eerste instantie benoemd Jan Janse van de Ven en de fungerend armmeester van Best.

DE STICHTERS

Aanvankelijk was geen duidelijkheid te verkrijgen omtrent de familierelaties van de fundateurs. Welke Jan Kemps de vader van Hendrik en Catharina was scheen niet te achterhalen. De oplossing gaf een artikel over de bevolking van Best in 1706 in het nieuwe tijdschrift **Best vruger**⁶. Daarin worden de leden van de Verrenbestse gezinnen met name genoemd. Zo ook: Hendrick, Catalijn en Jenneken, kinderen van Jan Hendrick Kemps. De link was gelegd.

Jan Hendrik Kemps is een zoon van Hendrik Willem Kemps, wonende in Verrenbest⁷. Jan trouwde met Anneken, dochter van Petrus Hendricus Blanckers⁸. Jan is vóór 1695 overleden, aangezien zijn weduwe in januari van dat jaar optrad als partij bij een verkoop⁹. Anneken overleed op 17 oktober 1700 te

Best I°. Van hun kinderen is alleen de doopdatum van Jenneken gevonden. Jenneken is op 19 april 1679 te Best gedoopt en aldaar op 14 november 1729 overleden II.

Zoon Hendrik, een van de fundateurs, trouwde op 26 februari 1729 te Best met Anna-Maria Janse van den Heuvel. Hij overleed op 24 mei 1752¹². Anna-Maria, dochter van Joannes Godefridus van den Heuvel en Ida Lambertus van de Sande, is te Best gedoopt op 5 november 1702 en aldaar overleden op 9 november 1763¹³. Uit dit huwelijk wordt één zoon geboren, Joannes¹⁴.

Catharina Janse Kemps, mede-fundatrice, is ongehuwd gebleven, wat in haar testament van 1761 volgens het gebruik in die tijd als volgt omschreven wordt: "... bejaerde jonge dogter ...". Aan het einde van haar leven woonde ze in bij haar neef Hendrik Peeters van Cuijck, zoals uit haar testament blijkt. Zij overleed op hoge leeftijd op 13 december 1763¹⁵.

BEZITTINGEN

In hun testamenten bepalen Hendrik en Catharina Janse Kemps dat de door hen nagelaten onroerende goederen bestemd zijn om daaruit hun arme familieleden te onderhouden. In haar herziene testament van 1761 noemt Catharina, om geen misverstanden mogelijk te maken mogen we veronderstellen, de rechthebbenden met name. Mocht er geen familielid een beroep doen op de inkomsten van de fundatie, dan krijgt de Tafel van de H. Geest te Best de jaaropbrengst van de fundatiegoederen.

Zoals we hiervoor hebben gezien overlijdt Hendrik in 1752 en zijn weduwe Anna-Maria en zus Catharina beiden eind 1763. Uit het betreffende verpondingskohier is op te maken dat de goederen van Hendrik en Catharina in 1764 in beheer overgaan aan de Armen van Best¹⁶. Opvallend daarbij is, dat bij de goederen afkomstig van Hendrik staat vermeldt: "Den Armen van Best, bij testament van Hendrik Jan Kemps" en bij die van Catharina: "Den Armen van Best of arme vrienden van Catalijn Janse Kemps bij testament

De omvang van het bezit van de fundatie is onder meer uit genoemd kohier op te maken. Naast twee woningen betreft het meerdere percelen grond. De gezamenlijke waarde, getaxeerd voor de successiebelasting, bedraagt 836 gulden¹⁷. Bij de invoering van het kadaster in 1830 blijkt het bezit van de fundatie vermeerderd te zijn. Buiten de twee woningen bezit de fundatie bijna negen hectare grond¹⁸. Voor zover te achterhalen is, heeft er tot aan de ruilverkaveling omstreeks 1950 geen verkoop van fundatiebezit plaatsgevonden. Dit in overeenstemming met de laatste wil van de fundateurs. Met name Catharina bepaalde dat de goederen ten eeuwigden dagen aan de fundatie dienden te blijven.

Er is echter een periode geweest waarin het gemeentebestuur van Best, ofwel het Algemeen Armbestuur in die gemeente, er vanuit ging dat de fundatiegoederen

tot het bezit van de algemene armen behoorde. Dit komt naar buiten wanneer twee Oirschottenaren, vermoedelijk in 1827, een beroep doen op de inkomsten aan de fundatie. De burgemeester van Best weigert hen om onderstand te betalen, waarop zij een klacht indienen bij de gouverneur in de provincie. De gouverneur laat de kwestie onderzoeken. Uit dit onderzoek blijkt dat de administratie van de fundatie reeds lang door het Algemeen Armbestuur wordt gevoerd. Dit is sinds de afscheiding van Best en Oirschot zelfs bij de overige armengoederen gebeurd en niet apart. Het gemeentebestuur van Best bezit geen bewijzen of stukken van de fundatie, doch is wel bereid tot uitkering over te gaan indien de verzoekers aantonen familie van de fundateurs te zijn. Verder blijkt uit een verklaring van P.E. van Nahuijs, in 1812 en 1813 ontvanger van het Bureau van Weldadigheid te Oirschot en vervolgens tot 1820 armmeester te Best, dat de inkomsten uit de goederen van de fundatie in die jaren aan arme familieleden van de fundateurs zijn uitbetaald. Op grond van deze gegevens komt de gouverneur tot de conclusie, dat overeenkomstig de wil van de fundateurs gehandeld moet worden. Ten aanzien van de klachten besluit hij:

- de gemeente Oirschot dient de archiefstukken van de fundatie aan Best te overhandigen;
- de gemeente Best moet de goederen van de fundatie voortaan overeenkomstig de wil van de fundateurs beheren en de reclamanten daaruit betalen, nadat zij bewezen hebben familie te zijn van die fundateurs;
- de gemeente Best dient de reclamanten behulpzaam te zijn bij het zoeken van (le benodigde bewijzen van afstamming, of genoegten te nemen met een verklaring van een armmeester, dat genoemde personen vroeger uit de fundatie zijn bedeed¹⁹.

Het kost het gemeentebestuur kennelijk nogal moeite om aan dit besluit te voldoen. De gouverneur en gedeputeerde staten ontvangen namelijk in 1829 en 1830 herhaalde verzoeken om in deze kwestie te bemiddelen. De reacties van het provinciaal bestuur zijn eensluidend²⁰:

- het gemeentebestuur van Best moet onverwijld zorg dragen voor het apart administreren en verantwoorden van de fundatiegoederen;
- dat bestuur dient een lijst samen te stellen met alle gerechtigden op de fundatiegoederen;
- de districtscommissaris houdt daarop toezicht;
- de klagers dienen betaald te worden.

Deze besluiten hebben wel resultaat, wat moge blijken uit de aangetroffen rekening en verantwoording van de fundatie over het jaar 1831, gedaan door leden van het armbestuur van Best in hun kwaliteit van rentmesters over de fundatie van wijlen Hendrik en Catharina Kemps²¹. Ook in de kadastrale bescheiden, opgemaakt in deze tijd, worden de goederen geadministreerd onder de naam van de fundatie²². Minstens tot 1961 zijn de eigendommen van de fundatie apart geadministreerd²³.

BEHEER

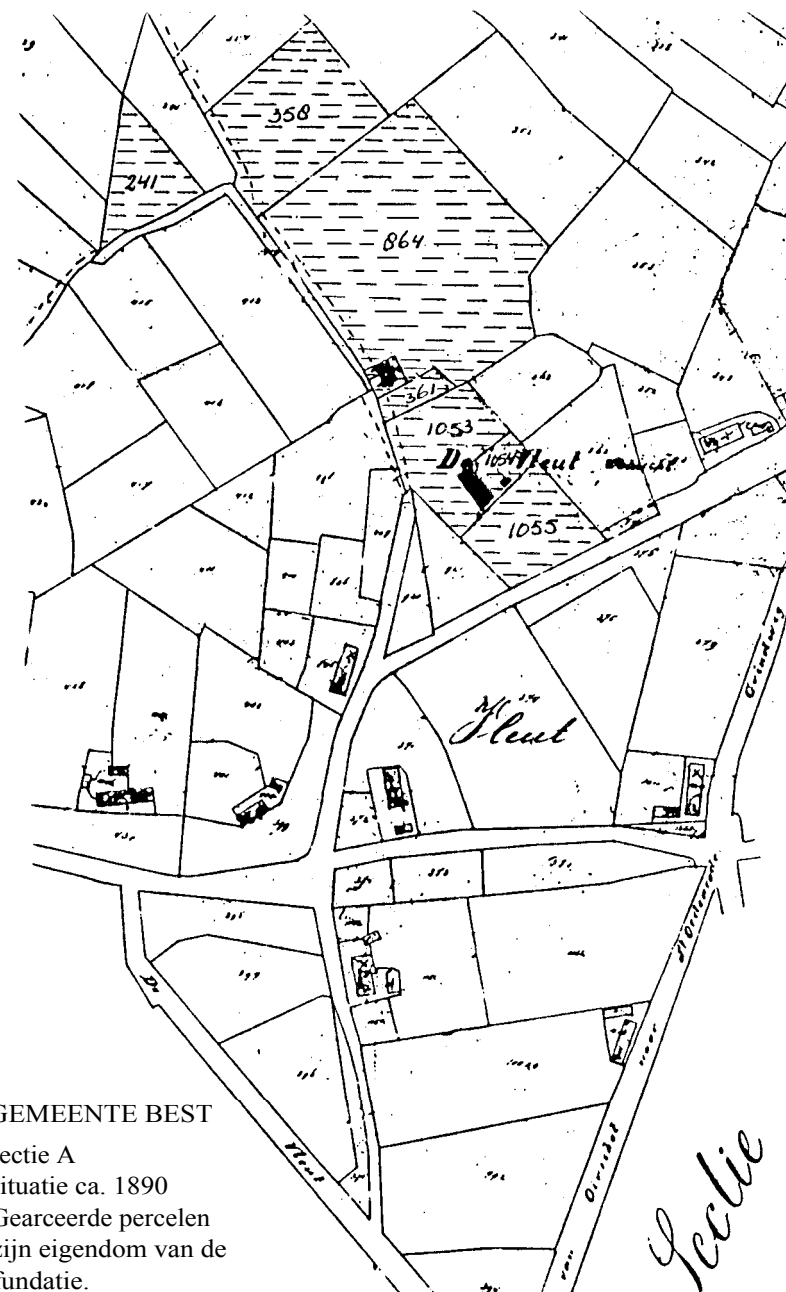
Het daadwerkelijke beheer der fundatiegoederen is in de loop der jaren nog al eens in andere handen overgegaan. Dit zal overigens voor andere fundaties ook gelden. Volgens de wil van de fundateurs wordt het beheer na hun overlijden opgedragen aan Jan Janse van de Ven en de fungerend armmeeester te Best, Hendrik Peeters van Cuijck²⁴. In de Franse tijd gaat het beheer, volgens de geldende richtlijnen, over naar het Bureau Central de Bienfaissence, later het Bureau Centraal van Weldadigheid te Oirschot²⁵. In 1814 neemt, zoals we hebben gezien, het Algemeen Armbestuur van Oirschot het beheer over. Na de afscheiding van Best benoemt het gemeentebestuur aldaar een eigen armbestuur, dat het beheer voortzet. Zeer waarschijnlijk vanaf 1831 benoemt dit bestuur een rentmeester voor de Beste fundaties, die tot dan toe door het armbestuur beheerd zijn²⁶. Bij de oprichting van de Dienst Maatschappelijk Hulpbetoon, na de tweede wereldoorlog, neemt deze dienst de taken van het Algemeen Armbestuur over, dus ook het beheer van de fundaties²⁷. Zo'n zelfde overgang vindt nogmaals plaats bij de instelling van de Gemeentelijke Sociale Dienst.

In verband met deze laatste overstap schrijven burgemeester en wethouders van Best aan gedeputeerde staten onder andere: De fundatie Hendrik en Catharina Kemps is niet te beschouwen als een instelling die armenverzorging ten doel heeft, doch als een instelling die slechts uitkeringen doet indien in aanmerking komende familieleden zich melden "hetgeen slechts bij tijd en wijle het geval is"²⁸. Het toenmalige gemeentebestuur heeft de doelstelling van de fundatie goed begrepen. De verhouding provincie-gemeente is kennelijk nu de omgekeerde van die rond 1830.

De inkomsten van de fundatie zijn steeds gevormd door de verhuur en verpachting van het bezit én door de verkoop van houtopstanden. Het oudste bewijs hiervoor dateert uit 1793, wanneer het huis van wijlen Catharina verhuurt wordt en de boerderij van haar broer met de aangrenzende gronden verpacht worden. Deze ontvangsten zijn aangetroffen tot circa 1954²⁹.

De woning van Catharina, die later in tweeën is gesplitst, is in de vijftiger jaren gesloopt. De boerderij van Hendrik Kemps, gebouwd vóór 1660, is nog het enige zichtbare wat nog rest van het oorspronkelijke fundatiebezit. Gezien de staat waarin dit monumentale pand aan de Akkerweg momenteel verkeert, zal ook dit laatste tastbare bewijs spoedig verdwenen zijn.

Ofschoon Hendrik en Catharina, getuige hun bezit, zelf welvarend waren, is de instelling van de fundatie niet zinloos geweest. Vele vrienden of familieleden van de fundateurs hebben een beroep gedaan op de inkomsten van de fundatie. Bijvoorbeeld in de periode 1792-1795 steeds vier, de twee daarop volgende jaren steeds vijf en rond 1805 twaalf. Later in de negentiende eeuw schommelt dit aantal, evenals in onze eeuw, rond de tien³⁰.

GEMEENTE BEST
sectie A
situatie ca. 1890
Gearceerde percelen
zijn eigendom van de
fundatie.

NOTEN

1. De naam fundatie Hendrik en Catharina Kemps komt het meeste voor. Dit is onder andere het geval in: Oud-administratief archief van Oirschot en Best (OAA Oirschot), [voorl.inv.nr.](#) 5142; Bestse fundatie-archieven, voorl. inv.nrs. 1216, 1219 en 1228; J.A.S.M. Suijkerbuijk, Inventaris van de archieven van de gemeente Best 1821-1946. Oirschot 1986 (GA Best), inv.nrs. 980, 983 en 1452.
De naam fundatie Cathalijn Kemps is aangetroffen in het archief van de gemeente Oirschot 1820-1932 (GA Oirschot), voorl. inv.nr. 1416.
De naam fundatie in de Vleut komt voor in GA Best, inv.nrs. 1677, 1687 en OAA Oirschot, v.inv.nr. 5797.
2. J.A. ten Cate, De notariële archieven in Noord-Brabant. 's-Gravenhage 1957. (Notariële archieven) inv.nr. 5187. De datering van beide testamenten is op 14 april 1752 te stellen, ofschoon men de datum van Hendrik's testament als 15 april zou kunnen lezen.
3. In het testament van Catharina staat dat haar broer Jan Hendrik Kemps alles erft. Een broer van die naam is niet bekend. Vermoedelijk heeft zij haar broer Hendrik bedoeld. De enige zoon van deze broer heette wel Jan, doch komt niet in aanmerking. Hij is vóór 1752 overleden (zie hierna).
4. Oud-rechterlijk archief van Oirschot en Best (RA Oirschot), inv.nr. 285, folio 161-162vo.
5. Barbara wordt later in het testament Barbara Goorts Blanckers genoemd.
6. Zie: Piet Boeren, De bevolking van Best in 1760, in: Best vrager. Uitgave van de heemkunde kring Dye van Best. I.jrg. nr. 2 (1986) blz. 26 e.v.
7. Wie zijn vader was is alleen af te leiden uit de registratie van het familiebezit in de verpondingskohieren van Verrenbest (OAA Oirschot, 7020, 7021 en aanwinsten 1986).
8. De huwelijkspartners zijn vernoemd in het doopboek van Best (DTB 001, fol. 140) en in een protocol van de schepenbank (RA Oirschot, 225 blz. 14-15).
9. RA Oirschot, 225, biz. 14-15: verkoop d.d. 10 januari 1695.
10. DTB 002.
11. Doop in DTB 001, fol. 140 en overlijden in hetzelfde register, fol. 315vo.
12. Huwelijk in DTB 002 en overlijden in OAA Oirschot, 8404, fol. 315vo.
13. Doop in DTB 001, fol. 188vo en overlijden in OAA Oirschot, 8405, fol. 165vo.
14. Joannes is gedoopt op 2 augustus 1731 te Best. Peter en meter zijn zijn grootvader, Joannes Godefridus van den Heuvel, en zijn tante, Catharina kuise Kemps (DTB 002). Hij overlijdt op 31 maart 1750 (DTB 002).
15. OAA Oirschot, 8405, fol. 179vo,
16. OAA Oirschot, verpondingskohier Verrenbest 111, fol. 22 en 23.
17. Idem, 8404, fol. 315vo (Hendrik) en 8405, fol. 179vo (Catharina),
18. GA Best, 980, artikelnummer 185.
Exacte cijfers zijn moeilijk te geven. Er bestaat namelijk nogal verschil tussen de diverse registraties. Uitgaande van het gegeven dat een Oirschotse lopensaat 1500 m² bedraagt en een roede 30 m² krijgen we de volgende oppervlakten: Kohieren successiebelasting (zie noot 17) circa 4,9 ha; verpondingskohier, aangelegd 1804 circa 5,4 ha. en het kohier van landerijen uit 1792 circa 6,8 ha.
19. Bestse Fundatie-archieven, 1219: besluit gouverneur d.d. 21 februari 1828, nr. A 8.
20. Idem, besluit van de gouverneur d.d. 14 augustus 1829, nr. A 16 en van gedeputeerde staten d.d. 16 maart 1830, litt. II.

21. GA Best, 1660.
22. Idem, 980.
23. Bestse Fundatie-archieven, dossier inzake verpachting eigendommen fundatie H en C. Kemps, 1958-1961.
24. Testamenten fundateurs (zie hiervoor). In 1793 fungeert Willem Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, als rentmeester van de fundatie (zie RA Oirschot, 308, fol. 125).
25. OAA Oirschot, archief Bureau van Weldadigheid, ongenummerd.
26. GA Best, 1660.
27. Bestse Fundatie-archieven, 1416.
28. Idem, 1416.
29. Idem, 5797 en kasboeken over 1877-1954 (ongenummerd en incompleet). Evenals RA Oirschot, 308, fol. 125.
30. Bestse Fundatie-archieven, 5142, 5797 en ongenummerd.

ERRATA ET ADDENDUM Campinia 16e jrg. nr. 63

Betr. stamlijst Van der Aa, door N. van Cuijck
no. 4 Joannes van der Aa
zoon Bernardus, geb. 26-1-1836 huwt 1 Anna Maria Essens en II Allegonda
Roefs.

Betr. O.L. Vrouw van de H. Eik, Gravure van G. Collaert, door
A.P. A.M. Spijkers
Mededeling van mevr. D. Reyniers-De Fourny, bibliothecaresse van het Stads-
archief te Antwerpen: Guillaume Collaert is gedoopt 11-10-1599, als zoon van
Hans Collaert en Berteken Fierens.
Noot 2: "Wierzbach" moet zijn "Wrtzbach"
Noot 5: "Spame" moet zijn "Spamer".

GEWIJZIGDE BEZOEKTIJDEN STREEKARCHIEF

Met ingang van **JANUARI 1987** zullen de studiezalen van het streek-
archief te Eindhoven en Oirschot op een avond in de week geopend zijn.

De openingstijden voor bezoekers zijn dan als volgt:

EINDHOVEN en OIRSCHOT

maandag : 13.30 — 17.00 uur
dinsdag t/m vrijdag : 08.30 — 17.00 uur

OIRSCHOT

DINSDAGavond : 19.00 — 21.30 uur
: met uitzondering van 3 maart (Carnaval),
: 5 mei (Bevrijdingsdag) en de maanden juli en
: augustus.

EINDHOVEN

WOENSDAGavond : 19.00 -- 21.30 uur
: met uitzondering van de maanden juli en
: augustus.

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 65

april 1987

INHOUD

	blz.
Woord vooraf	51
I. Het Middeleeuwse openbare notariaat, gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven door J.P.J. Lijten	52
II. Oerles oud(st)e voormalige raadhuis door Jacq. Bijnen	72
III. Oirschotse gedichten: Potpourri door Toke van de Ven-Lommers	78
IV. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw: 58. Huis „t Fortuin", Rijkessluisstraat 11 door C. Scholten	81
V. Oirschotse zoen-accorden: A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 86-90 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	85
In memoriam W. Klaasen	96

WOORD VOORAF

Geachte abonnee,

Vorige maand is de heer drs. J.P.J. Lijten 65 jaar geworden.

Voor U, lezers van Campinia, is dit inmiddels een vertrouwde naam. Sinds 1979 is hij een vaste medewerker aan dit tijdschrift. We hoeven dan slechts enkele van de vele publicaties in Uw herinnering te brengen om het belang daarvan te onderstrepen. Bijvoorbeeld 'Het oer-oude Oirschot', de aanzet tot een geschiedschrijving van Oirschot en Best. De nog niet afgesloten reeks over de Oirschotse zoen-accorden. Het artikel over de Merode's in Oirschot, dat slechts na zeer veel en diepgaand onderzoek tot stand kon komen. De artikelen over het Oirschotse kapittel, onlangs bekroond met de publicatie van de scriptie over de kapittelstatuten. De diverse artikelen over het Sint-Joris Gasthuis alhier.

De redactie is dan ook zeer verheugd dat de heer Lijten zijn interesse voor en kennis van de Brabantse, maar vooral van de Oirschotse historie aan een breder publiek heeft willen overdragen. Erg gelukkig zijn we dan ook met zijn toezegging om ook in de toekomst zijn medewerking te willen geven. In deze aflevering getuigt de belangrijke en uitgebreide publicatie over het Middeleeuws openbaar notariaat reeds daarvan.

Wij zijn de heer Lijten bijzonder dankbaar voor het vele voor Campinia verricht en wensen hem een lange en gezonde toekomst toe.

De redactie.

i. HET MIDDELEEUEWSE OPENBARE NOTARITAAT GEZIEN VANUIT OIRSCHOT, BEST EN VELDHOVEN

door J. Lijten

Redactionale

Bij de post-doctorale opleiding Middeleeuwse studies aan de R.K. Universiteit te Leuven volgde onze medewerker J. Lijten in het kader van de college's "Instellingen der Middeleeuwen" het seminarium over het middeleeuwse notariaat onder leiding van Lic. M. Oosterbosch en onder supervisie van professor Dr. E. Van Mingroot. In deze aflevering publiceren wij de eerste drie hoofdstukken van de daaruit resulterende scriptie. In de volgende afleveringen zal het overige deel van deze scriptie worden gepubliceerd in een enigszins bewerkte en aangevulde versie.

Inleiding

Notaris is voor ons een vertrouwd begrip. Iedereen weet, voor welke zaken hij zich tot een notaris kan wenden. Wij menen dan al gauw, "dat het altijd zo geweest is". Toch dateert het openbare notariaat in West-Europa pas uit de late middeleeuwen. Het is pas in onze streken opgekomen, toen de schepenbanken reeds een belangrijk werkterrein van het tegenwoordige openbare notariaat bestreken, met name de registratie van overdracht van onroerende goederen.

Over het middeleeuwse notariaat in de Meierij van 's-Hertogenbosch zijn tot nu toe slechts twee publikaties verschenen. J. Mosmans schreef over het openbare notariaat in 's-Hertogenbosch en Drs. P.C.B. Maarschalkerweerd over hetzelfde onderwerp in Helmond.¹⁾ Wij meenden er daarom goed aan te doen, om het middeleeuwse notariaat in de Meierij te bezien vanuit het platteland. Wij hebben ons daarbij beperkt tot het werkgebied van het rayon-depot Oirschot van het streekarchief Zuid-Oost-Brabant: de tegenwoordige gemeenten Oirschot, Best en Veldhoven. Reeds meer dan tien jaar heeft het voormalige streekarchief Noord-Kempenland de middeleeuwse documenten, die betrekking hebben op de drie huidige gemeenten, verzameld in een schaduwarchief. Naast de documenten uit de eigen Oirschotse archieven is deze verzameling als basis genomen. Van een aparte speurtocht, die overigens vermoedelijk slechts toevalstreffers zou opleveren, is afgezien.

Wat tijd betreft, is het begrip middeleeuwen nogal ruim genomen. Als eindpunt is gekozen het jaar 1540, omdat Karel V in de plakkatens van 21 maart 1524, 7 en 10 oktober 1531, 20 september 1539 en 4 oktober 1540 de basis legde voor de inrichting van het moderne openbare notariaat in de Nederlanden.²⁾

Achtereenvolgens willen wij u een overzicht geven van de opkomst van het notariaat en zijn verspreiding in West-Europa en in de zuidelijke Nederlanden toegespitst op onze regio.

Daarna willen wij u kennis laten maken met de Oirschotse notarissen³⁾ en u enig inzicht geven in het verband van de niet-Oirschotse notariële activiteit met onze streek.

Tenslotte willen we enige helderheid brengen betreffende de aanstelling en de werkwijze van notarissen.

Als bijlagen volgen een chronologische lijst van de Oirschotse notarissen met een summier beschrijving van de van hun hand bewaarde oorkonden en eenzelfde lijst van de buiten-Oirschotse notarissen.

I. OPKOMST EN VERSPREIDING VAN HET OPENBARE NOTARIAAT

De wortels van het openbare notariaat liggen duidelijk in het laat-Romeinse keizerrijk en wel in Italië.⁴⁾ Daar kende men vanaf het begin der derde eeuw de "tabelliones", die voor particulieren schrijfwerk verrichtten. Hun werk, ook de door hen vervaardigde oorkonden, waren privé-zaak en hadden slechts beperkte bewijskracht. Door omstandigheden ging men op den duur hun oorkonden beschouwen als "instrumentum publice confectum", d.w.z. men kende er een zekere publiekrechtelijke bewijskracht aan toe.⁵⁾ Na de ineenstorting van het West-Romeinse rijk raakte hun ambt in verval. Desondanks is er enige continuïteit gebleven, zodat de oorkondevorm der tabelliones het voorbeeld werd voor het middeleeuwse "notarisinstrument", zoals de notarissen hun oorkonden noemden.⁶⁾ Toch gaat het middeleeuwse notariaat als **openbaar** ambt niet terug op deze tabelliones, maar op de scribe publicus, wij zouden zeggen de ambtelijke secretaris, die voor publiekrechtelijke instanties het schrijfwerk verrichtte. De door zijn hand vervaardigde stukken ontleenden hun publiekrechtelijke bewijskracht aan de instanties, waarvan zij uitgingen.

Het overleven van de ambtelijke secretaris.

Bij de ineenstorting van het West-Romeinse rijk ontstonden in West-Europa verscheidene Germaanse-stammen-rijkjes. Deze Germanen kenden geen schrift en dus ook geen geschreven recht zoals het Romeinse rijk maar gewoonterecht. Hun overeenkomsten steunden niet op geschreven documenten maar op het gegeven woord. Er tekende zich echter spoedig een divergentie af in West-Europa. In de gebieden, waar de bevolking van het Romeinse rijk, die reeds aan geschreven recht gewoon was, overheerste - met name in Italië en Zuid-Frankrijk - namen de binnengekomen Germanen allengs het geschreven recht over. In het noordelijk deel van Europa ging het gewoonterecht overheersen. Het Karolingische rijk ging zich evenwel uitstrekken niet alleen over streken, waar het gewoonterecht gold, maar ook over streken met geschreven recht. Men ging zodoende behoefte gevoelen aan het schriftelijk vastleggen van bepaalde zaken. Karel de Grote bepaalde dan ook in zijn capitularia van 803 en 805, dat zijn "missi dominici" (gevolmachtigde afgezanten) bij overheidsinstanties notarissen moesten aanstellen. Deze notarissen werkten als ambtenaren in dienst en onder verantwoordelijkheid van een openbare overheidspersoon of -instantie. Vermoedelijk is de praktijk niet groot geweest, maar het principe van schriftelijke vastlegging was binnengehaald.

Parallel met de wereldlijke ambtelijke secretaris ontstond de kerkelijke. Bij de ineenstorting van het West-Romeinse rijk kwamen vele leden van vooraanstaande Romeinse ambtenarenfamilies zonder uitzicht op emplooi. In de kerk was echter nog enige mogelijkheid. Ook daar was behoefte aan bekwame bestuurders, zodat leden van ambtenarenfamilies zich wel beschikbaar wilden stellen voor leidende kerkelijke functies. Bij het wegvallen van een centraal gezag op wereldlijk gebied werd nog sterker de behoefte ervaren aan een van de kerk uitgaande administrerende ordening. Er kwamen meerdere ambtelijk geschoolde bisschoppen, die uiteraard enig ambtelijk apparaat vormden.

Uit de verzelfstandiging van de - zowel kerkelijke als wereldlijke - ambtelijke secretaris zou het openbaar notariaat ontstaan. Overigens is het goed, ons te realiseren, dat al betrekkelijk spoedig de geestelijken praktisch de enige "geletterden" waren, zodat ook vele wereldlijke ambtelijke secretarissen uit de clerici genomen werden ondanks canonieke verboden.⁸⁾

De overgang van ambtelijk secretaris naar zelfstandig notaris.

Het is begrijpelijk, dat de overgang naar een zelfstandig openbaar notariaat zou plaatsvinden in Italië. Daar was de continuïteit van de ambtelijke secretaris het sterkst en daar leefde bovendien nog de traditie van de zelfstandig op eigen gezag optredende tabellio. Het onderzoek van G. Costamagna wijst uit, dat in de loop

van de tiende eeuw in Noord-Italië steeds frekwenter de titel "notarius et iudex" (notaris en rechter) opduikt.⁹⁾ Een bekentenis in rechte ten overstaan van hem krijgt dezelfde kracht als een bekentenis in rechte ten overstaan van een officieel aangestelde rechter. Voor zaken de vrijwillige rechtspraak betreffende wordt de procedure zo heel wat eenvoudiger dan die voor een officiële rechtbank en het verlangde document is vlotter beschikbaar. Deze notarissen gaan dus optreden onafhankelijk van de plaatselijke vorst of het plaatselijke bestuur. Zij schijnen door een centrale macht, met name door paltsgraven, benoemd te zijn voor een groter gebied.¹⁰⁾

De erkenning van het notariaat.

Al is er dan in Italië in de loop van de tiende eeuw een grote principiële stap gezet, daarmee heeft het notariaat nog niet de openbare functie, die wij daar thans aan toekennen. Het zou nog twee eeuwen duren voor er een definitieve doorbraak kwam. De feitelijke, steeds verdergaande erkenning van het notariële instrument kreeg een officiële tint, toen paus Alexander III in 1163 bepaalde, dat authentieke schriftelijke stukken niet als bewijs in kerkelijke rechtszaken geaccepteerd konden worden, indien de daarin genoemde getuigen overleden waren, **tenzij** die stukken door een publiek persoon waren opgesteld of van een authentiek zegel waren voorzien.¹¹⁾ Het notariële instrument werd hierdoor gelijkelijk aan de zegeloorakonden als een instrumentum publicum erkend, dat is als een openbaar, geloofwaardig en bewijskrachtig document. In principe was doordoor het notariaat als een **openbaar** ambt erkend, maar het zou nog bijna twee eeuwen duren, voor dat ambt in de Meierij was ingeburgerd.

De verspreiding van het notariaat in Noordwest-Europa.

Het is begrijpelijk, dat het openbare notariaat zich sneller zou verspreiden in streken met geschreven recht. Doch ook in de streken met gewoonterecht was men reeds overtuigd van de noodzaak van schriftelijke optekening. De oudste tot nu toe gevonden optekening van het Oirschotse gewoonterecht dateert van 1283.¹²⁾ Het is een vrij volledige redactie van het erfrecht, een terrein, waarop de notarissen zich nogal zouden bewegen. Daarnaast won het geschreven recht steeds meer aan invloed vooral op kerkelijk terrein.

De bisschop en de hem vervangende rechter, de officiaal, sprak recht volgens geschreven Romeins recht, waarbij nogal wat op schrift moest worden vastgelegd.

Deskundig personeel was daarbij onontbeerlijk. Het vierde concillie van Lateranen had dan ook in 1215 bepaald, dat aan iedere bisschoppelijke rechtbank een "persona publica", een openbaar notaris, verbonden moest zijn, indien deze beschikbaar was, of anders geschikte mannen, om de rechtelijke stukken op te maken.¹³⁾ De weg voor het openbare notariaat lag open. Het lag voor de hand, dat deze weg zou lopen via de bisschoppelijke rechtbanken. Al zouden de eerste notarissen, die daar in dienst kwamen, het karakter hebben van in-vaste-dienst-gesalarieerde-ambtenaren, gezien hun bevoegdheid konden zij elk moment, dat daarnaar vraag ontstond, als zelfstandige openbare notarissen gaan optreden. De oudste notariële openbare instrumenten vinden we dan ook per bisdom in de bischopssteden. Luik 1274; Utrecht 1294.¹⁴⁾

De verspreiding in het bisdom Luik.

Noord-Brabant hoorde in de middeleeuwen onder het bisdom Luik. Vóórdat in de bisschopsstad in 1274 het oudste bewaard gebleven openbare notaris-instrument werd opgemaakt, was er al een aanlooperperiode geweest. Reeds in 1252 had de Luikse curie beëdigde "notarissen" in dienst, van wie sommigen waarschijnlijk de bevoegdheid van openbaar notaris hadden. De manier van werken van een openbaar notaris was hun in elk geval bekend, zoals blijkt uit een akte met een soort notarieel kenmerk, opgemaakt in 1258 door Petrus dictus Pica.¹⁵⁾

De oogst van openbare notariële instrumenten in Luik is vanaf 1274 aanvankelijk schaars. Enkele van deze notariële instrumenten zijn van de hand van Italiaanse notarissen, die vermoedelijk in het gevolg van pauselijke gezanten in de Nederlanden waren gekomen.¹⁶⁾ Vanaf Theodericus de Rosuth (1288 - 1306)¹⁷⁾ en Johannes de Spiere (vanaf 1309) is er een ononderbroken reeks notarissen werkzaam in Luik.¹⁸⁾

Als wij ons afvragen, hoe de verspreiding van het openbare notariaat in het bisdom Luik heeft plaats gehad, ligt het voor de hand, dat daar twee factoren van belang zullen zijn: de geringere of grotere afstand van de diverse plaatsen tot Luik en de grotere of minder grote belangrijkheid van die plaatsen vooral in kerkelijke zin, zodat er voor een openbaar notaris emplot zou zijn. Het is begrijpelijk, dat Noord-Brabant bij deze verspreiding als hekkesluis zou fungeren. Een chronologische lijst van de oudste bewaarde notariële instrumenten, opgemaakt in de diverse plaatsen van het bisdom, ziet er als volgt uit: 1274; Luik; 1286: Valkenburg en Andenne; 1287: Nijvel en Namen; 1290: Tienen; 1292: Maastricht en Sint Truiden; 1302: Leuven; 1304: Rotem (Halen); 1307: Tongeren; 1316: Diest; 1318: Hasselt; 1321: Stokkem; 1322: Borgloon; 1325: Zoutleeuw; 1326: 's-Hertogenbosch.¹⁹⁾ Voordat de in 's-Hertogenbosch gevestigde openbare notaris daar zijn

oudst bewaarde notariële oorkonde opmaakte, hadden onze voorouders reeds kennis gemaakt met deze vorm van publieke administratie.

De Meierij maakt kennis met het notariaat.

Wanneer wij het oorkondenboek van Noord-Brabant nazien betreffende het optreden van notarissen, is de oogst zeer matig.²⁰⁾ Niettemin is deze matige oogst illustratief voor de kennismaking van de Meierij van 's-Hertogenbosch met het notariaat. De oudste bekende notariële oorkonde, die betrekking heeft op de Meierij, d.d. 1305.12.02 is van de hand van de Luikse notaris Theodericus de Rosuth en behandelt een regeling betreffende het patronaatsrecht van de kerk van Bergeyk.²¹⁾ Ook de volgende notariële oorkonde d.d. 1306.09.09 is van de hand van dezelfde notaris. Zij is echter opgemaakt te Helmond en handelt over de verkrijging van het patronaatsrecht der kerken van Asten en Lierop door Postel.²²⁾ De derde d.d. 1307.09.26 is door de pauselijke en keizerlijke notaris Arnoldus de Puteo opgemaakt te Aken en handelt over het recht tot het benoemen van schout, schepenen en gezworenen van Budel.²³⁾ De laatste is van de hand van Johannes de Spiere, die zich poorter van Doornik noemt, en is opgemaakt te Brussel in 1307. Het is een transsumpt (afschrift) van enkele oudere oorkonden, waarvan er een betrekking heeft op het patronaatsrecht van 's-Hertogenbosch.²⁴⁾ Deze geringe oogst tot 1312 toont toch aan, dat de Meierij in het begin van de veertiende eeuw kennis maakte met het openbare notariaat en dat deze kennismaking liep via het zuiden. De oudste Luikse openbare notarissen blijken een groot gebied bestreken te hebben. Zij waren werkzaam tot in de uithoeken van het bisdom en zelfs daarbuiten.

Vestiging van het openbare notariaat in de Meierij.

De oudste bewaarde notariële oorkonde in 's-Hertogenbosch dateert uit 1326 en is van de hand van Henricus Gerardi de Neynsel. Als einddatum (datum van de laatste bewaarde oorkonde) van dit notariaat vermeldt Mosmans 1347. Naast enkele notarissen, van wie slechts één instrument bewaard is, zien we Theodericus Mathei quondam Gheghel optreden van 1342 tot 1360. Als we de verdere lijst overzien, kunnen we veilig concluderen, dat vanaf 1326 continu één of twee en spoedig meerder notarissen in 's-Hertogenbosch hebben gepracticeerd.²⁵⁾ Voor Oirschot zijn we niet zo gelukkig, de continuïteit in de eerste tientallen jaren te kunnen aantonen. De oudste bewaard gebleven Oirschotse notariële oorkonden dateren van 1337 en zijn van de hand van Theodericus de Arle.²⁶⁾ De volgende

dateert van 22 jaar later en is van de hand van Godefridus de Audenhoven.²⁷⁾ De dan volgende is weer van 20 jaar later van de hand van Daniel de Oerscot.²⁸⁾ Vanaf dat jaar is de continuïteit van practiseren van een, twee of meer notarissen in Oirschot onomstotelijk. Ondanks deze grote hiaten zijn wij toch van mening, dat er sinds 1337 continu een notaris in Oirschot gepractiseerd heeft, omdat er geen enkele aanwijzing gevonden is, dat Oirschotse ingezetenen of instanties zich **tot** buitendorpse notarissen gewend hebben. Omdat er in Oirschot geen enkel middeleeuws notariële protocol bewaard is, moeten wij ervan uitgaan, dat het leeuwendeel van alle middeleeuwse notariële werkzaamheden in Oirschot onbekend zal blijven. Bovendien moeten we er rekening mee houden, dat de notariële werkzaamheden in de beginfase minimaal zijn geweest. Het notariaat was denkkelijk in heel de middeleeuwen een bijbaan en geen kostwinning.

II. DE OIRSCHOTSE NOTARISSEN

Van de oudste Oirschotse notarissen weten we bitter weinig. Wij moeten praktisch tevreden zijn met de informatie, die zij zelf ons geven. De twee oudsten dragen echter namen, die van die tijd af tot op heden steeds in Oirschot zijn voorgekomen: Theodericus van Arle (Aerle, Aarle) en Godefridus van Audenhoven (later wel geschreven Oudenhoven). Beiden noemen zich clericus (geestelijke), maar Godefridus van Audenhoven was priester, zoals uit een legaat in het ten overstaan van hem gemaakte testament blijkt. De testatrix legateert "Godefrido de Audenhoven, presbytero, notario infrascripto quinque solidos" "Aan Godefridus van Audenhoven, priester, notaris ondergeschreven, vijf schellingen". Wij vermoeden, dat hij dezelfde is als Godefridus van Audenhoven, rector der Mariakapel, aan wie d.d. 1379.02.04 een jaarrente van 20 schellingen wordt overgedragen ten bate van de kapel (akte t.o.v. notaris Daniel de Oerscot) en als Godefridus van Audenhoven, kapelaan, die getuige is bij het erfpachtcontract van 1388.01.10 (ook t.o.v. notaris Daniel de Oerscot).

Ook Daniel de Oerscot noemt zich clericus. Wij vermoeden, dat de aanduiding "de Oerscot" bedoeld is als aanduiding van zijn plaats van afkomst en praktijkuitoefening. Wanneer iemand zich vanuit Oirschot ergens anders vestigde, kon deze aanduiding een naam worden; binnen Oirschot is deze gang van zaken ons onbekend. Ofschoon er van Daniel de Oerscot 7 oorkonden bewaard zijn gebleven van 1379 tot 1407, weten we weinig omtrent zijn persoon en eventuele andere functies.

Henricus Lucen de Oesterwych zal van Oisterwijkse afkomst geweest zijn, maar ook van hem weten we enkel, dat hij zich clericus noemt.

Johannes Heinrici de Meduen noemt zich clericus van het bisdom Utrecht. Hij zal dus afkomstig zijn geweest van Meeuwen in het land van Heusden en Altena, dat onder het bisdom Utrecht hoorde. Vermoedelijk was hij de vader van Henricus de Meduwen, die lange tijd pastoor van Oirschot was en van wiens hand meerdere testamenten bewaard zijn verspreid over de jaren 1421 en 1452. Ofschoon deze door hem opgemaakte testamenten zegeloorkonden zijn, benadert de stijl zeer dicht die van een notariële instrument.

Van Philippus de Gheldrop, clericus, is slechts één instrument bewaard. Hij zal een lid zijn geweest van de destijds bekende Oirschotse familie, die in de vijftiende en zestiende eeuw enkele schepenen, meerdere priesters, enkele kanunniken en een kapitteldeken leverde. Mogelijk is hij spoedig pastoor geworden in Geffen. Bij de oprichting van het beneficium en *de* incorporatie van de kapel van Joorden Brant (geparenteerd aan de familie van Geldrop) d.d. 1400.05.02 was Philippus van Gheldrop, priester en pastoor van Geffen als getuige aanwezig.

Van de hand van Rutgherus filius Johannis Rutgheri de Audenhoven de Oerscot zijn 12 oorkonden bewaard gebleven, verspreid over de jaren 1393 tot 1426. Aanvankelijk betitelt hij zichzelf als clericus maar vanaf 1412.03.12 als priester. De van hem bewaard gebleven instrumenten, waarin hij zich clericus noemt, lopen echter slechts van 1393 tot 1396.

Van Johannes Elye, priester, zijn twee oorkonden bewaard van dezelfde dag, 1400.05.02, betreffende de kapel van Joorden Brant. Wij vermoeden, dat hij een functie heeft gekregen in 's-Hertogenbosch. Mosmans vermeldt een Johannes Elye, alias Haneman, priester, in 1421.²⁹⁾

Henricus filius quondam Johannis Jordani de Oerscot, priester, had waarschijnlijk de toen al tamelijk vaste achternaam Jordens of Joordens. Hij instrumenteerde van 1403 tot 1418. Welke functie hij had als priester, is niet bekend.

Johannes de Erpe films Wilhelmi, priester, is weer slechts bekend van één instrument. Ofschoon de familienaam van Erp in later tijd in Oirschot voorkomt, kunnen wij geen enkel concreet verband aanwijzen.

Rutgherus Voss de Oerscot is de enige Oirschotse notaris, die zichzelf niet betitelt als priester of clericus. Hij zal zeker uit de in die tijd vooraanstaande Oirschotse familie zijn, waarvan regelmatig leden schepenen waren. Het verband met hen is echter niet met zekerheid aan te wijzen. Bij het testament van Jordaan Brant d.d. 1414.05.19 was een Rutgher Voss getuige. Dat deze dezelfde persoon is, kunnen we slechts gissen. Ook is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat hij de Rutgher Voss, priester, is, die d.d. 1471.03.03 in Uden zijn testament maakte ten overstaan van de Oirschotse notaris Henricus Beelarts. Voor het maken van dit testament had hij bij geinsereerde oorkonde d.d. 1449.03.08 reeds verlof gekregen van de Luikse officiaal. Van deze notaris is slechts één instrument bewaard.

Jordanus Anselmi Hannen de Oerscot, priester, instrumenteerde in 1437 (5 bewaarde oorkonden) en in 1438 (1 oorkonde). Van latere tijd zijn nog 2 instrumenten bewaard van 1447 en 1463. Hij laat dan de naam Hannen weg, maar de identiteit van zijn notarissignet toont aan, dat er sprake is van dezelfde persoon. Zijn vader, Ansem Hannen of Hannensoen, was schepen in 1410,³⁰⁾ 1415,³¹⁾ 1418,³²⁾ 1421,³³⁾ en 1427.³⁴⁾ Hijzelf was in 1464 en 1473 arbiter bij zoen-accorden wegens doodslag. Verder was hij rector van het altaar van O.L. Vrouw en Sint Joris en vermoedelijk niet-residerend pastoor van Wintelre.³⁵⁾

Johannes de Andel, clericus Traiectensis, is gezien deze aanduiding wel afkomstig uit Andel in het land van Heusden en Altena in het bisdom Utrecht. Van zijn hand bleef slechts één instrument bewaard. Zijn persoon is verder niet te preciseren.

Wilhelmus de Audenhoven, priester, is bekend van 2 instrumenten in 1440 en 1446. Zijn plaats in de bekende Oirschotse familie is niet aan te duiden. Hij leefde nog in 1466, toen hij een erfenis kocht,³⁶⁾ maar was in 1473 overleden.³⁷⁾

Henricus Beelarts is bekend van 10 bewaarde instrumenten van de jaren 1450 tot 1475. In de oorkonde van 1452 noemt hij zichzelf priester, in alle andere steeds clericus. Hij woonde samen met zijn twee ongehuwde zusters Heilwig en Margriet. Na de dood van Heilwig stichtte hij in 1489 met Margriet het Beelartshofje. Hij was tweemaal arbiter bij een zoen-accordeo wegens doodslag. Ook was hij kapelmeester van de Mariakapel, rentmeester van het Sint-Joris-gasthuis en rentmeester van het kapittel.³⁸⁾ Hij stierf op 10 november 1489.³⁹⁾

Mercelius de Pomerio, priester, was pauselijk en keizerlijk notaris. Van hem zijn 5 oorkonden bewaard uit de jaren 1470 - 1473. Hij komt onder zijn Nederlandse naam Mercelis van den Bogaert (Boegaert) voor als pastoor van Oirschot van 1468 - 1485.⁴⁰⁾

Jacobus Dormalen de Oerscot, clericus, is slechts bekend van één instrument d.d. 1482.02.08. Wij zullen hierop in ander verband terugkomen. Hij fundeerde d.d. 1486.01.03 het beneficie van Sint Sebastiaan mede op verzoek van zijn toen reeds overleden wettige zoon Jacobus, waaruit wij concluderen, dat hij gehuwd was (geweest) en reeds bejaard.⁴¹⁾

Van Martinus Vleminx de Oerscot, clericus, zijn 5 instrumenten bewaard van 1486 tot 1501. Verder is van hem nog vermeld, dat hij het testament heeft opge maakt van Willem van Geldrop, priester, d.d. 1487.02.14⁴²⁾ en huwelijksvoorwaarden tussen Danel de Leeuw en diens echtgenote Joest d.d. 1495.08.06.⁴³⁾ Hij was een zoon van Gysbrecht Pauwels Vlemincx (zo wordt de naam meestal geschreven). Hij was rentmeester van het kapittel,⁴⁴⁾ priester en kapelaan,⁴⁵⁾ kerkmeester⁴⁶⁾ en rector van het altaar der H. Drievuldigheid.⁴⁷⁾ Hij stierf vermoedelijk eind 1503 of kort daarna.

Henricus` filius Jacobi Esch de Oirschot noemt zich ook steeds clericus, terwijl ook hij priester was. Van hem zijn 4 oorkonden bewaard van 1492 tot 1505. Hij komt reeds voor als priester in 1482.⁴⁸⁾ Aangewezen als rector van het nieuw-opgerichte beneficie van Sint Eloy d.d. 1486.03.14, wist hij in juli 1487 het kapittel te bewegen een klein beneficie van Crispinus en Crispinianus daarbij te voegen, omdat hij zo weinig inkomsten had.⁴⁹⁾ Hij was rentmeester van het Sint-Joris-gasthuis⁵⁰⁾ en werd in 1506 rentmeester voor de goederen van Echternach in Brabant en Zeeland.⁵¹⁾ Hij is gestorven in het voorjaar van 1528.⁵²⁾ Hij was negenmaal arbiter geweest bij zoen-accorden wegens doodslag.⁵³⁾

Johannes Buetzelar de Xanctis, clericus van het aartsbisdom Keulen, afkomstig van Xanten, heeft slechts korte tijd naspeurbaar in Oirschot gewerkt: van 1503 tot 1506. Hij was erkend als notaris door de curie zowel van Keulen als van Luik. Uit andere bronnen hebben wij geen informatie over hem.

Hoewel we geen absolute zekerheid kunnen geven, zijn we toch van mening, dat Jaspar de Esch, clericus, van wie instrumenten bewaard zijn van 1507 tot 1525, een natuurlijke zoon was van de reeds genoemde notaris Henricus filius Jacobi Esch. Jaspar was in 1506 rentmeester van het kapittel.⁵⁴⁾ Vanaf 1509 trad hij enkele jaren op als tweede secretaris van Oirschot.⁵⁵⁾ In 1522 was hij kerkmeester.⁵⁶⁾ In 1523 werd hij rentmeester van de familie van Merode.⁵⁷⁾ In 1528 wikkelde hij als gemachtigde van zijn broers en zusters de nalatenschap van zijn vader Henrick af.⁵⁸⁾ In dat jaar volgde hij deze ook op als rentmeester van de tak Houffalize der familie van Merode, die in Oirschot nog verschillende bezittingen had.⁵⁹⁾ Het instrument van zijn hand d.d. 1525.07.25, een uittreksel uit het testament van Aelbrecht van de Maerselaer, wordt vernoemd in het Oirschotse schepenprotocol van 1529 op zo'n wijze, dat wij menen te moeten besluiten, dat Jaspar, de natuurlijke zoon van Henrick, de notaris is.⁶⁰⁾ Er was in die tijd in Oirschot namelijk nog een andere Jaspar van Esch: Jaspar Peters Jacopszoon, die priester was gewijd in 1483.⁶¹⁾ Volgens het constante gebruik in de Oirschotse schepenprotocollen wordt deze priester steeds aangeduid met heer Jaspar van Esch.⁶²⁾ Dat zou dus zeker ook hier gebeurd zijn, als hij de notaris was geweest. We komen nu voor de volgende moeilijkheid. Jaspar van Esch noemt zich in 1525 clericus, terwijl hij in 1524 voor de eerste maal schepen was geweest, een combinatie, die indruist tegen de toenmalige geplogenheid. Voor deze moeilijkheid zijn meerdere oplossingen denkbaar:

1. Jaspar van Esch was nog clericus, toen hij het testament opmaakte (de datum wordt niet genoemd), waarvan hij in 1525 een uittreksel verzorgde.
2. De aanduiding clericus betekent alleen, dat de persoon in kwestie clericus was op het ogenblik, dat hij tot notaris werd aangesteld.
3. De aanduiding clericus was toen reeds aan het groeien naar de latere betekenis: iemand, die van schrijfwerk zijn beroep heeft gemaakt.

Deze derde mogelijkheid is niet zo vreemd, want de Oirschotse secretarissen noemen zich "clericus iuratus scabinorum" "gezworen schepenklerck", terwijl er geen aanwijzing is, dat zij clericus waren in onze zin.

Jaspar van Esch is van die tijd af regelmatig om de drie jaar schepen geweest, vanaf 1536 president-schepen, tot zijn dood op 23 december 1554.⁶³⁾ Hij was volgens Frenken zevenmaal gehuwd geweest, hetgeen bij nader onderzoek niet houdbaar lijkt G4)

Ofschoon van Henricus Stockelman, priester, slechts één instrument bewaard is, is zijn levensweg goed te traceren. Hij was de zoon van Jan Dirckszoon Stockelmans en van Heilwig Woutersdochter Rutten. Vanaf 1512 wordt hij uitdrukkelijk als kapelaan en kerkmeester genoemd,⁶⁵⁾ maar hij was rector van het altaar van Sint Anna en Oda vanaf de oprichting bij instrument van notaris Gaspar de Esch d.d. 1507.04.15⁶⁶⁾ en vermoedelijk vanaf ongeveer dezelfde tijd kerkmeester. Het was de belangrijke periode van de afbouw van de kerk en het plaatsen van het koorgestoelte. Het van zijn hand bewaard gebleven instrument d.d. 1509.09.22 staat in verband met de afbouw der kerk. Ook wordt hij vermeld als notaris, die het accoord heeft opgemaakt tussen Jan Borchmans, de aannemer van het koorgestoelte, en meester Cornelis die Neve, de beeldsnijder.⁶⁷⁾ In de lijst der kapelaans van 1532 wordt hij als een der oudste vermeld.⁶⁸⁾ Overigens was hij reeds in 1510 niet-residerend rector van het Maria-altaar in (Berkel-)Enschot.⁶⁹⁾ In 1532 legde hij ten overstaan van de schepensbank een verklaring af over een door hem als notaris, vermoedelijk in 1528, opgemaakt testament.⁷⁰⁾ Hij stierf vermoedelijk in 1554, want d.d. 1554.02.23 trad hij nog op voor schepenen, terwijl d.d. 1555.02.12 sprake is van zijn erfgenamen.⁷¹⁾

Ook Gerardus Menghelen, priester, heeft niet veel notariële sporen nagelaten. Slechts één oorkonde door hem in Oirschot vervaardigd d.d. 1513.07.10 is bewaard. Daarnaast zijn enkele instrumenten bewaard, die hij opgemaakte te Leuven in de jaren 1517 - 1519.⁷²⁾ Gerard was een zoon van Art, die zelf een natuurlijke zoon was van de priester Jan Menghele (ook Myngelen). Hij was duidelijk een beschermeling van de invloedrijke Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx, die verder nog ter sprake zal komen. In diens testament d.d. 1529.06.23 te Leuven gemaakt ten overstaan van notaris Cornelius Roggen treedt hij op als getuige en wordt diens "kapelaan" genoemd. Hij was ook zijn executeur testamentair. Na zijn korte Leuvense tijd, vermoedelijk bij kanunnik Anthonis Bruyninx, die ook daar blijkens zijn testament een huis zal hebben gehad, was hij terug in Oirschot, waar hij d.d. 1520.07.10 werd aangesteld tot rentmeester van het kapittel.⁷³⁾ In de kapelaanslijst van 1532 komt hij kort na Henrick Stockelmans, maar welk rectoraat hij heeft gehad, is niet bekend.⁷⁴⁾ Naast zijn relaties met kanunnik Anthonis Bruyninx, voor wie hij herhaalde malen als procureur optrad,⁷⁵⁾ zoals hij ook gemachtigde was van diens natuurlijke zoon Anthonis,⁷⁶⁾ hield hij zijn Leu-

vense relaties aan en trad o.a. op voor het convent der 11000 maagden") en voor het groot ziekengasthuis te Leuven.⁷⁸⁾

Hij is, vermoedelijk vrij jong, gestorven in 1548.⁷⁹⁾ Hij had vier natuurlijke kinderen bij Goyartken Jansdochter van de Marselaer: een dochter en drie zonen, van wie de jongste, Cornelis, in 1556 nog minderjarig was.⁸⁰⁾

Peter Willemszoon van Breugel, die in 1553 voor de laatste maal presidentschepen was geweest, trad toen op als zijn executeur testamentair.

Johannes de Hersel, priester, was pauselijk notaris. Hij was d.d. 1512.05.23 benoemd tot rentmeester van het kapittel.⁷¹⁾ in 1528 blijkt hij kanunnik te zijn van het kapittel te Boxel.⁸²⁾ Daar hij in 1520 door Gerard Menghelen werd opgevolgd als rentmeester, veronderstellen wij, dat hij toen reeds kanunnik geworden is. Hij bleef in Oirschot wonen, waar hij rector was van het Sint-Joris-altaar.⁸³⁾ In 1531 werd hij gevraagd als arbiter in een zoen wegens doodslag.") Hij had een natuurlijke dochter Heilwig, die getrouwd was met Eymbrecht Pauwelszoon van den Berselair.⁸⁵⁾

Na het lichten van de persoonsdossiers van enkele Oirschotse notarissen dringen zich enige conclusies op. De Oirschotse notarissen waren in overgrote meerderheid priester, al verstoppen sommigen deze kwaliteit onder de betiteling clericus. Dat iemand kinderen had, wil in de verste verte niet zeggen, dat hij gehuwd was. De betiteling clericus heeft een zeer twijfelachtige waarde. Er is zelfs een reële mogelijkheid, dat zij niet meer inhoudt dan dat de betreffende persoon beroepshalve schrijfwerk verrichtte voor anderen. Het notariaat was vermoedelijk niet alleen een (geringe) bijverdienste maar ook een kwalificatie, die hielp om gemakkelijker hogerop te komen, terwijl men - eenmaal het doel bereikt zijnde - de veeleisende werkzaamheden liever vermeed.

III. DE BUITENDORPSE NOTARISSEN EN HET VERBAND VAN HUN WERK MET DE REGIO

Onder de niet-Oirschotse notarissen, die oorkonden hebben opgemaakt, die in enige betrekking staan tot Oirschot, Best en Veldhoven, nemen de Bossche notarissen een belangrijke plaats in. Aan de hand van de publicatie van Mosmans kunnen wij over sommigen van hen enige informatie geven. Wat betreft de niet-Bossche onder deze notarissen is geen verdergaand onderzoek verricht.

Van Johannes Johannis quondam Leydecker de Buscoducis, clericus, hebben twee oorkonden enige betrekking met onze regio. Het uittreksel d.d. 1357.04.11 uit het testament van Henricus van Ghemert spreekt over bezit in Zeelst, wat niet

zo verwonderlijk is, daar de vader van de testateur Waltherus de Ourle (Wouter van Oerle) was. Deze zal zich van Oerle in Gemert gevestigd hebben, terwijl zijn zoon zich vandaaruit in 's-Hertogenbosch gevestigd zal hebben.

Het testament van Bertholdus Henricszoon van den Dyck, dat d.d. 1367.08.09 ten overstaan van hem werd gemaakt, spreekt over bezit in Oirschot, wat erop duidt, dat Bertholdus vermoedelijk uit de bekende Oirschotse familie stamde. Johannes Leydecker heeft dit testament niet meer zelf kunnen instrumenteren. Krachtens opdracht van de officiaal van Luik d.d. 1367.10.11 gebeurde dit d.d. 1367.12.05 door Johannes Baldewini de Bynderen, clericus, die door Mosmans als notaris vermeld wordt van 1367 tot 1379.⁸⁶⁴ Johannes Leydecker zal dus in augustus of september 1367 zijn overleden. Mosmans vermeldt hem als notaris van 1352 tot 1366.⁸⁶)

Mathias Scilder de Buscoducis is vertegenwoordigd met twee oorkonden. De eerste d.d. 1365.05.19 betreft de afwikkeling van een testament, waarin sprake is van bezittingen onder Straten in Oirschot, de tweede is een transsumpt van de reeds vermelde oorkonde van 1357.04.11. Hij noemt zichzelf geen clericus of priester, maar Mosmans noemt hem proost der Illustere Lieve Lieve Vrouwe Broederschap en kanunnik en vermeldt hem als notaris van 1357 tot 1371.⁸⁶)

Servacius Felix, clericus, instrumenteert in Maastricht d.d. 1373.02.25. Dit stuk is in het Oirschotse kapittelarchief terecht gekomen als retroactum van de overdracht d.d. 1387.07.22 ten overstaan van notaris Henricus Lucen de Oesterwyck. In de lijst van middeleeuwse notarissen te Maastricht van Gehien komt hij niet voor.⁸⁷)

Het testament van Wilhelmus zoon van wijlen Nicolaus de Rode ten overstaan van Petrus Polslauwer de Buscoducis, clericus, d.d. 1377.12.28 spreekt over een hoeve onder Oerle. Mosmans dateert deze notaris van 1377 tot 1391.⁸⁸)

Johannes Bekerdey alias de Oerscot dictus, priester, legde d.d. 1389.02.25 in 's-Hertogenbosch vast, dat Arnoldus Hoernkens aan de provisor van Postel verlof gaf een lijfrente te lossen drukkend op het goed ten Ellaer in Oirschot, dat door Postel verworven was. De oorkonde is door Hoernkens medebezegeld. Deze notaris wordt door Mosmans niet vermeld.

De Diestse notaris Johannes de Merhout noemt zichzelf geen clericus of priester. Twee Diestse begijnen van Oirschotse afkomst deden ten overstaan van hem d.d. 1393.10.14 een schenking aan de Tafel van de H. Geest in Oirschot.

De bemoeienis van Wilhelmus Haghen de Loenhout, priester, met Veldhovense zaken is slechts zeer indirect. Hij vervaardigde d.d. 1394.03.17 in Postel op verzoek van de provisor twee transsumpten van oorkonden, waarbij Postel bezittingen in Zonderwijk en Oerle verworven had. De woonplaats van deze notaris is ons

niet bekend. Mosmans vermeldt in 's-Hertogenbosch in 1403 wel een Wilhelmus Haghen als notaris, maar deze noemt zich "de Beke" en clericus.⁸⁹) Wij hebben niet kunnen achterhalen, of hier mogelijk toch van dezelfde persoon sprake is.

Marselius de Bakel, priester, is een van de weinigen, die pauselijk en keizerlijk notaris was. Mosmans vermeldt hem echter alleen als keizerlijk notaris van 1391 tot 1394.⁸⁸) Het testament van Emondus Buys, pastoor van Macharen, dat d.d. 1394.09.07 ten overstaan van hem gemaakt werd, is alleen bekend uit een transsumpt d.d. 1399.09.23 door notaris Johannes de Mirde de Buscoducis, die door Mosmans priester wordt genoemd, pastoor van het begijnhof en kapittelheer. Terwijl hij, eveneens volgens Mosmans, gestorven is in 1416, wordt zijn notariaat gedateerd van 1381 tot 1389.⁸⁸) Dat kan dus met 10 jaar worden uitgebreid. Pastoor Buys bleek over nogal belangrijke goederen in Oirschot te beschikken. Misschien was hij van Oirschotse afkomst.

Arnoldus de Aggere, clericus, stamt mogelijk ook uit de reeds genoemde Oirschotse familie van den Dyck. Hij wordt door Mosmans vermeld als notaris van 1405 tot 1415.⁸⁹) Hij maakte d.d. 1410.08.27 het testament op van Catharina van Blaerthem, die een legaat naliet aan de Oirschotse armen, wat doet vermoeden, dat zij via een van haar ouders van Oirschotse komaf was.

Theodericus Radulphi de Eyndoven, clericus, is de enige Eindhovense notaris, die wij ontmoetten. Hij vervaardigde d.d. 1416.12.16 een uittreksel uit het testament van Godefridus, pastoor van Wintelre en Vessem, op verzoek van diens schoonzoon. Een verdere naam van de pastoor wordt niet genoemd en evenmin wordt aangegeven ten overstaan van wie en wanneer diens testament gemaakt werd.

De Tiense notaris, Johannes de Hespene inferiori, vermoedelijk afkomstig van Neer-Hespen, maakte een oorkonde op in verband met de afwikkeling van het testament van Lya van Maren en haar oom, kanunnik Joorden Brant.

Ook in verband met de afwikkeling van het testament van de Luikse kanunnik van Oirschotse origine, Joorden Brant van Straten, staat de oorkonde van het Luikse kapittel van Sint Jan met notariële bekrachtiging door de pauselijke en keizerlijke notaris Waltherus de Hovaert (of Honaert) alias de Herke, priester, waarin de medekanunnik en executeur van Joorden Brant diens fundatie vermeerderd.

Ghiselbertus Roesmont, clericus, instrumenteerde d.d. 1427.12.11 een schenking van de Bossche kanunnik Mr. Martinus van Zoemeren aan het Oirschotse kapittel. Deze Bossche notaris is bij Mosmans niet vermeld.

Johannes Gruter de Venrade, die door Mosmans als notaris wordt gesignaleerd van 1423 tot 1440 (overleden 1449.01.26) was ook kanunnik.⁸⁹) Het lag dan ook voor de hand, dat de Bossche kapitteldeken van Oirschotse afkomst, Peter de

Crom, hem vroeg de zegeloorkonde op te maken, waarbij de deken in opdracht van de pauselijke legaat in Duitsland de inlijving van de Oirschotse matriculairij bij de kerkfabriek effectueerde.

De eveneens Bossche notaris Johannes Cousmeker, die zichzelf niet als clericus aanduidt en die door Mosmans wordt genoemd als notaris van 1416 tot 1437,⁸⁹⁾ maakte d.d. 1437.04.05 een instrument van de schenking door de Bossche begijn van Oirschotse afkomst, Margaretha Spijkers, met de bedoeling, dat in haar huis in de Notel een klooster gesticht zou worden. Dit ging blijkbaar niet door, zodat de schenking verviel aan de Tafel van de H. Geest.

Ook Philippus de Bonningen, clericus, is een Bossche notaris, door Mosmans vermeld als notaris (Bonyngen) van 1444 tot 1455.⁹⁰⁾ D.d. 1438.05.10 maakte hij het testament op van Johannes Weerhout en diens vrouw Mechtildis, die mogelijk van Oirschotse afkomst was. Hij noemt zich in 1438 alleen keizerlijk notaris, terwijl Mosmans hem tevens pauselijk notaris noemt. Hij zal deze kwalificatie dus naderhand verkregen hebben.

De Oirschotse Aleydis dochter van Johannes Marcelissen was begijn te Lier. Daar maakte zij d.d. 1444.10.07 haar testament ten overstaan van Henricus Hatschot, priester van het bisdom Kamerijk.

Het testament van Ard Coman Arts is vermoedelijk gebruikt geweest in een proces voor schepenen van Oirschot. Deze Bossche poorter, die bezittingen had in Oirschot, had dit testament gemaakt d.d. 1457.04.07 ten overstaan van Bertholdus filius quondam Arnoldi de Beeck, clericus, welke notaris aan Mosmans blijkbaar niet bekend was.

Wel wordt door Mosmans Wilhelmus Spierinck, priester, als notaris vermeld, maar niet als pauselijk notaris, wat hij blijkens het door hem opgemaakte testament d.d. 1471.07.06 wel was. Ook heeft Mosmans hem enkel getraceerd van 1473 tot 1477.⁹¹⁾ Van de testatrix, Margareta, weduwe van meester Godefridus de Rode, raadsheer van 's-Hertogenbosch, weten we uit andere bron, dat zij een dochter was van Willem van Audenhoven en dus waarschijnlijk van Oirschotse afkomst.⁹²⁾

Ook Johannes Ghisberti, clericus, was een pauselijk (en keizerlijk) notaris, die echter door Mosmans niet wordt vermeld. Ons is hij alleen bekend van het opmaken van het testament met latere codicillen van de Bossche kanunnik van Oirschotse afkomst, Amelryck Boot.

Johannes Pistoris, clericus van het bisdom Kamerijk en pauselijk en keizerlijk notaris, was verbonden aan de Romeinse curie. Hij maakte d.d. 1478.04.28 de zegeloorkonde op van de auditor aan het pauselijk hof, Antonius de Grassis, waarbij krachtens pauselijke opdracht Henricus Ducis de Eersel (Henrick Hertogs uit

Eersel) tot pastoor in Middelbeers werd benoemd. Men koos wel met opzet een notaris, die de streektaal beheerste, zodat de Nederlandse namen onverminkt overkomen. Voor een Italiaanse schrijver schijnt dit een onmogelijke opgave geweest te zijn.

Engelbert van de Spijker, van Oirschotse afkomst, was kanunnik in Keulen. Hij maakte daar d.d. 1490.03.06 zijn testament, waardoor de stichting van de cantorij in gang werd gezet, ten overstaan van Henricus Hatart de Horst, clericus van het bisdom Luik maar beëdigd schrijver van de Keulse curie.

Nicolaus Marchant, priester, maakte d.d. 1505.01.30 een zegeloorkonde op van Henricus de Orcy, abt van Sint Laurentius bij Luik, waarbij deze krachtens pauselijke machtiging bepaalde, dat het kapittel van Oirschot rechtstreeks onder pauselijk gezag stond.

De Bossche notaris, Ghyselbertus die Hollander alias de Maren, clericus, maakte d.d. 1507.03.05 de zegeloorkonde op van de Boxtelse kapitteldeken, Alardus Baliart, waarbij deze als pauselijk iudex et executor de oprichting van het beneficium van Sint Anna en Oda effectueerde. Dit gebeurde in 's-Hertogenbosch, waar het Oirschotse kapittel vanwege de dreigende oorlogsomstandigheden een toevlucht had gezocht.⁹³⁾ Deze notaris wordt door Mosmans vermeld als Gysbertus Ludovici die Hollander, pauselijk notaris, maar enkel in het jaar 1492.⁹⁴⁾

Amisius Tectoris (Dekkers) de Bladel, priester, maakte d.d. 1507.05.14 het testament op van Gherardus Ravens alias Gherit de Molder, inwoner van Schijndel. Deze legateerde een huis met aangelag in het Hoelcop (tegenwoordig Hoolkot) aan de Tafel van de H. Geest in Oirschot. Deze notaris was pastoor te Schijndel van 1506 tot 1529, in welk jaar hij aldaar op 72-jarige leeftijd stierf.⁹⁵⁾

Cornelius Roggen, clericus, was pauselijk en keizerlijk notaris te Leuven, waar hij d.d. 1529.06.23 het testament opmaakte van de bekende Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx met enkele latere codicillen. Bij dit testament was de Oirschotse notaris Gerard Mengheien niet alleen getuige als "kapelaan" van de testateur, maar werd hij door deze ook aangewezen als een van zijn executeurs.

Nicolaus Alexandri, clericus van het bisdom Kamerijk, maakte d.d. 1538.04.26 het instrument op, waarin Ricalt IV van Merode, kanunnik van het Oirschotse kapittel en sinds 1533 tevens halfheer van Oirschot,⁹⁶⁾ vijf Oirschotse ingezetenen procuratie verleent, om aan het kapittel aan te zeggen, dat hij zal komen residenten.

Adrianus Zegeri die Ruyther, clericus, maakte d.d. 1538.06.12 het testament op van Aleyt Jansdochter van Dommelen, weduwe van Henrick Kuyst, die H. Geestmeester van 's-Hertogenbosch was geweest. De testatrix zal een Oirschotse geweest zijn. Deze notaris wordt door Mosmans vermeld van 1524 tot 1537.⁹⁷⁾ Hij

heeft dus nog iets langer gefunctioneerd. Hij maakte soms gebruik van een gesneden stempel in plaats van een getekend handmerk.⁹⁷⁾

De Bossche notarissen en de schepenbank

Mosmans spreekt zijn verwondering uit over het feit, dat sommige notariële instrumenten werden opgemaakt "in camera scriptorum" in de schrijfkamer van het stadhuis, daar notaris en schepenbank toch elkaars concurrenten waren.⁹⁹⁾ Nu was die concurrentie niet zo fel gezien het feit, dat de bekende Bossche notaris, Adam van Mierde, d.d. 1383.02.14 met een ander het schrijffambt van 's-Hertogenbosch huurde, zodat in de schrijfkamer burgers hem benaderden zowel om notariële oorkonden als om schepenoorkonden te doen opmaken,¹⁰⁰⁾ waarbij somtijds zelfs de collega-klerk van de notaris of ook schepenen als getuigen optraden.") Wij weten dit, omdat Adam van Mierde het Bossche schepenprotocol ook wel eens gebruikte als zijn notarieel protocol, terwijl hij elders in dit schepenprotocol aantekeningen plaatste over te maken notariële instrumenten ter aanvulling van de schepenoorkonden.¹⁰²⁾

Vermoedelijk hoorden zowel notarissen als schepenklerken tot de "klerkenbroederschap", die van broederschap van vakgenoten via vrome congregatie onder de naam Lieve Vrouwe Broederschap uitgroeide tot selecte sociëteit.¹⁰³⁾

Het opsporen van de Bossche schepenklerken en secretarissen blijkt echter nog moeilijker dan het opsporen van notarissen en vereist eerder een opleiding tot detective dan tot historicus.¹⁰⁴⁾

Wat Oirschot betreft, blijken in later tijd praktisch alle secretarissen ook de kwalificatie van openbaar notaris te bezitten. Voor de bestudeerde periode zijn de aanwijzingen echter weinig concreet.

(wordt vervolgd)

NOTEN

INLEIDING

1. J. Mosmans, 'De middeleeuwse notarissen te 's-Hertogenbosch' in Bossche bijdragen, deel VI (1923/24), blz. 136 - 196;
Drs. P.C.B. Maarschalkerweerd, 'Het openbare notariaat te Helmond in de Middeleeuwen' in De Vlasbloem, Helmond 1985, blz. 45 - 65.
2. M. Oosterbosch, 'Het openbare notariaat in Hasselt tijdens de Middeleeuwen' in Het oude land van Loon, 1982, blz. 243, verwijzend naar L. Galesloot, Inventaire du notariat général du Brabant, Brussel 1862, blz. III - XVI.

3. Wij spreken enkel over Oirschotse notarissen, omdat er in de Middeleeuwen geen onderscheid te maken is tussen Best en Oirschot, dat een geheel vormde, en er geen enkele aanwijzing is voor enige notariële activiteit in Veldhoven.

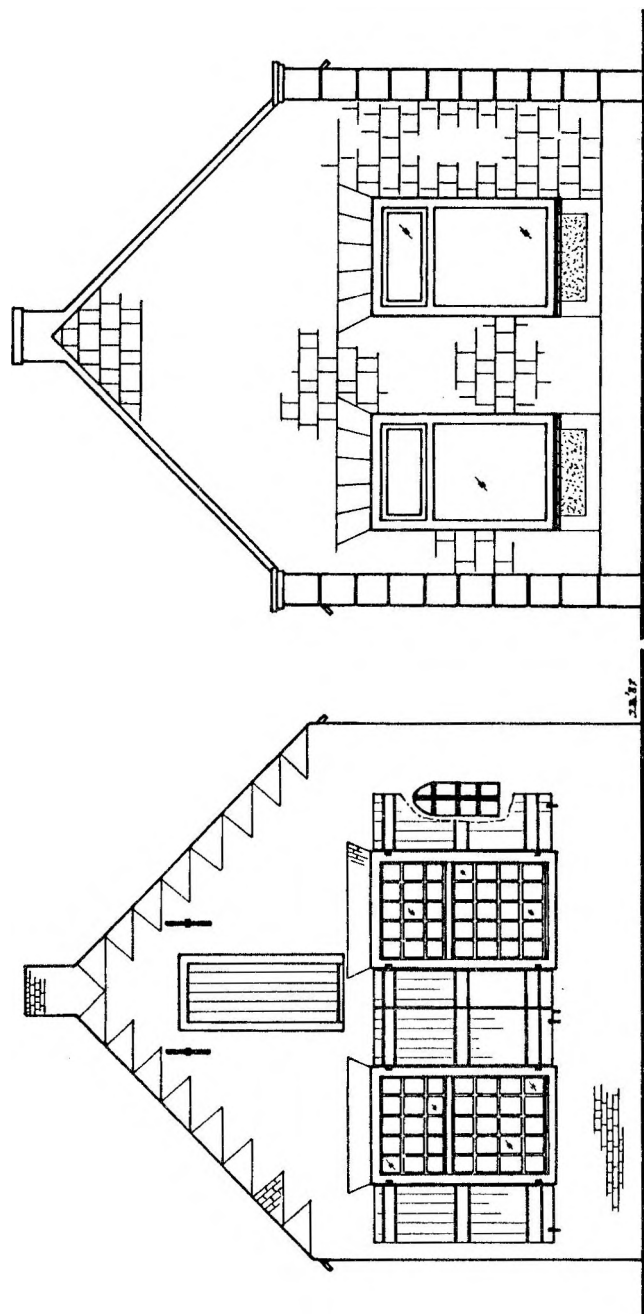
HOOFDSTUK I.

4. W. Trusen, 'Zur Geschichte des Mittelalterlichen Notariats' in Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, Band 98 (1981), blz. 369 - 381, geeft een samenvatting van het onderzoek naar het openbare notariaat in Noord-Italië.
5. Trusen, Zur Geschichte, blz. 370.
6. Trusen, Zur Geschichte, blz. 371.
7. Oosterbosch, Hasselt, blz. 225.
8. Oosterbosch, Hasselt, blz. 225.
9. Trusen, Zur Geschichte, blz. 371/2.
10. Trusen, Zur Geschichte, blz. 372.
11. Oosterbosch, Hasselt, blz. 225.
12. O.A.A.O., vrl. inv.nr. 8290.
13. Oosterbosch, Hasselt, blz. 226.
14. Oosterbosch, Hasselt, blz. 229.
15. Oosterbosch, Hasselt, blz. 227/8.
16. Oosterbosch, Hasselt, blz. 228/9.
17. De jaartallen tussen haakjes achter de namen der notarissen duiden aan de jaren van de oudste en de jongste van hun hand bewaard gebleven instrumenten.
18. Oosterbosch, Hasselt, blz. 229.
19. Oosterbosch, Hasselt, blz. 229.
20. Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, deel 1 De Meierij van 's-Hertogenbosch, ed. Dr. H.P.H. Camps, 's-Gravenhage 1979.
21. O.N.B., nr. 697, uit Arch. Abdij Tongerlo, charters 292.
22. O.N.B., nr. 722, uit Arch. abdij Postel, charters Arendonk 2bis.
23. O.N.B., nr. 753, uit Dsseldorf, Hauptstaatsarchiv, Marienstift, Urk.I51.
24. O.N.B., nr. 754, uit A.R.A. Brussel, Kerk. arch. 20412/27.
25. Mosmans, Notarissen, blz. 185.
26. R.A.N.B., A.K.O., 1 167, A 2 (1337.10.14) en 1169, C 2 (1337.10.28). Deze stukken vertonen een duidelijke samenhang, al is deze door de "inventarisator" niet onderkend.
27. A.T.H.G.O., vrl. inv. nr. 353 (1359.10.28).
28. R.A.N.B., A.K.O., 1 169, C 4 (1379.02.04).

HOOFDSTUK II

29. Mosmans, Notarissen, blz. 187. Daar Mosmans overeenkomstig de slechte gewoonte van zijn tijd geen bron vermeldt, waar de door hem besproken notariële instrumenten te vinden zijn en het onbegonnen werk is, deze in de vele uitgebreide Bossche archieven te gaan opzoeken, moeten ook op andere punten vele vragen onbeantwoord blijven.
30. R.A.N.B., A.K.O., I 167, A 3 e en A.T.H.G.O., vrl. inv.nr. 8951.
31. O.A.A.O., vrl. inv.nr. 8955.

32. R.A.O., vrl. inv.nr. 8959 en A.T.H.G.O., vrl. inv.nr. 415.
33. R.A.N.B., Cartularium II Clarissenklooster 's-Hertogenbosch, fol. 59.
34. A.T.H.G.O., charter 1427.02.12.
35. Campinia jrg. 12 (1982), blz. 84.
36. Oirschots schepenprotocol van 1466, fol. 15.
37. Oirschots schepenprotocol van 1473, fol. 13.
38. Campinia, jrg. 12 (1982), blz. 85 en 117. Voor rentmeester van het kapittel: Oirschots schepenprotocol van 1474, fol. 28; 1478, fol. 4⁷⁰.
39. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 13.
40. Oirschots schepenprotocol van 1468, fol. 12; 1484, einde (ongenummerd).
41. R.A.N.B., A.K.O., register D 139, fol. 20-22. Zie ook: A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 242-245.
42. Oirschots schepenprotocol van 1509 A, fol. XVIIIvo.
43. Oirschots schepenprotocol van 1519, fol. XL.
44. Oirschots schepenprotocol van 1491, fol. XXXVIIIvo.
45. Oirschots schepenprotocol van 1495, fol. XXIIvo en)0(VIIvo.
46. Oirschots schepenprotocol van 1496, fol. XXVII en 1497, fol. XXVI e.v.
47. Oirschots schepenprotocol van 1513 B, fol. XIV.
48. Oirschots schepenprotocol van 1483, blz. 251.
49. Frenken, Documenten, blz. 245-247.
50. Oirschots schepenprotocol van 1487, fol. 17v⁰ en 32v⁰.
51. Oirschots schepenprotocol van 1506, fol. Nv⁰.
52. Oirschots schepenprotocol van 1528, fol. LXVIIIvo.
53. Campinia, jrg. 13 (1983), blz. 142 en diverse voorgaande nrs.
54. Oirschots schepenprotocol van 1506, fol. XLVIIvo.
55. Hoewel de toestand zeer verward is geweest en het schepenprotocol van 1514 t/m 1517 vermoedelijk ten gevolge van de troebele tijden verloren is gegaan, is na ampele overweging toch wel duidelijk, dat er van 1509 tot 1521 geregeld twee personen als secretaris optraden, van wie een Jaspar van Esch is.
56. Oirschots schepenprotocol van 1522, fol. XIIvo.
57. Oirschots schepenprotocol van 1523, fol. XXXVI.
58. Oirschots schepenprotocol van 1528, fol. LXXIvo.
59. Oirschots schepenprotocol van 1529, fol. I.
60. Oirschots schepenprotocol van 1529, fol. II.
61. Dr. G. Bannenberg, A. Frenken en G. Hens, De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland, deel II, Nijmegen 1970, blz. 158.
62. Oirschots schepenprotocol van 1529, fol. CIII.
63. Zie titelpagina's der schepenprotocollen der betreffende jaren.
64. Frenken, Genealogieën, blz. 32.
A. van Esch hoopt binnen afzienbare tijd de ware toedracht te onthullen.
65. Oirschots schepenprotocol van 1512 A, fol. VVO; 1513 A, fol. 12.
66. Frenken, Documenten, blz. 190.
67. Oirschots schepenprotocol van 1510 A, fol. XIX.
68. Oirschots schepenprotocol van 1532, fol.
69. Bannenberg, Oude dekenaten, supplement, blz. 419.
70. Oirschots schepenprotocol van 1532, fol. XXXV.
71. Oirschots schepenprotocol van 1554, fol. XXXIIIvo; 1555, fol. XXXII.
72. Uit zijn Leuvense tijd zijn 5 instrumenten bewaard uit 1517 en 3 uit 1518. Vriendelijke mededeling M. Oosterbosch.
73. Oirschots schepenprotocol van 1520, fol. 44v⁰.
74. Oirschots schepenprotocol van 1532, fol. LXXXVIII.
75. Oirschots schepenprotocol van 1519, fol. XIIvo; 1529, fol. XXVIIIvo.
76. Oirschots schepenprotocol van 1530, fol. L,00.
77. Oirschots schepenprotocol van 1546, fol. XXXV.
78. Oirschots schepenprotocol van 1547, fol. VVO.
79. Oirschots schepenprotocol van 1547, fol. XCIV; 1548, fol. CVIII.
80. Oirschots schepenprotocol van 1553, fol. LXXXvo; 1556, fol. XLV.
81. Oirschots schepenprotocol van 1512 B, fol. IX.
82. Oirschots schepenprotocol van 1528, fol. LXXXVIvo.
83. Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. CXLvo.
84. Oirschots schepenprotocol van 1531, fol. XXXVI. Campinia jrg. 13, blz. 192.
85. Oirschots schepenprotocol van 1541, fol. LXVIIIvo.
86. Mosmans, Notarissen, blz. 185.
87. A.F1. Gehlen, Het notariaat in het tweeherig Maastricht, Assen 1982, blz. 276-284.
88. Mosmans, Notarissen, blz. 186.
89. Mosmans, Notarissen, blz. 187.
90. Mosmans, Notarissen, blz. 188.
91. Mosmans, Notarissen, blz. 189.
92. R.A.N.B., A.K.O., I 167, A 65.
93. Frenken, Documenten, blz. 190.
94. Mosmans, Notarissen, blz. 190.
95. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel V, Sint-Michielsgestel 1876, blz. 640. Schutjes vermeldt ook het hier bedoelde testament uit het "kerkarchief Oirschot" met de foutief gelezen naam Gherard Zauens.
96. O.A.A.O., vrl. inv.nr. 8285.
97. Mosmans, Notarissen, blz. 191.
98. Mosmans, Notarissen, blz. 182 en 196.
99. Mosmans, Notarissen, blz. 164.
100. Dr. M.H.M. Spierings, Het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch 1367-1400, Tilburg 1984, blz. 95.
101. Spierings, Schepenprotocol, blz. 134 en 95, noot 133.
102. Spierings, Schepenprotocol, blz. 134 en 144-146.
103. Spierings, Schepenprotocol, blz. 93.
104. Spierings, Schepenprotocol, blz. 94.

Zo ziet de voorgevel van het gebouwtje er tegenwoordig uit. De bepleistering in blokverband werd er zeer waarschijnlijk tijdens een verbouwing in 1890 op aangebracht.

Reconstructie van de voorgevel, na de verbouwing uit 1806. Het tralievenster van de kas werd door het openstaande luik gedeeltelijk aan het oog onttrokken.

OERLES OUD(ST)E VOORMALIGE RAADHUIS

door Jacq. Bijnen

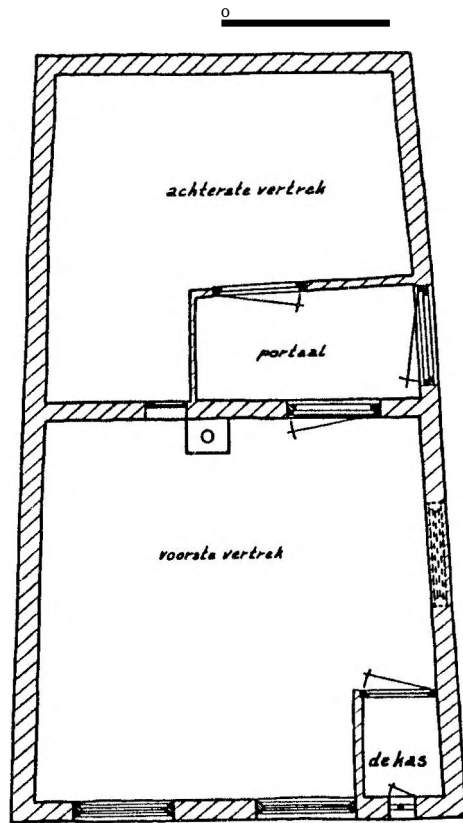
Op 26 september 1986 dreef Veldhoven burgemeester, met de nodige machinekracht, de eerste betonnen heipaal in de grond voor een te bouwen gemeentehuis. Een maand eerder had hij voor hetzelfde doel de eerste spade in de grond gestoken. De kosten van deze nieuwbouw zijn begroot op 15.000.000 gulden. precies honderdtachtig jaar daarvoor ontving aannemer Huijbert Mikkers van het, toen nog zelfstandige, gemeentebestuur van Oerle 460 gulden. Voor dit bedrag had hij een bestaand huisje gerepareerd, gedeeltelijk vernieuwd en geschikt gemaakt als raadhuis. De indeling bestond uit een vergaderkamer, portaal, achtervertrek, zoldertje en een arrestantencel: kortweg "de kas" genoemd.

Dit raadhuisje staat er nu nog. Aan de Oude Kerkstraat 32.

Het wordt bewoond door Wilhelmina van Hout-Wassink. Zij woont er al vanaf 1948, aanvankelijk met haar man Adrianus van Hout. Maar na diens dood, in 1980, alleen. Zo was het ook met de voorlaatste bewoonster, die er in 1805 in huisde: een zekere Willemijna Wijnants, weduwe van Jan van Hoorn. Op 1 april van dat jaar verkocht zij haar woninkje, met een erachter liggend hofje, aan het toenmalige gemeentebestuur van Oerle.¹⁾ De regeerders van Oerle waren op zoek geweest naar een ander onderkomen. Tot dan hadden zij vergaderd en de gemeentepapieren bewaard in een deel van het kerkgebouw, maar dat was enkele jaren daarvoor weer in handen gekomen van de katholieke gemeenschap, waardoor er geen plaats meer was voor hen. Bovendien was de kerk te enenmale ongeschikt voor opslag en afdoening van gemeentelijke zaken vonden pastoors en kerkmeeesters, die in 1803 de kerk al hadden moeten vergroten.

Het gemeentebestuur had, ter voldoening van de kooppenningen, 120 gulden moeten betalen. In het daaropvolgend jaar besloten zij een bestek met voorwaarden te laten maken om het huisje te kunnen gebruiken als raadhuis. Dit document is bewaard gebleven. Het telt 26 beschreven pagina's?) In 29 artikelen worden de uit te voeren werkzaamheden en de te leveren materialen nauwkeurig beschreven. Van het huisje moesten eerst het dak, de kap, zoldering, muurplaten, binnenmuren, schouw, beschot, alle binnenstijlen en kozijnen en de achterste gevel tot de fundamenten worden afgebroken.

Verder aan te brengen: een nieuwe buitendeur met kozijn; twee dito deuren en kozijnen voor in het portaal; drie nieuwe schuifkozijnen, met spijlen te verdelen: zeven ruiten in de hoogte en vijf in de breedte; drie rijen in de bovenramen en vier in de onder opschuivende ramen. Het glas hierin moet Boheems of Charlerois glas zijn. Elk raam aan de buitenzijde moet voorzien worden van een stel luiken.

Reconstructie van de plattegrond van het voormalige raadhuysje.

De metselwerken bestonden o.a. uit een halfsteense muur tegen de bestaande voorgevel langs de straat; een middenmuur in het pand, een schootsteen en in de middenmuur een oeuil de boeuf (= rond of ovaal venster). Voorts moesten een nieuwe achtergevel, en, in het achterste vertrek, een portaal worden gemetseld. De zijmuren diende men te verhogen tot ca. 30 cm (1 voet) boven de borstwering. Er zou een nieuwe kap komen met daarop beste Hollandse blauwe pannen en vorsten. Voor de zoldervloer zou men ribben leggen met daarop een planken vloer. In deze vloer, achter het portaal, wilde men een luik met valdeur maken. Een trap met 13 treden zou bijgeleverd worden. Verder gaf men de volgende opdrachten: in het voorste vertrek een kas te metselen. De deur hiervan aan de buitenzijde te bekleden met ijzeren platen; evenals het

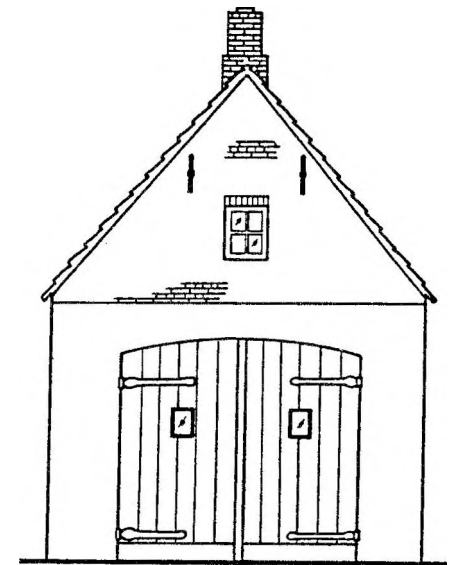
luikje aan het tralievenster. Alles voorzien van deugdelijk hang- en sluitwerk. Een oud raampje, afkomstig uit de voorgevel, achter in de zolder in te metselen. En in de zoldergevel aan de straatzijde een deur te maken. Over de gehele benedenvloer heelbakken beste Utrechtse plavuizen te leggen. Ook moest de aannemer nog een tafel met schuifla leveren; afmetingen van het blad: 188 bij 94 cm, hoogte tafel 73 cm.

Zoals hiervoor gemeld klaarde Huijbert Mikkers dit karwei voor 460 gulden: 4 gulden minder dan de aanneemsom; maar voor dit verschil had P. van Wetten 34 karren zand geleverd, à 2 stuivers per kar, om de vloer op te hogen. En een Van der Kriken had het benodigde leem aangevoerd, dit om de plavuizen een goede ondergrond te geven))

In 1890 heeft het gemeentebestuur het gebouwtje nog eens grondig laten opknappen.⁴⁾ Waarschijnlijk werd bij deze werkzaamheden één van de drie raamkozijnen dichtgemetseld. Mogelijk heeft dit in de zijmuur links van de toegangsdeur gezeten. Ook de deur in de nok van de voorgevel moet toen zijn dichtgewerkt. Vermoedelijk zijn bij dit verwijderen van nokdeur en raam de gevels met cement bepleisterd.

Na iets meer dan een eeuw raadhuis te zijn geweest werd het gebouwtje, met het hofje, in november 1907 door het gemeentebestuur openbaar verkocht.⁵⁾ (Oerles vroede vaders hadden 200 meter verderop in de straat een nieuw raadhuis laten bouwen.) Antonius Goossens werd met zijn bod van 300 gulden koopman. Hij kocht het in opdracht van de zusters uit het er tegenover gelegen pensioonaat. Zij gingen het achterste vertrek gebruiken als stalling voor hun rijtuig. Waarschijnlijk is hiervoor toen het portaal achter de toegangsdeur uitgebroken en de achtergevel gedeeltelijk weggehakt om er een dubbele deur in aan te brengen. Het voorste vertrek is door de zusters meestal gebruikt voor materiaalopslag.

Toen in 1948 het echtpaar Van Hout toestemming kreeg er in te gaan wonen, moest het gebouwtje weer worden aangepast. Er kwam een tussenmuur in

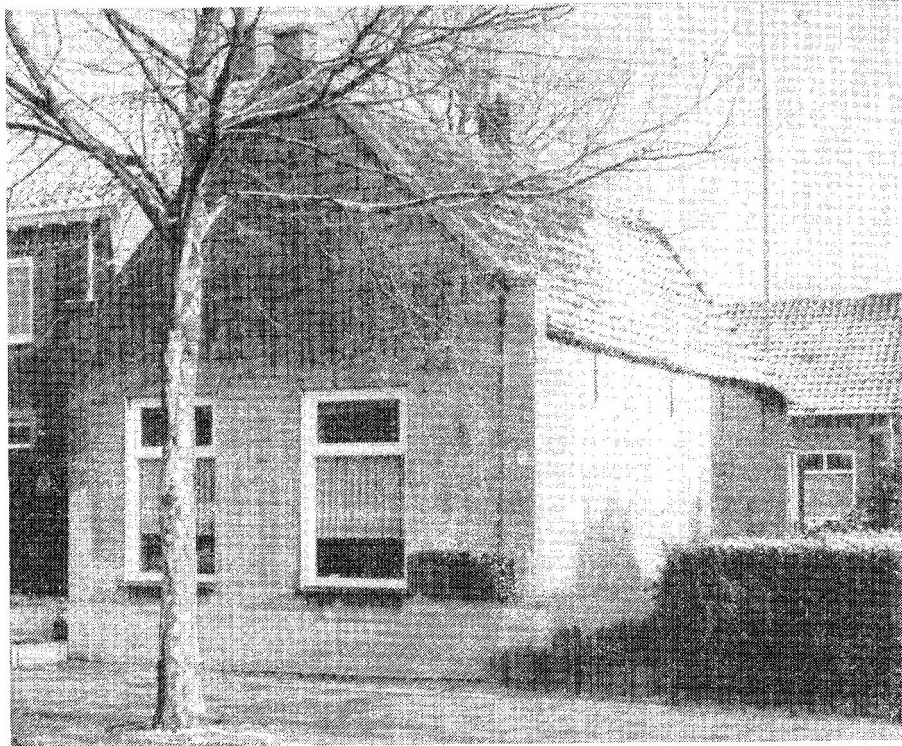

Achtergevel omstreeks 1910.

het achterste vertrek, dat verdeeld werd in een slaapkamer en een keuken. De brede ingang in de achtergevel is toen dichtgemaakt door er een deur met raamkozijn in te metselen. De kas werd uitgebroken en het tralievenster dichtgesmeerd. De open stookplaats in het voorste vertrek kreeg een aanpassing voor een kachel. De nog aanwezige plavuizen verdwenen met de onderliggende lemen vloer onder een cementlaag. Ook de zijdeur is toen dichtgemetseld en de twee raamkozijnen aan de straatzijde werden nog eens vernieuwd.

In mei 1960 is dit vroegere raadhuisje door de zusters onderhands verkocht aan Martinus de Lepper. Vijf jaar eerder had hij het hofje achter het huisje al verworven en er zijn woonhuis op gebouwd.

Onze speurtocht naar de oorsprong van dit vroegere raadhuis gaat terug tot in het jaar 1728.⁶⁾ Eigenaresse was toen Maria, dochter van Marten Schuts; later Jan

Het vroegere raadhuis van Oerle.

*Boven de serie brievenbussen is nog vaag de omtrek van het tralievenster te zien.
(foto: dec. 1986, J. Bijnen)*

Martens (Schuts?). Het wordt dan "de plaats daar 't huijsken op staet" genoemd. Kort na 1751 wordt Martinus Wijnants eigenaar]) Hij verkrijgt in die tijd ook het erachter gelegen perceel, waar nu Martinus de Lepper woont. Dit heet dan "den hof van Johannes Sengers". Als Marinus Wijnants in 1782⁸⁾ ten grave wordt gedragen, komt het geheel aan zijn twee kinderen Willemijna en Christina. Zij maken in 1801 een boedelverdeling.⁹⁾ Willemijna wordt eigenaresse en zij verkoopt het in 1805 aan het gemeentebestuur.

In al zijn bescheidenheid en haast onopvallend staat het gebouwtje er dus al ruim twee en een halve eeuw. Daarmee is het een van de oudste gebouwen, zo niet het oudste gebouw, in de gemeente Veldhoven. Op de monumentenlijst staat het niet: dat is ook niet zo hard nodig om te overleven. Een goed beheer en een nuttig gebruik zijn óók een goede waarborg voor behoud. De anderhalf-steens dikke buitenmuren doen dan de rest.

NOTEN.

1. Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayonarchief Oirschot. Oud-archief Oerle-Meerveldhoven, nr. 161, dorpsrekeningen 1804/05, nr. 73, folio 73 en folio 82 verso.
2. Idem: nr. 9, folio 221 verso en 223-235 verso; afschrift in nr. 50.
3. Idem: nr. 163, dorpsrekeningen 1806/07.
4. S.Z.O.B. Oirschot, Archief van de gemeente Veldhoven 1517-1921, nr. 410 en 411.
5. Archief van het Kadaster te Eindhoven. Registratie van eigendommen, deel 41, folio 106, d.d. 27-11-1907.
6. S.Z.O.B. Oirschot, Oud-archief Oerle-Meerveldhoven, nr. 69, folio 163.
7. S.Z.O.B. Oirschot, nr. 70, folio 67-verso en nr. 71, folio 64.
8. S.Z.O.B. Oirschot, nr. 72, folio 83.
9. S.Z.O.B. Oirschot, nr. 306, folop 54-55 verso.

POTPOURRI

door Toke van de Ven - Lommers

(Wijze: Waar in brosgroen eikehout)

Oirschot, waarvan wordt gezegd, 't is de Kempenpoort
Daaraan zijn wij zeer gehecht, aan dat heerlijk oord
Met een toren groot en sterk, en een mooie markt
't Oude raadhuis en de kerk, dat is Oirschots hart (2x)

Oirschot heeft een brouwerij, daar bereidt men bier
En men zegt dat gerstenat, smaakt zo heerlijk hier
Oirschot heeft een oude kom, die is magnefiek
Ja, het is bekend alom, Oirschot is uniek (2x)

(Wijze: Daar bij die molen)

En dan die molen, die mooie molen, en bij die molen een trotse molenaar
Die zonder dralen, kan koren malen, laat het maar waaien
dan komt het voor elkaar.

(Wijze: Aan d'oever van de snelle vliet)

Aan d'oever van de snelle vliet, daar in het Spoordonks land
Een watermolen men nog ziet, is dat niet interessant.

(Wijze: Wel wat zeg je van mijn kippen)

Varkens, koeien, schapen, hennen, land- en tuinbouw wordt gedaan
Boeren die er wat van kennen, want het schijnt hen goed te gaan
Varkens, koeien, schapen, hennen, land- en tuinbouw wordt gedaan.

(Wijze: Zie de maan schijnt door de bomen)

Sint Antonius met het varken, wordt in Straten zo vereerd
Door geregeld daar te bidden, wordt de varkenspest geweerd
Sint Antonius doe je best, hoed de varkens voor de pest (2x)

(Wijze: Te Lourd op de bergen)

Weleer stond in Oirschot, zo meldt de kronijk
Een wondervol beeld in, de Heilige Eik. Ave, ave, ave Maria.

(Wijze: Een karretje op een zandweg reed)

Een kar voorheen op de zandweg reed
Nu is er een snelweg lang en breed
Veranderd zijn de tijden
De wegen lopen brutaal en wreed
Door bossen en door heiden
De landwegen zijn van grint van grint.
De auto's die rijden gezwind.

(Wijze: In Den haag daar woont een graaf)

Oirschot heeft een grote stoel, kun je gaan bekijken.
Met een beetje eergevoel, staat hij daar te prijken
Ja, de stoelenindustrie, zit nog vol van energie
Meubelfabrikanten, weten wel van wanten.

(Wijze: Op de grote stille heide)

Op de grote stille heide, waar zoveel soldaten zijn
Ziet men tanks die rond gaan rijden, op dat mooi natuurterrein
Militairen steeds paraat, maar soms denkt dan die soldaat:
"Hoe schoon was deez' heide, hoe schoon was deez' heide, deez' heide.

(Wijze: Klein, klein kleutertje)

Oude, oude nonnekes, die zaten mooi in 't Hof
 Ze waren Godes zonnekes, ze waren nimmer grof
 Maar die lieve nonnen, beurden vele tonnen
 Toen zijn zij er uit gegaan, en het Hof toen laten staan.

(Wijze: 0, denneboom, o denneboom)

0, heerlijkheid, o heerlijkheid, o, Oirschots Heem, gebenedijd
 0, heerlijk plekje op deez' aard, gij zijt ons allen zo veel waard
 0, heerlijkheid, o heerlijkheid, 0, Oirschots Heem gebenedijd.

Lang leve Oirschot, lang leve Oirschot, enz.

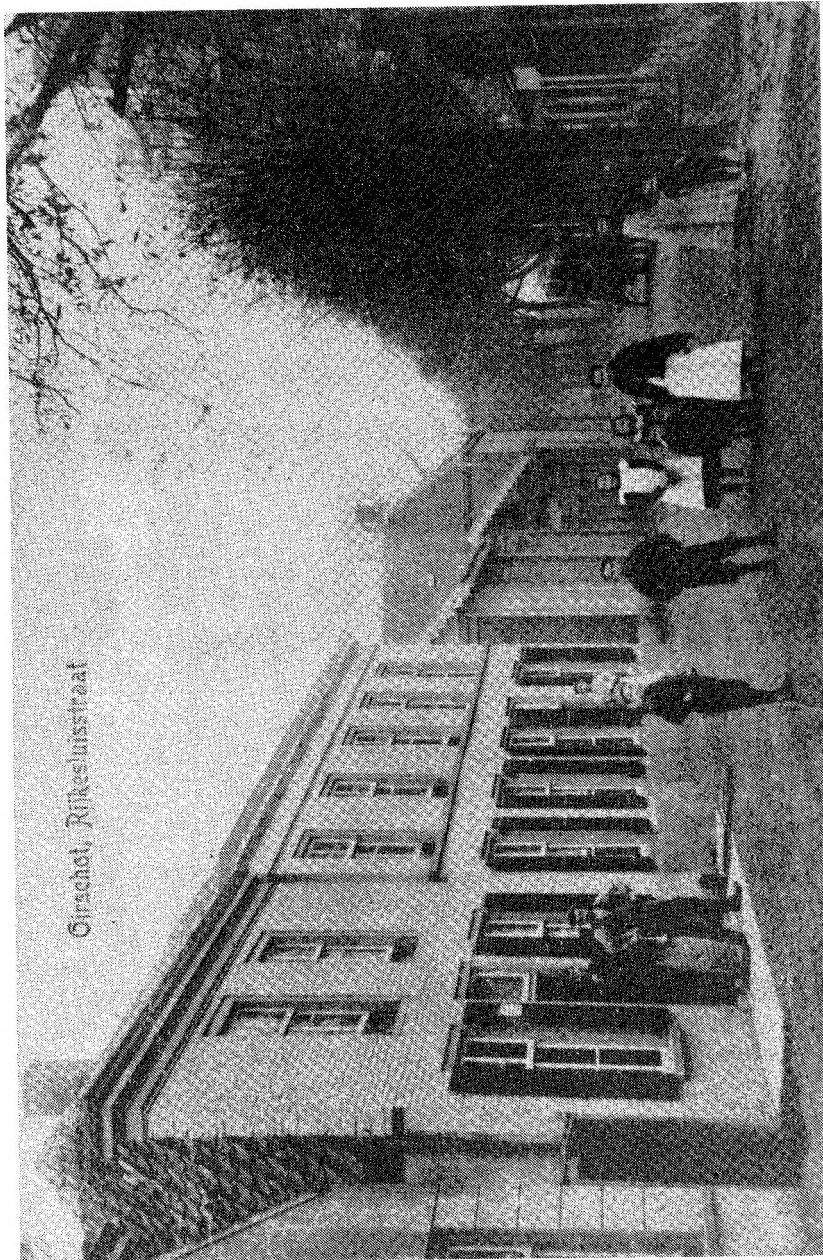
IV. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW

door C. Scholten

58. HUIS „t FORTUIN", RIJKESLUISSTRAAT 11 (sektie F 5731)

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

- A. CATHALIJN WED.SIJMEN CLABBERTS, de smid ± 1650
 "huijs en hoff"
 grootte: 9 roijen; aanslag 2 g. 5 st.
 (verpondingsboek I, fol. 105d)
- B. PETER CORNELIS SPAPEN, geh. met MAIJKEN d.v.
 SIJMEN CLABBERTS
 omschrijving, grootte en aanslag als onder A
 (verpondingsboek I, fol. 106e en II, fol. 116)
- C. ELIAS AARTS DE ROIJ, smid bij koop 05.12.1725
 omschrijving, grootte en aanslag als onder A
 (verpondingsboek II, fol. 115 en oud rechterlijk-archief Oirschot,
[inv.nr.](#) 243, fol. 209)
- EXECUTORIALE VERKOOP 08.04.1747
 door de deurwaarder ALBERTUS VAN NAHUIJS, in opdracht van
 DELIS PEETERS VAN ROIJ, in qualiteit als verpondingsbeurder.
- D. HENDRICK ADRIAANS VAN DEN BIGGELAAR, smid bij koop
 omschrijving, grootte en aanslag als onder A 19.05.1747
 (verpondingsboek II, fol. 115; III, fol. 151; IV, fol. 107)
 (oud rechterlijk-archief Oirschot, inv.nr. 246, fol. 209)
- E. LOUIS CORNELISSE SPAPEN, hoefsmid bij koop 17.05.1783
 omschrijving, grootte en aanslag als onder A
 (verpondingsboek IV, fol. 107; V, fol. 108; VI, fol. 108; en oud
 rechterlijk-archief Oirschot, inv.nr. 254, fol. 107v)

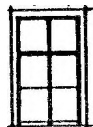

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- F. JAN SPAPEN, hoefsmid bij transport 16.06.1830
sectie F 829: huis, schuur en erf; grootte: 1 r. 75 e.
sectie F 830: tuin; grootte: 3 r. 20 e.
1832 amotie en wederopbouw,
de nieuwe omschrijving is als volgt:
sectie F 1908: huis, smederij en tuin; grootte: 1 r. 95 e.
sectie F 1909: tuin; grootte: 3 r.
1868 verkoop naar artikel 2431.
(artikel 662a, volgnrs. 1, 2, 3, 5 en oud notarieel-archief Oirschot,
inv.nr. 5218, akte nr. 385, waarin dit pand genoemd wordt
„t Fortuin".
- G. JOHANNA DE KIEVIT bij koop 1868
omschrijving, grootte als onder F
(artikel 2431, volgnr. 1, 2)
- H. CATHARINA DE KIEVIT bij successie 1880
omschrijving en grootte als onder F
1882 verkoop naar artikel 3153.
(artikel 3055, volgnr. 1, 2)
- I. JOHANNES JOSEPHUS SMITS, bakker (overl. 28.02.1910) bij koop
omschrijving en grootte als onder F 04.01.1882
1884 bijbouw en vereniging van de secties F 1908 en F 1909
de nieuwe omschrijving is als volgt:
sectie F 2704: huis, bakkerij en tuin; grootte: 4 are, 95 ca
(artikel 3153, volgnrs. 1, 2, 16, 48 en Notarieel archief, inv.nr.
2027, akte 6)
- J. ELISABETH VAN ESCH, WED. VAN JOHANNES bij successie
JOSEPHUS SMITS 1912
eigenaar voor de helft
JOSEPHUS CORNELIS SMITS eign. voor 1/8
JOHANNA MARIA SMITS eign. voor 1/8
MICHAEL JOSEPHUS SMITS eign. voor 1/8
HENRICUS JOSEPHUS SMITS eign. voor 1/8
omschrijving en grootte als onder I
(artikel 3153, volgnrs. 1, 2, 16, 18) scheiding in 1921

- K. JOSEPHUS CORNELIS SMITS, bakker 1921
omschrijving en grootte als onder I
1931 verbouw
(artikel 4942, volgnrs. 1, 2)
- L. JOSEPHUS CORNELIS SMITS 1947
eigenaar voor 2/3
en zijn acht kinderen voor elk 1/24
omschrijving en grootte als onder I
1959 scheiding
(artikel 5380, volgnr. 1)
- M. NICOLAAS CAROLUS JOANNES MARIA SMITS, bakker 1959
sectie F 2704: huis, bakkerij en tuin
grootte: 4 are, 95 ca
1974 verkoop naar artikel 6902 van 73 ca
de nieuwe omschrijving is als volgt:
sectie F 5731: winkel, schuur en tuin; grootte: 4 are 22 ca.
(artikel 7165, volgnr. 1, 2)

-----1 Meter

T1

Pt

*Rij keshuisstraat 11, na de verbouwing in 1931
situatietekening 1943*

v. **OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN**
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 86 - 90
door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

Een van de voorliggende zoen-accorden is weer voorwaardelijk. Hiervoor zij terugverwezen naar de voorgaande aflevering van Campinia.

Geheel in de lijn der verwachtingen ligt het ingrijpen van Floris van Merode in de zoenprocedure. In enkele voorafgaande zoenen constateerden we, dat er voor de 'verzoening met de overheid' blijkbaar een accord bereikt werd op basis van 30 Bourgondische guldens. Floris van Merode kennende, kunnen wij verwachten, dat hij daarmee niet tevreden zou zijn, ofschoon het genoemde bedrag vrij algemeen als richtlijn aanvaard werd.

Wij zien dan ook in zoen nr. 90, de enige waar wij exacte gegevens over bezitten, dat de dader 80 Carolusgulden moet betalen aan de heer. Wanneer we de Bourgondische guldens omrekenen in Carolusgulden komen we voor 30 Bourgondische guldens op een bedrag van 46 1/2 Carolusgulden.¹⁾ Floris rondde dus nogal royaal naar eigen kant af.

NOOT

1) Dr. H. Enno van Gelder, De Nederlandse munten, Utrecht 1965, blz. 251, stelt de Bourgondische gulden of Andriesgulden gelijk aan 1.11 in Nederlandse gulden en stuivers, dat is dus 31 stuivers.

nr. 86

1597 december 8

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GERART GERARTS 's ROVEN

Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 528¹⁰.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Gerart Gerartszoon 's Royen

Mededader: Marten Peterssoen van den Maerselaer (voor 'A aansprakelijk geacht)

Zoencommissie: geen

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In het begin van het accoord wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer 'door bidden van den vrienden des delinquenten' de misdaad vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: niet genoemd
- b. kosten: $\frac{1}{4}$ van de dokterskosten
 $\frac{1}{4}$ van de kerkerechten } niet gespecificeerd

2. geestelijke genoegdoening

- a. altijd voor de overledene bidden

3. schulderkenning

- b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon
een jaar lang niet in Best in de kerk komen maar wel in Oirschot
maar dan enkel 'in den thooren'.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Het slachtoffer werd bij het accoord vertegenwoordigd door zijn vader, moeder, broer en peetoom, de mededader door zijn broer en zwager. Zelf kon hij niet aanwezig zijn, doordat hij op het raadhuis gevangen zat. Twee dagen later werd hij in vrijheid gesteld, waarbij zijn broer en zwager zich tegenover de officier borg stelden, dat hij niet zou vluchten of onderduiken, of dat zij hem anders eventueel in de gevangenis zouden terugbrengen.²⁾

Wij vermoeden hier de hand van Floris van Merode, op 4 juli 15% gehuwd met Maria en, zoals dat gebruikelijk was, voor zijn vrouw de heerlijke rechten uitoefenend. Hij kon dit tot 1618 doen als alleen-heer, daar de hertogelijke helft van Oirschot in pand was bij de Merode's.

Dat de dader voor een vierde aansprakelijk werd gesteld, zal betekenen, dat de doodslag geschied is in een vechtpartij, waarbij aan de kant van de dader drie medestanders betrokken waren. De fatale klap of steek zal van deze (mede-)dader afkomstig zijn geweest, zodat alleen deze werd gearresteerd en alleen met hem de zoen gesloten werd. De drie anderen zullen wel hebben laten weten, ieder een vierde deel van de kosten te willen dragen, zodat een afzonderlijk accoord met hen achterwege gebleven is. Zowel slachtoffer als dader zullen in Best gewoond hebben.

NOOT

2) Oirschots schepenprotocol van 1597, fol. 529v^o.

nr. 87

1598 maart 13

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JACOP IVIATHYSZOOM VAN DER BERCT

Oirschots schepenprotocol van 1598, fol. 32.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jacop zoon van Mathys Peterszoon van der Berct

Dader: Jacop zoon van Henrick Antoniszoon van Ginnoven

Zoencommissie

'... deur tusschenspreecken van goede mannen wedersydes genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de overeenkomst verklaart de familie van het slachtoffer aan de dader vergeven te hebben 'ter beden van den vrienden van den delinquant'. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 80 zoengulden in 3 termijnen te beginnen met Pinksteren
- b. kosten: voor kerkerecht, uitvaart en doodskest: 20 Karolusgulden

2. geestelijke genoegdoening

- a. altijd voor de overledene bidden
- e. een spynde van 4 lopen rogge

3. schulderkenning

- b. wijken op wegen, in kerken en herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

In de marge staat aangetekend, dat de vader en zwager van het slachtoffer op 14 maart kwitantie hebben gegeven voor de 20 Karolusgulden, en eveneens, dat de vader kwijting gaf voor de 80 zoengulden op 31 januari 1599.

Op de twee volgende bladzijden van het protocol staan twee akten van daags na het zoen-accoord, die niet uitmunten door duidelijke formulering. Er blijkt uit, dat het slachtoffer en zijn vrouw nogal schulden hadden. De vader van de dader heeft op die dag reeds (onverplicht) 18 Karolusgulden (= 36 zoengulden) aan de weduwe van het slachtoffer betaald als voorschot op het te betalen zoengeld. De vader van het slachtoffer heeft de schulden van zijn overleden zoon en schoondochter op zich genomen.

In de eerste akte geeft de familie van het slachtoffer kwijting aan de vader van de dader voor die 18 Karolusgulden 'in affcortinge' van het zoengeld.

In de tweede akte geeft de weduwe van het slachtoffer kwijting aan haar schoonvader voor het erfdeel van haar overleden man.

COMMENTAAR

Naar aanleiding van de ingewikkelde gebeurlijkheden rond de afwikkeling hebben we de familieverhoudingen, zoals die in de akte naar voren komen, nog eens grondig overwogen. Daarentrent is het volgende op te merken.

Men gaat er veelal van uit, dat in de tijd, waarover wij spreken, een vrouw als handelingsonbekwaam werd beschouwd. Dit lijkt ons zeer betrekkelijk. Het komt herhaaldelijk voor, dat een vrouw zelfstandig en bekwaam in rechte optreedt en dat dit zonder meer geaccepteerd wordt. Meestal echter werd een vrouw terzijde gestaan door een 'momboir', welk woord we in dit geval het best kunnen weergeven met 'rechtsvertegenwoordiger'. In officiële akten wordt dikwijls gezegd, dat deze 'momboir' door haar gekozen is en haar van rechtswege gegeven. Dit van-rechtswege-geven betekent o.i. enkel, dat haar keuze van rechtswege erkend wordt. Het kiezen van een momboir lijkt een recht, waarvan de vrouw naar willekeur gebruik kon maken. In feite gebeurde het meestal. In de voorliggende akte treedt zowel de weduwe van het slachtoffer als de vrouw van de dader op, beiden bijgestaan door een of meer 'gecoren momboir(s)'. Het van-rechtswege-geven wordt hier niet vermeld.

De weduwe van het slachtoffer, Stentken dochter van Herman van Crucen (een in Oirschot onbekende naam) liet zich bijstaan door Jan van der Meer 'haeren in desen gecoren momboir' en door haar vader, die niet met zoveel woorden als 'momboir' betiteld wordt. De relatie van Jan van der Meer tot het slachtoffer en diens weduwe is ons niet bekend.

De vrouw van de dader liet zich terzijde staan door haar 'schoonvader ende schoonbroederen, haere in desen gecoren momboiren'. Deze laatste keuze is gebruikelijk, de eerste niet. Wij vermoeden, dat de weduwe van het slachtoffer haa belangen bij haar schoonfamilie niet in veilige handen vond.

Het geheel overziende lijkt ons de situatie geweest te zijn als volgt.

Het slachtoffer is tegen de zin van zijn familie nog niet lang voordien (hij heeft één gehuwde zuster en drie minderjarige broers) getrouwd met een meisje van bui-

ten Oirschot, dat weinig ten huwelijk bracht. Zelf heeft hij (nog) niets meegekregen, zodat zij zich in de schulden moesten steken, om te kunnen beginnen. Na de dood van het slachtoffer wilde zijn vader de zaak liefst ineens aan kant hebben. Hij nam daartoe de schuld van het jonge paar over op voorwaarde, dat de weduwe geen verdere aanspraken zou maken op een erfdeel. Zij zal naar haar familie zijn teruggekeerd denkelijk met niet meer dan de 18 Karolusgulden, waarover sprake was.

Van een bijzondere vijandigheid tussen de families blijkt niets. De voorwaarden zijn niet buiten de gewone orde.

nr. 88

1598 maart 14

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK MARCELIS JANSOEN VAN DE VEN

Oirschots schepenprotocol van 1598, fa'. 33vo,

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick zoon van Marcelis Jan Willemszoon van de Ven

Dader: Rutger zoon van Henrick Jan Gerritsen

Zoenco commissie

deur tusschenspreecken van goede mannen dyenaengaende genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Bij het begin van het accoord wordt verklaard, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde wordt gezegd, dat beide partijen 'hiermede geheelycken verleecken ende desen aengaende veraccordeert' zijn en beloven zij zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 50 zoengulden te betalen op Sint-Jacops-dag (25 juli)
- b. kosten: dokterskosten (niet gespecificeerd)
voor uitvaart, kerkerechten enz.: 25 Carolusgulden

2. geestelijke genoegdoening

- a. altijd voor de overledene bidden
15 stuivers aan 'den geestelycke maechden' voor 'enighe dertichsten'
- d. 1 kaars van 1 pond op het altaar van Sint Catharina op haar feestdag (25 november)

- e. een spynde van 1 mud rogge
- 3. schulderkenning
 - b. wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is aangetekend, dat de moeder van het slachtoffer kwitantie gaf voor het mud rogge en de 25 gulden op 5 april 1598 en voor de 50 zoengulden op 2 maart 1599. Dit was dus ver over tijd.

COMMENTAAR

De familie van het slachtoffer treedt in uitgebreide formatie aan voor dit accoord. Als eerste de moeder van het slachtoffer, weduwe, met als 'in desen gecoren momboir' haar schoonvader, de grootvader dus van het slachtoffer. Er is ook familie van moederszijde, van de Loo uit Gestel bij. Het is in Oirschot dikwijls niet duidelijk, of hiermede Moergestel of Gestel bij Eindhoven bedoeld is. Ook secretaris Aert Sgraets hoort tot de verdere familie van het slachtoffer.

De dader is vertegenwoordigd door zijn vader en broers. Vader Henrick Jan Gerits was schepen geweest om de drie jaren van 1567 tot 1576.³⁾ Hij trad andermaal in functie in juli 1585 in plaats van Willem van Ostade, die toen uit Oirschot vertrok, maar keerde later niet meer als schepen terug.» Zijn zoon Jan, meestal genoemd Jan Henrick Jan Geraertssoen, was schepen geweest in 1591, 1594 en 1597, in welk jaar hij op 15 mei vertrokken was naar Aalst.³⁾ Bij de verdere familieleden wordt nog een bekende genoemd, Henrick Aelbrecht Goyaertssoen, die om de drie jaar schepen was van 1590 tot 1599 en vanaf 1602 om de drie jaar als president-schepen zou fungeren.

Wat de voorwaarden betreft, valt op, dat het dertigste hier weer gevraagd wordt. Bij welke zusters dit moet gebeuren, wordt niet gezegd. Vermoedelijk was een familielid in het klooster. Een nadere aanduiding was voor de Oirschotse mensen van die tijd overbodig. Gezien het bedrag zal een dertigste hier niet een serie zelmissen zijn maar eerder een aanbeveling in het gebed van de zusters.

De betaling op Sint-Jacops-dag doet vermoeden, dat het slachtoffer klompenmaker was. Sint Jacob was hun patroon en op zijn feestdag hadden veel klompenmakers-afrekeningen plaats.

De kaars op het Sint-Catharina-altaar duidt vermoedelijk op het lidmaatschap van dat gilde.

De zeker niet grote hoogte van het zoengeld, dat dan blijkbaar nog niet binnen de gestelde tijd betaald kon worden, wijst erop, dat men niet moet veronderstellen, dat families van regenten ook altijd rijk zouden zijn geweest.

NOOT

3) Zie titelpagina's van de schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 89

1599 januari 5

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GHYSBRECHT GREGORISSEN VAN VESSEM

Oirschots schepenprotocol van **1599, fol. 102.**

SAMENVATTING

Zoencommissie

'... deur tusschenspreecken van goede mannen ...'

Inhoud van het accoord

Het accoord is voorwaardelijk, daar de gewonde nog leeft. Indien hij blijft leven, zal de dader alle dokters- en verpleegkosten en de kosten van het **accoord moeten** betalen. Alle andere voorwaarden gelden alleen voor het geval, dat het slachtoffer sterft.

A. Verzoening

Bij het begin van het accoord wordt uitgesproken, dat zowel het slachtoffer als zijn familie de dader heeft vergeven, zowel voor het geval, dat de gewonde sterft als dat hij in leven blijft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1 materiële vergoeding

a. zoengeld: niet bedongen

b. kosten: dokters- en verplegingskosten

kosten van het accoord

kerkerechten

uitvaart: 28 Carolusgulden

niet gespecificeerd

2. geestelijke genoegdoening

d. 7 pond was voor kaarsen bij de uitvaart en naar believen van de familie

e. een spynde van 1 mud rogge: de helft na het overlijden

de helft te oogst aanstaande

3. schulderkenning

b. wijken: verbanning voor 3 jaar uit Oirschot

voor altijd uit Straten

wijken in herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

Bij de akte is afzonderlijk opgenomen de garantieverklaring van de twee broers van de dader voor Dirck de Hoppenbrouwer en Willem de Metser.

Verder is niets over deze zaak gevonden.

COMMENTAAR

De familierelaties van de dader geven wij onder enig voorbehoud. Waarom zal in de loop van de uiteenzetting wel duidelijk worden. Hij was een zoon van Dirck (Dielissoon) de Hoppenbrouwer, die schepen was in 1561 en om de drie jaar van 1566 tot 1578.⁴⁾ In juli 1581 werd hij benoemd in plaats van een overleden schepen.⁴⁾ Het gebeurde meer, dat men in zo'n geval een beroep deed op een ervaren schepen, die vanwege zijn leeftijd eigenlijk liever van die functie afzag. Met name deed men dit, wanneer er meerdere schepenen voor de eerste keer in functie waren, hetgeen in 1581 het geval was.

Als vertegenwoordigers van de dader worden op de eerste plaats genoemd zijn broers Gerart en Eymbrecht. Daaraan wordt toegevoegd: 'geassisteerd met Dircken de Hoppenbrouwer ende Willemen de Metser, die hen t'zamen voor den selven Gielissen zyn sterck makende ende gelovende ..'. Zij nemen dus met de twee eersten de verantwoordelijkheid, maar worden toch onderscheiden. Wij denken daarom, dat Dirck de Hoppenbrouwer een zoon was uit een eerste huwelijk van vader Dirck en de dader met Gerart en Eymbrecht zonen van vader Dirck uit een tweede huwelijk. Willem de Metser zal dan gehuwd zijn met een dochter van vader Dirck uit een eerste huwelijk. Dirck de Hoppenbrouwer jr. was voor het eerst schepen benoemd in 1583 in plaats van Adriaen Martenszoon van der Heyden, die in september van dat jaar overleden was.⁴⁾ De benoeming van een onervaren schepen was in dat jaar niet bezwaarlijk, daar er slechts één andere schepen voor het eerst functioneerde. Hij was daarna om de drie jaar schepen tot 1613 en in 1616 en 1619 president-schepen.⁴⁾ In de eerste jaren van zijn functioneren werd hij wel Dirck Dirckszoon de Hoppenbrouwer genoemd, maar al spoedig werd dit patroniem achterwege gelaten,⁴⁾ vermoedelijk een teken, dat hij zijn inmiddels overleden vader in autoriteit evenaarde of overtrof. Willem (Janszoon) de Metser was tegelijk met zijn zwager schepen van 1586 tot 1601.⁴⁾ Een tegelijk functioneren van zwagers als schepen was in Oirschot niet onmogelijk. Broers zien we echter nooit tegelijk als schepen functioneren. Willem was de vader van Jan de Metser, die secretaris van Oirschot was van 1618 tot 1626.

Over de familierelaties van het slachtoffer is ons niets apart bekend.

De voorwaarden zijn zeker niet zwaar. Dat er geen zoengeld bedongen wordt, doet ons weer denken aan de slotopmerking bij de voorgaande zoen. Vermoedelijk woonden slachtoffer en dader in Straten. Of het slachtoffer aan zijn verwondingen is bezweken, is ons niet bekend.

NOOT'

4) Zie titelbladen van de schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 90

1599 november 12

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK GOYAERTSZOON LOYS

Oirschots schepenprotocol van 1599, fol. 151.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick zoon van Goyaert Goyaertszoon Loys ook Happen
genoemd

Dader: Willem zoon van Aert Peterszoon Leyten

Zoencommissie

'... deur tusschenspreecken van goede mannen over het beslichten van desen twist ende twedracht genomen ...'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 100 gulden (á 20 stuivers): de helft binnen 2 maanden
de helft binnen 9 maanden

b. kosten: kosten van het accoord en de voorvergadering van de familie van het slachtoffer
voor uitvaart, kerkerechten enz.: 10 Carolusgulden

2. geestelijke genoegdoening

niets gevraagd

3. schulderkenning

b. wijken: op wegen en in herbergen als gewoon

Wat de kerk betreft is er een ingewikkelde regeling. De dader moet 's morgens vroeg naar de kerk gaan over de Posdonk (dus over de Helpad) en in de kerk binnengaan door de Sint-Joris-deur. Hij moet de mis bijwonen achter het hoogkoor. Voor de preek mag hij komen in het koor of bij het Sint-Joris-altaar.

AFWIKKELING

In de marge van het accoord is aangetekend, dat de weduwe en de kinderen van het slachtoffer kwitantie gegeven hebben voor het zoengeld van 100 gulden op 3 september 1600.

COMMENTAAR

Het slachtoffer was gehuwd en had twee zonen en twee dochters, die blijkbaar allen meerderjarig waren, maar de dochters waren niet gehuwd, anders zouden zeker haar mannen genoemd zijn. De twee zonen traden op als eerste woordvoerders mede namens hun zusters; de weduwe, Yken Wouters, liet zich mede bijstaan door haar broer, Corsten. Zij trad ook op namens haar dochters. Er worden nog diverse andere familieleden genoemd, wier band met het slachtoffer echter onbekend is.

Voor de dader wordt als vertegenwoordiger enkel met name genoemd Jan Adriaanszoon Leyten. Vermoedelijk had de dader geen broers of zusters en leefden zijn ouders niet meer. Slechts uit anderen hoofde weten we, dat ook hij getrouwd was. Jan Adriaanszoon Leyten zal een neef geweest zijn. Hij zal voldoende solvent geacht zijn, om de aangegane verplichtingen zonder borgstelling door anderen op zich te nemen. Hij had overigens nogal wat op te knappen voor de dader, want deze was ook door de heer aangesproken. Reeds op 4 september 1599 had Jan Adriaanszoon Leyten samen met Adriaan Jan Thomaszoon van der Ameyden (mogelijk ook een neef van de dader) de verplichting op zich genomen, om aan de heer of diens officier te betalen datgene, waartoe deze 'recht mach hebben'.⁵⁾ Jenneke dochter van Jan Dirckszoon van Boxtel, de vrouw van de dader, beloofde daarbij deze twee personen voor deze verplichting schadeloos te zullen houden.⁵⁾

Blijkbaar is kort na de zoen ook met de heer een accoord bereikt. Op 20 november 1599 beloofde Jan Adriaanszoon Leyten (deze keer weer alleen) aan Floris van Merode om hem terwille van deze doodslag 80 Carolusgulden te betalen, waarvan de helft terstond en de helft met kermis naastkomende.⁰ Dat zou dan eind september 1600 zijn. Nu is bij de akte van 4 september 1599 in de marge aangetekend, dat Wouter van Elmpt, schout van de heer, voor deze betaling kwitantie gaf met als datum 22 maart 1611. Wij staan hier voor meerdere vragen. Op de eerste plaats had deze aantekening niet op de aangeduide plaats moeten staan maar bij de akte van 20 november 1599. Vermoedelijk komt dit op rekening van de toenmalige secretaris Hieronymus van Kelst, die niet zo zwaar getild schijnt te hebben aan zijn verantwoordelijkheid.

Verder is het niet aannemelijk, dat Floris van Merode bijna 11 jaar gewacht zou hebben op 'zijn' geld. De mogelijkheid is aanwezig, dat de afrekening heeft plaats gehad, terwijl secretaris Aert Sgraets al sukkelend was (hij stierf in 1601) en dat

pas bij eèn latere gelegenheid de kwitantie van schout Wouter van Elmpt is opgetekend.

Wat de voorwaarden betreft het volgende. Het ligt er dik bovenop, dat de familie van het slachtoffer het onderste uit de kan heeft willen halen. Niets aan geestelijke genoegdoening maar alles aan klinkende munt in de eigen portemonnaie. De familie van de dader zal veel hebben moeten toegeven, om te bereiken, dat deze ter plaatse mocht blijven wonen. Dit wordt met evenveel woorden gezegd bij de regeling van het kerkbezoek. Beide families zullen in Spoordonk gewoond hebben. De dader moest bij zijn kerkgang 's morgens in alle vroegte de omweg nemen over Posdonk (nu - vermoedelijk foutief - Polsdonk), om vandaar af via het Helpad (een paar restanten daarvan zijn nu op ondoordachte wijze als 'Kerkpad' aangeduid) de kerk te bereiken. Zijn weg was dan tot de kerk toe gescheiden van die der familie van het slachtoffer. Uit de verdere bepalingen moeten we afleiden, dat het Sint-Joris-altaar stond op de plaats van het tegenwoordige Sint-Odulphus-altaar. De Sint-Joris-deur was dan de thans dichtgemetselde deur in het noorder transept.

NOTEN

- 5) Oirschots schepenprotocol van 1599, fol. 141.
- 6) Oirschots schepenprotocol van 1599, fol. 151.

In memoriam

W. Klaasen 1914 - 1987

Kort na het gereedkomen van de vorige aflevering van Campinia bereikte ons het bericht van het overlijden van de heer W. Klaasen, oud-streekarchivaris en initiatiefnemer van dit tijdschrift. Na een korte en ernstige ziekte overleed hij op 14 januari j .1. in zijn woning te Venray.

Walter Klaasen werd op 30 april 1914 te Duisburg (Duitsland) geboren. Na zijn lagere schoolopleiding volgde hij in Oostenrijk de priester-opleiding. Doch zijn openlijk uitgesproken afkeer van het nationaal-socialisme noopte hem tot een overhaaste vlucht, die eindigde in Nederland, waar zijn voorouders vandaan kwamen. De uitzonderlijke omstandigheden leidden tot opgave van zijn oorspronkelijke ideaal, maar idealisme bleef hem bezielen, toen hij koos voor een functie in de archivaliek. Zijn archiefloopbaan begon hij in Deventer. Met ingang van 1 april 1964 werd hij benoemd tot streekarchivaris van het toenmalige streekarchivariaat Noord-Kempenland te Oirschot. Deze functie bleef hij vervullen tot aan zijn pensionering in 1979.

Zijn archivarisschap beschouwde hij als een roeping, zoals hij zelf aangaf in een artikel in de derde jaargang van Campinia (blz. 218-219).

Hij zag de functie als een verbindingsman tussen het verleden en het heden. Zijn grote geloof en godsvertrouwen sterkte hem in dit ideaal en hielp hem door de moeilijke perioden in zijn leven. Van de vele activiteiten die de heer Klaasen als streekarchivaris ontplooidde, willen we hier vooral de uitgave van Campinia belichten. De doelstelling van dit blad omschreef hij als volgt, in de inleiding op het eerste nummer: "Het is dan ook de bedoeling van deze uitgave om elke vorm van wetenschappelijk historisch onderzoek te stimuleren." In de bijna negen jaar dat hij Campinia heeft geredigeerd en gedragen, is hij in die opzet geslaagd. Vele historische bronnen voor de geschiedenis van Best, Oirschot en Veldhoven zijn door zijn inspanningen ontsloten. Anderen werden door hem geïnspireerd om zelf iets te publiceren. Hierdoor nam ook de belangstelling voor Campinia enorm toe. Het abonnementenbestand bedroeg in de laatste jaren van zijn redacteurschap ruim 1100 abonnees.

Moge hij rusten in vrede.

De redactie.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", na ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 66

juli 1987

INHOUD

	blz.
I. Het Middeleeuwse openbare notariaat gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven door J.P.J. Lijten - vervolg -	99
II. Een verjongingskuur van het Sint Sebastiaansgilde, Oirschot door A.E.M. van Esch	117
III. Stamlijst van der Aa uit Best een aanvulling door H. Vera	127
IV. Lager onderwijs in Zeelst vóór 1850 door J. Suijkerbuijk	132
V. Oirschotse zoen-accorden: A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 91-95 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	144
Aankondiging	156

I. HET MIDDELEEUWSE OPENBARE NOTARIAAT GEZIEN VANUIT OIRSCHOT, BEST EN VELDHOVEN

door J. Lijten
— vervolg —

IV. BENOEMING VAN NOTARISSEN, ERKENNING EN TOEZICHT

Aangaande de benoeming van notarissen blijven vele auteurs enigszins vaag. Het notariaat als openbare functie diende te steunen op een openbare autoriteit. In het grootste deel der Nederlanden traden notarissen op als openbare functionarissen krachtens het gezag van de keizer of de paus. Openbare notarissen, die hun functie uitoefenden op gezag van de Franse koning, komen we in onze regio niet tegen. We laten hen dan ook buiten beschouwing.

De benoeming door paus of keizer hield in, dat de notaris in principe als publiek persoon **kon** optreden. **Feitelijk** kon hij slechts als publiek persoon optreden, als hij daarvoor **gevraagd** werd. Hij kon gevraagd worden door particulieren en ook door instanties. Sommige instanties waren daarin selectief. Zij waren enkel bereid een bepaalde notaris te vragen, als hij een bijzondere band met hen had of apart door hen erkend was. Zo'n aparte erkenning had dikwijls plaats door b.v. de bisschoppelijke curie, soms ook door een andere instantie b.v. een kapittel. Dit werd door de notaris bij zijn titulatuur soms vermeld met "curie Leodiensis notarius (iuratus)" "(beëdigd) notaris van de Luikse curie" of "notarius "kapittelnotaris". Dit had dus niets te maken met zijn principiële bevoegdheid, die hij uitsluitend ontleende aan een pauselijke of keizerlijke benoeming.

Keizerlijke benoeming

Veruit de meeste notarissen in onze omgeving traden op krachtens keizerlijk gezag. Natuurlijk kon de keizer zelf een notaris benoemen, maar in feite zal dit nauwelijks zijn voorgekomen. De keizer stelde echter "keizerlijke hofpaltsgraven" aan, die de bevoegdheid hadden, om (soms een bepaald aantal) notarissen te benoemen. Dikwijls mocht een keizerlijke hofpaltsgraaf weer "keizerlijke vice-hofpaltsgraven" benoemen, aan wie hij zijn macht tot het benoemen van notarissen doorgaf. De benoemde notaris kreeg een benoemingsoorkonde, waarmee hij zijn legitimiteit kon aantonen. Na zijn dood verloor deze oorkonde haar betekenis, zodat er slechts weinig bewaard gebleven zijn. Aan het onderzoek van professor Nève hebben wij de ontdekking te danken van een in Oirschot uitgevaardigde benoemingsoorkonde.¹⁰⁵) In deze oorkonde van de hand van notaris Gerard

Menghelen d.d. 1513.07.10 zijn geïnsereerd de benoeming d.d. 1494.04.26 door Rooms koning Maximiliaan (hij werd pas in 1508 tot keizer gekroond) van de Leuvense kanunnik Johannes Pavonis tot keizerlijk hofpaltsgraaf en de benoeming door deze d.d. 1505.12.15 van de Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx tot keizerlijk vice-hofpaltsgraaf, die dan krachtens deze volmacht Johannes Martini Baldewini tot notaris benoemt.

Bij zijn benoeming legde de notaris de eed af, die ook in de oorkonde is opgenomen, van trouw aan de keizer en het juist vervullen van de hem toevertrouwde functie. De taak van de keizerlijke hofpaltsgraven en vice-hofpaltsgraven was niet alleen het benoemen en beëdiggen van notarissen maar ook het zich vergewissen, of de kandidaat voor de functie geschikt was. Er staat dan ook in de tekst, dat Johannes Martini Baldewini "post diligentem examinationem" "na een nauwkeurig onderzoek" benoemd wordt. Bij de benoeming van de vice-hofpaltsgraaf was bepaald, dat de te benoemen notarissen "%biles et vdonei in litteratura sufficienti extiterint" "geschikt en bekwaam in voldoende schrijfkunst zouden zijn". Dat is nu niet zo heel concreet. Het is dan ook de vraag, of het "nauwkeurig onderzoek" veel om het lijf had. Een strikt examen in onze zin hoeven we ons niet voor te stellen. Een verklaring van een notaris, bij wie hij eventueel zijn opleiding genoten had, zal wel toereikend geweest zijn. Het gevolg was wel, dat er Leer veel notarissen benoemd werden en dat er nauwelijks garantie was voor hun bekwaamheid. Practisch werd het keizerlijk notariaat een koopbaar ambt.¹⁰⁶⁾

Pauselijke benoeming

De pausen zijn steeds selectiever geweest in het benoemen van notarissen. Velen werden rechtstreeks vanuit de pauselijke curie benoemd, anderen door pauselijke afgezanten. Daarnaast werd aan sommige hoogwaardigheidsbekleders toegeestaan, om een beperkt aantal personen ter benoeming voor te dragen. In later tijd gingen de pausen ook hofpaltsgraven aanstellen met het recht om notarissen te benoemen. Voor zover bekend had de bisschop van Luik in de tijd, waarover het hier gaat, geen bevoegdheid om notarissen te benoemen.")

Dit grote verschil in benoemingspolitiek is in ons onderzoek duidelijk te herkennen. Van de 25 Oirschotse notarissen waren er slechts 2 pauselijk notaris: pastoor Mercelis van den Bogaert, die pauselijk en keizerlijk notaris was, en Johannes van Hersel. Van de 30 buiten-Oirschotse notarissen, van wie oorkonden zijn bewaard die betrekking hebben op Oirschot, Best of Veldhoven, waren slechts 7 pauselijk notaris, van welke 7 er 5 tevens keizerlijk notaris waren. Naar het zich laat aanzien lag het relatieve aantal pauselijke notarissen in Oirschot beneden het gemiddelde. Door het selectieve optreden bij de benoeming van pauselijke notarissen stond het pauselijk notariaat wel hoger in aanzien, hoewel er geen aanwijzing is, dat er verschil was in bevoegdheid tussen een pauselijk en een keizerlijk notaris.

Erkenning door de Luikse curie

Na de vermelding van de autoriteit, krachtens welke de notaris zijn functie uitoefent ("apostolica auctoritate" of "imperiali auctoritate") betitelt hij zich dikwijls "et curie Leodiensis notarius (iuratus)" "en (beëdigd) notaris van de Luikse curie". Deze betiteling duidt op een speciale admmissie bij het Luikse hof.¹⁰⁸⁾ Waarin deze speciale admmissie bestond, is niet zo duidelijk. Oosterbosch meent, dat zij daardoor medewerkers van de officiaal in los dienstverband werden, op wie geregeld een beroep werd gedaan.") Al mag dit voor Hasselt misschien opgaan, voor Oirschot lijkt het ons niet aannemelijk. Wij vonden slechts één enkele aanwijzing, dat er door de Luikse curie ooit een beroep gedaan werd op een Oirschotse notaris. Beter lijkt de formulering, dat er door de Luikse curie eventueel een beroep gedaan kon worden op een dergelijke "notarius curie". Het was dan meer een eervolle erkenning, die voor Oirschotse notarissen weinig praktisch nut had. Dit te meer, omdat het Oirschotse kapittel steeds harnekking zijn exemptie van de bisschoppelijke curie heeft vastgehouden. Wij zien dan ook, dat van de 25 Oirschotse notarissen slechts 11 een erkenning door de Luikse curie vermelden, terwijl van de 30 buiten-Oirschotse notarissen 18 deze erkenning vermelden. En dan moeten we daarbij bedenken, dat 3 van die 30 notarissen buiten het bisdom Luik practiseerden, zodat van deze 27 notarissen binnen het bisdom Luik 2/3 erkenning heeft en 1/3 niet. Overigens ligt de Oirschotse verhouding vrijwel in lijn met de Hasseltse, waar de helft tot een derde deze erkenning had.¹¹⁰⁾

Erkenning door het Oirschotse kapittel

Zoals voor Maastricht geconstateerd kon worden, dat de kapittels een belangrijke rol gespeeld hebben bij de vestiging van het notariaat,¹¹¹⁾ is ook betreffende Oirschot wel duidelijk, dat het kapittel voor het Oirschotse notariaat doorslaggevend is geweest. Maar ook moet voor Oirschot hetzelfde worden vastgesteld als voor Maastricht: er zijn practisch geen rechtstreekse gegevens omtrent de band tussen het notariaat en het kapittel¹¹²⁾. Dat er geen notarissen gevonden werden bij de functionarissen, die jaarlijks door het Maastrichtse kapittel benoemd werden,t 12) lijkt erop te wijzen, dat er geen strikt dienstverband bestond tussen het kapittel en zijn notaris. Ook de eed van de kapittelnotaris¹¹³⁾ wijst eerder in de richting van een overeenkomst tussen het kapittel en een onafhankelijke openbare functionaris. Ook voor Oirschot menen wij de verhouding te moeten formuleren als een speciale erkenning door het kapittel, waartegenover van de kant van de notaris een speciale service, beschikbaarheid, respect en toewijding wordt verwacht.

Ondanks de geringe nagelaten sporen menen wij toch als zeer waarschijnlijk te mogen aannemen, dat er in Oirschot reeds vanaf een vroeg stadium doorlopend een speciale band geweest is tussen het kapittel en een notaris.

In de oorkonde van 1426.10.05 noemt Rutgher filius Johannis Rutgheri de Audenhoven zich "notarius capituli quoad premissa" "kapittelnotaris met betrekking tot het voorgaande".

Bij de oprichting van het Bestse rectoraat d.d. 1437.08.20 noemt Jordanus Ancelmi Hannen zich wijdlopig "venerabilium dominorum decani et capituli ecclesie sepedicte notarius iuratus et in hac parte coram eis scriba" "beëdigd notaris van de eerwaarde heren deken en kapittel van de meergenoemde kerk en ten deze voor hen secretaris".

Bij de oprichting van het beneficie van het Maria-altaar in de kerk van Vessem d.d. 1470.03.02 noemt Henricus Beelarts zich "capituli notarius" "kapittelnotaris".

Wanneer de cantorij wordt opgericht d.d. 1501.06.23, geeft het kapittel opdracht, dat de oorkonde moet worden opgemaakt "per notarium nostrum infrascriptum" "door onze ondergeschreven notaris". Deze notaris was toen Martinus Vlemmincx. Omdat hij deze oorkonde niet meer "in forma" heeft kunnen brengen, werd de opdracht van het kapittel later gerealiseerd door notaris Johannes Buetzelar de Xanctis (1506.08.02), waaruit met een grote waarschijnlijkheid voortvloeit, dat deze persoon Martinus Vlemmincx is opgevolgd als kapittelnotaris, welke waarschijnlijkheid nog versterkt wordt doordat hij vier andere oorkonden voor het kapittel opmaakte.

De oprichting van het beneficie van Sint Anna en Oda werd d.d. 1507.04.15 verleden voor Gaspar de Esch, kapittelnotaris, die zoals reeds gememoreerd is, vermoedelijk toen ook al rentmeester van het kapittel was.

De oorkonde van de oprichting van het beneficie van de twaalf apostelen en Sint Hubertus werd d.d. 1514.03.29 verzorgd door kapittelnotaris Johannes de Hersel, die, zoals wij zagen, toen ook reeds rentmeester van het kapittel was. Hij werd in 1520 door Gerard Menghelen opgevolgd als rentmeester van het kapittel, Er is geen enkele aanwijzing, dat deze ook opvolgde als kapittelnotaris. Dit is zeker mogelijk, maar het is evenzeer mogelijk, dat Jan van Hersel kapittelnotaris bleef. Een dergelijk compromis lag geheel in de Oirschotse lijn.

Een verdere continuïteit van de functie van kapittelnotaris is voor de hand liggend. In een lijst uit 1575 van de opbrengsten der kapitteltienden en de daaraan verbonden lasten staat een post van 2 mud rogge voor de kapittelnotaris vlak na die van de koster en vóór die van meerdere andere functionarissen.¹¹⁴¹

Als we de stijl, die de kapittelnotarissen gebruikten in de oorkonden, die zij vervaardigden voor het kapittel, nader beschouwen, vinden wij deze ook terug in sommige eerdere oorkonden rond 1400. In de oorkonde van het kapittelstatuut d.d. 1416.11.24 spreekt notaris Henricus Jordani de Oerscot met dezelfde reverentie over zijn opdrachtgevers. Ditzelfde kunnen we zeggen van notaris Daniel de

Oerscot in het erfpachtcontract van 1388.01.10. Wij veronderstellen daarom, dat van die tijd af een speciale relatie bestaat tussen het Oirschotse kapittel en een kapittelnotaris.

De beloning van 2 mud rogge, die (in ieder geval rond 1575) aan de kapittelnotaris toekwam, kan moeilijk als salaris beschouwd worden maar eerder als een douceurtje, dat ook genoten werd door de organist en de barbier, om van hun trouw en dienstwilligheid verzekerd te zijn. Hij zal overigens, zoals gebruikelijk was voor een openbaar notaris, per geleverde prestatie beloond zijn. Daartegenover genoot de rentmeester 10 mud per jaar. Wij beschouwen hem als een gesalarieerde functionaris van het kapittel, zij het dan in een deeltijdbaan. Hij werd dan ook officieel benoemd. De functies van rentmeester en kapittelnotaris blijken echter nogal eens gecombineerd te zijn geweest.

Het toezicht op het openbare notariaat

De instanties, die openbare notarissen benoemden, dienden volgens onze opvatting ook toezicht te houden op de correcte uitoefening van die functie. Van enige controle uit naam van de paus is echter geen spoor gevonden en van een controle uit naam van de keizer slechts een enkel. Rond 1450 is de paltsgraaf Johannes Trogssesse de Beyerod door keizer Frederik III aangewezen, om te controleren, of keizerlijke notarissen een geldige bevoegdheid hadden en ook of zij de vereiste kwaliteiten bezaten.¹¹⁵) Hiervan zijn sporen gevonden in de omgeving van Antwerpen, Diest en Leuven, maar bij ons onderzoek is evenmin als in Hasselt enige aanwijzing gevonden, dat deze controle hier heeft plaatsgehad.

In de zestiende eeuw hebben de keizers Maximiliaan en Karel V maatregelen genomen, om een einde te maken aan mistoestanden bij het notariaat, maar met de doorwerking van die maatregelen begon een nieuwe periode, die buiten dit onderzoek valt.

Een enkele maatregel, die door een plaatselijke instantie werd genomen, regelde slechts zaken in de marge en kon in beginsel niet het notariaat als zodanig betreffen. In feite zijn de meeste bemoeienissen met het notariaat uitgegaan van de bisschoppen.

De bemoeienissen van de Luikse curie met het openbare notariaat

Omdat de bisschoppelijke curie van Luik speciale erkenning verleende aan bepaalde openbare notarissen, kon zij voor dezen afzonderlijke bepalingen maken. In dit kader zijn de bisschoppelijke bepalingen te zien, die uitgevaardigd werden in de veertiende en vijftiende eeuw¹¹⁶). Maar behalve het uitvaardigen van deze

voorschriften heeft de Luikse curie zich ook herhaaldelijk bemoeid met zeer concrete zaken het notariaat betreffende.

Omtrent deze bisschoppelijke bemoeienis zijn drie standpunten:

1. De Luikse curie nam concrete beslissingen betreffende het notariaat als zodanig.
2. De Luikse curie bemoeide zich met het notariaat in zoverre notarissen als clerici onder haar jurisdictie vielen.
3. De Luikse curie bemoeide zich alleen met notariële zaken in zoverre deze zaken als zodanig onder haar competentie vielen.

De eerste opvatting schijnt door Mosmans te worden gehuldigd. Wij zeggen "schijnt", omdat hij toch wat vaag blijft, evenals in zijn standpunt omtrent de benoeming, waar hij geen of nauwelijks onderscheid maakt tussen benoeming en erkenning. Wij zien echter geen enkele juridische basis, waarop een dergelijke bemoeienis mogelijk zou zijn.

Het tweede standpunt is vrij algemeen aanvaard. Toch lijkt ons het derde standpunt het enige juiste.

In de voorliggende oorkonden komen enkele gevallen voor.

Het eerste.

Voor notaris Johannes Leydecker te 's-Hertogenbosch had d.d. 1367.08.09 Bertholdus Henrickszoon van den Dyck (Bertholdus de Aggere filius quondam Henrici de Aggere) zijn testament gemaakt, dat de notaris vanwege zijn overlijden niet meer had kunnen instrumenteren. De Tafel van de H. Geest van 's-Hertogenbosch, bevoordeelde in genoemd testament, voelde zich daardoor onzeker van het toegezegde legaat en wendde zich met enkele andere personen tot de officiaal met het verzoek, om aan een notaris opdracht te geven de voor hen belangrijke rechtshandelingen te instrumenteren. De officiaal gaf deze opdracht d.d. 1367.10.11 aan notaris Johannes Baldewini de Bynderen. Deze opdracht is geïnseerd. Zij houdt in, dat hij uit de protocollen of aantekeningen instrumenten moet vervaardigen "ad instantiam dictorum exponentium pro dicto notario defuncto" "op aandringen van genoemde belanghebbenden in plaats van de overleden notaris". Johannes Baldewini de Bynderen vervult deze opdracht, wat het testament betreft, ten huize van de overleden notaris. De opdracht luidde ook, om de instrumenten naast zijn notariële bekrachtiging te voorzien van het zegel der officialiteit. Dit zegel is niet aangebracht noch aangekondigd en de oorkonde is geredigeerd als een zuiver notarieel instrument. Notaris Leydecker had zijn minuut blijkbaar volledig uitgeschreven, zodat het instrument eerder het karakter van een transsumpt draagt.

Het tweede.

Voor notaris Jordanus Ancelmi maakten d.d. 1471.04.10 Symon van den Papenvoert en Elisabeth zijn echtgenote te Best hun testament, waarin zij een belangrijk legaat nalieten voor de herbouw der Sint-Petrus-kerk. Dit instrument werd door de notaris niet meer geïnstrumenteerd. Blijkbaar jaren later richtten enkele belanghebbenden zich tot de officiaal met het verzoek, een notaris opdracht te geven, om voor hen belangrijke stukken uit het protocol of de aantekeningen van de overleden notaris te instrumenteren. D.d. 1479.08.31 gaf de officiaal deze opdracht aan notaris Jacobus Dormalen de Oerscot. Weer een paar jaar later d.d. 1482.02.08 wendden de kerkmeesters zich tot deze notaris, die voor hen een afschrift vervaardigde van het notarieel protocol betreffende het genoemde testament. De oorkonde is geredigeerd als een oorkonde van de officiaal, maar diens zegel is niet aangekondigd noch aangebracht. De opdracht van 1479 is geïnseerd. Daarin wordt niet uitdrukkelijk voorgeschreven, zoals in 1367, in welke vorm de oorkonde opgemaakt moet worden, maar wel, dat de tekst van het protocol of de aantekeningen letterlijk overgenomen moet worden bij de redactie "in publicam formam". Ook kreeg Jacobus Dormalen volmacht, om de stukken bij degenen, die deze onder zich hadden, desnoods met dreiging van kerkelijke straffen op te eisen ter inzage voor het maken der afschriften.

Aangaande het eerste geval heeft zich later volgens helaas oncontroleerbare vermelding van Mosmans een proces afgespeeld voor de kerkelijke rechtbank¹¹⁷).

Wij hebben de indruk, dat in beide gevallen een ad-hoc-ingreep van de officiaal heeft plaatsgehad in zaken, die duidelijk onder zijn competentie vielen. Slechts indien een dergelijke ingreep kan worden geconstateerd bij een notaris, die geen clericus was, zal bewezen zijn, dat het derde standpunt het juiste is.

V. DE NOTARIËLE OORKONDEN NAAR HAAR VORM EN INHOUD

Voordat een oorkonde door de notaris in openbare vorm (in publicam formam) gebracht werd, moest er wel het een en ander gebeurd zijn. De notaris zal aantekeningen gemaakt hebben, een concept en een minuut, die misschien het protocol vormden. Sommigen zullen een apart protocol-register hebben bijgehouden, maar aangezien hiervan niets bewaard is van de hand van de besproken notarissen, beperken we ons tot de in originali of in afschrift bewaarde "openbare instrumenten".

Deze openbare instrumenten hadden een speciale vorm met een beginformule en een nogal uitgebreide slotformule, waar tussenin de weergave van de eigenlijke rechtshandeling was ingesloten.

In de bestudeerde instrumenten kunnen we drie vormen onderscheiden:

1. a. Het zuiver notarieel instrument met onderschrift en handmerk van de notaris zonder zegel.
(Het ook bestaande zuiver notarieel instrument met notarieel zegel komt onder de bestudeerde oorkonden niet voor.)
- b. Het zuiver notarieel instrument met bijzegel van een of meer der partijen of anderen.
2. De zegeloorkonde van een instantie of persoon met volledige notariële bekrachtiging.

De verdeling naar deze vorm is als volgt:

	Oirschot	buiten Oirschot
1. a. Zuiver notarieel instrument	67	26
b. Zuiver notarieel instrument met medebezegeling	4	1
2. Zegeloorkonde met volledige notariële bekrachtiging	17	5
	88	32

Het totaal van de hier vermelde instrumenten is niet gelijk aan het totaal in de lijst van de bijlagen, omdat oorkonden, die uit het protocol van een overleden notaris door een ander zijn geïnstrumenteerd, bij deze verdeling slechts één keer zijn geteld, terwijl ze in bijgevoegde lijst twee maal voorkomen.

Het aantal zegeloorkonden is relatief nogal hoog, vooral wat betreft de oorkonden van Oirschotse notarissen: ongeveer 20% terwijl die van buiten-Oirschotse notarissen het nog relatief hoge 15% halen. De overgrote meerderheid der zegeloorkonden werd gevonden in het kapittelarchief. Bij de verdeling naar inhoud zal hierop wat meer licht vallen.

De zegeloorkonden zijn in het algemeen uitgegaan van instanties of publieke personen. Slechts één zegeloorkonde ging uit van een particulier: het testament van de eerste roeddrager van het Oirschotse kapittel, Jan van den Doerne van Aarschot d.d. 1426.11.06.

Op verzoek van de partijen vervaardigden de notarissen een openbaar instrument of meerdere openbare instrumenten ten behoeve van degenen, die er belang bij hadden. Van het testament van Wouter van den Langenneep en zijn vrouw d.d. 1466.05.28 zijn twee instrumenten aanwezig. A bevindt zich in het parochiearchief, B in het archief van de Tafel van de H. Geest in Oirschot. De teksten blijken niet identiek te zijn. Na eenzelfde begin-protocol en de gewone algemene bepalingen van een testament volgt in A na de uitdrukking "Inter alia pia legata" "Onder andere vrome legaten" het legaat aan de kerk, terwijl in B na dezelfde uitdrukking het legaat aan de Tafel van de H. Geest volgt. Daarna vervolgen beide teksten weer met de slotbepalingen en het eindprotocol. De beperking "Inter

alia pia legata" komt ook voor in de instrumenten van de hand van notaris Henricus Beelarts d.d. 1469.04.12 en 1471.03.03. Wat een middeleeuwse notaris een instrument noemt, hoeft dus geen volledige weergave te zijn. Er blijkt soms een "integrum et principale instrumentum" "een volledig voornaamste instrument" te zijn, waarnaar in andere niet-volledige en minder voorname instrumenten verwezen wordt, zoals de Oirschotse pastoor notaris Mercelius de Pomerio in feite doet aan het einde van de "inter alia pia legata" opgenomen testamentaire bepalingen in het instrument d.d. 1472.09.13 van het testament van Heinric Heinricszoon Mathyssen. Aan de hand van dergelijke beperkende bepalingen zal men dus dienen te achterhalen, of men met een volledig hoofdinstrument te doen heeft of met een afgeleid instrument.

De jaartijl

Daar zowel de Oirschotse schepenbank - in afwijking van het algemeen gebruik in de Meierij van 's-Hertogenbosch - als het Oirschotse kapittel tot 1540 steeds Kerststijl gebruikten, die de stijl was van de Luikse curie, is geen reden gevonden, om ergens een afwijking daarvan aan te nemen.

Ook de Bossche notarissen gebruikten Kerststijl ondanks het feit, dat de Bossche schepenbank Paasstijl gebruikte⁸⁾. Sommige Bossche notarissen, die tevens voor de Bossche schepenbank werkten, hebben dus regelmatig van jaartijl moeten wisselen.

Pontificaatsaanduiding

Ofschoon het volgens latere richtlijnen tot de notariële geplogenheden behoorde, het jaar ook aan te duiden met het regeringsjaar van paus en keizer, wordt een regeringsjaar van de keizer in geen enkele van de bestudeerde oorkonden vermeld. Ook de pontificaatsaanduiding komt niet altijd voor en ontbreekt voornamelijk in de beginfase. Ze komt niet voor, noch bij Oirschotse noch bij buiten-Oirschotse notarissen vóór 1387.07.22. Van dan af wordt ze al gauw tamelijk regelmatig met aanvankelijk nogal enkele uitzonderingen, maar in een later stadium wordt een achterwege laten van de pontificaatsaanduiding zeldzaam.

Bij een - vrij willekeurige - steekproef bleek, dat de Oirschotse pastoor notaris Mercelius de Pomerio d.d. 1471.08.05 Paulus II als paus vermeldt, terwijl deze reeds op 1471.07.26 overleden was. In exact 10 dagen had het bericht van zijn overlijden Oirschot dus nog niet bereikt. Nog veel groter bleek de tijdsafstand ruim 20 jaar daarvoor. Notaris Jordanus Ancelmi de Oerscot vermeldde d.d. 1447.04.18 Eugenius IV nog als paus, terwijl deze d.d. 1447.02.23 reeds was overleden. Het is bijna onvoorstelbaar, dat het bericht van zijn dood en de keuze van

zijn opvolger in bijna twee maanden Oirschot nog niet bereikt had, al moeten wij er rekening mee houden, dat er in de winter natuurlijk weinig gereisd werd. Hier zou een interessant onderzoek te doen zijn, maar dan moet een veel uitgebreider gebied bestreken worden.

Ook blijkt, dat men in onze regio de tegenpauzen van Pisa erkend heeft. Uit de tijd van Alexander V is geen oorkonde, maar vanaf 1410.08.27 t/m 1415.02.25 figureert Johannes XXIII. Zijn afzetting door het concilie van Constanz wordt ook gevolgd. Vanaf 1416.02.22 t/m 1417.03.24 is er sprake van "sede vacante".

Nadere datering

Een enkele keer wordt in de datering de dag van de week genoemd: "die Martis" "die Mercurii" "die Dominica". Meestal gebeurt dit echter niet. Nu zijn de wekdagen, waarop de rechtshandelingen plaatsvonden, natuurlijk te berekenen. In het volgende staatje wordt een overzicht gegeven van de verspreiding der rechtshandelingen over de dagen der week. Hierbij is een aparte kolom genomen voor de testamenten, daar deze dikwijls acuut gemaakt werden in stervensgevaar. De transsumpten en uittreksels van testamenten werden hierin niet meegenomen, omdat daarvoor de reden van het acuut gemaakt worden niet geldt. De testamenten zijn dan ook vrij regelmatig over de wekdagen verspreid met uitzondering van de woensdag en vrijdag in Oirschot. Als we het geheel van alle oorkonden overzien, is er een opvallend hoogtepunt op dinsdag en vrijdag en een opvallend dieptepunt op donderdag en zaterdag. We hadden in Oirschot eigenlijk een hoogtepunt verwacht op zaterdag, de dag van de Oirschotse weekmarkt. Dit blijkt heel anders te zijn. We zullen daarvoor een verklaring wagen.

	Oirschot		Buiten Oirschot		totaal
	testamenten	andere	testamenten	andere	
Zondag	4	10	1	1	16
Maandag	4	9	3	1	17
Dinsdag	4	13		7	24
Woensdag	7	7	3	1	18
Donderdag	3	4	1	3	11
Vrijdag	6	9	2	6	23
Zaterdag	2	5	3	1	11
Totaal	30	57	13	20	120

Gezien het geheel hebben wij voor Oirschot gezocht naar een verklaring. Als poging het volgende. Men maakte meestal een afspraak met de notaris op zaterdag (marktdag) of zondag, als men toch "in het dorp" kwam. De afspraken werden bij voorkeur vastgesteld op de eerstvolgende dagen. Voor sommigen op zondag, omdat men dan toch weer in het dorp kwam, voor anderen op maandag, voor zaken, die wat meer aandacht vroegen of tijd, op dinsdag (De oorkonden daarvan werden relatief het meest bewaard.), voor testamenten, waar geen haast bij was (Die waren er natuurlijk ook.) nam men bij voorkeur rustiger dagen.

Er zijn nogal wat oorkonden gemaakt op aposteldagen of andere verplichte feestdagen. Een onderzoek hiernaar zou erg ingewikkeld worden, omdat men dan eerst een complete lijst zou moeten hebben van alle, ook plaatselijke, feestdagen, die bovendien in de loop van de tijd ook wel eens veranderd zijn.

De getuigen

Een belangrijke plaats in het eindprotocol werd ingenomen door de lijst van getuigen. Daarbij valt op de eerste plaats op, dat er zelden een vrouw voorkomt als getuige. Van de in totaal 109 getuigen, die vermeld worden in de buiten-Oirschotse oorkonden, zijn slechts 2 vrouwen. Bij de Oirschotse oorkonden ligt de verhouding iets ruimer. Daar zijn van de in totaal 310 getuigen 8 vrouwen. Toch was een vrouw in principe evenwaardig als getuige, zoals blijkt uit het instrument van notaris Henricus Beelarts d.d. 1469.04.12, waarin slechts 2 (voor de geldigheid vereiste) getuigen optreden, van wie 1 een vrouw is.

Het aantal vermelde getuigen varieert van 2 tot 8. Daarnaast treffen we in enkele gevallen nog de aanduiding aan van meerdere, niet met name genoemde, getuigen: bij de Oirschotse oorkonden 9 maal, bij de buiten-Oirschotse slechts 1 maal. Afgezien van deze niet met name genoemde getuigen volgt hier een overzicht van het aantal oorkonden - beter gezegd het aantal rechtshandelingen, want in sommige oorkonden worden meerdere rechtshandelingen met meerdere reeksen getuigen beschreven - waarin 2 tot 8 getuigen vermeld worden.

Aantal rechtshandelingen, waarin voorkomen:

	Oirschot	Buiten Oirschot
2 getuigen	37	15
3 getuigen	28	12
4 getuigen	11	3
5 getuigen	7	2
6 getuigen	7	2
7 getuigen	1	
8 getuigen	3	2

Hieruit blijkt duidelijk, dat in de overgrote meerderheid der rechtshandelingen slechts 2 of 3 getuigen worden vermeld.

Onder de getuigen nemen de geestelijken een belangrijke plaats in. Het duidelijkst voor een overzicht lijkt het totaal aantal geestelijken en het totaal aantal leken, dat als getuigen in de rechtshandelingen optreedt.

Totaal aantal optredende getuigen naar hun kwaliteiten:

	Oirschot	Buiten Oirschot
Dekens	3	
kanunniken	16	8
priesters	86	29
clerici	50	30
totaal geestelijken	155	67
mannen	147	40
vrouwen	8	2
totaal leken	155	42
totaal generaal	310	109

Hoewel in Oirschot het totaal aantal geestelijken-getuigen het totaal aantal leken-getuigen niet overheerst zoals buiten Oirschot, wijzen de cijfers toch in de richting, dat in de notariële activiteit het kerkelijke karakter al-overheersend is. Nu was het aantal geestelijken in die tijd relatief groot, maar in een goed gefundeerde schatting voor Oirschot komt het aantal geestelijken aldaar toch niet hoger dan ca. $1\frac{3}{4}$ van de totale bevolking. Opvallend is in Oirschot het relatief geringe aantal clerici-niet-priesters. Dit stemt overeen met onze algemene indruk uit de Oirschotse archieven, dat bijna alle clerici in Oirschot priester werden gewijd, zodra er voor hen een beneficie ter beschikking kwam. Vermoedelijk waren in grotere plaatsen meer functies beschikbaar voor clerici-niet-priesters.

De oorkonden naar haar inhoud

Gehlen onderscheidt naar inhoud de notariële oorkonden in drie groepen, maar verzwakt deze indeling weer door de opmerking, dat bij gerechtelijke zaken de notaris eigenlijk niet als openbaar functionaris optreedt¹¹⁹). In de voorliggende

notariële oorkonden zien we geen optreden van de notaris in gerechtelijke zaken, tenzij men het optreden van een notaris in opdracht van de officiaal ter instrumentering van een rechtshandeling uit het protocol of de aantekeningen van een andere notaris als zodanig wil beschouwen, maar deze zienswijze is door Gehlen niet bedoeld.

Wij verdelen de oorkonden naar inhoud in twee hoofdgroepen: zaken betreffende vrijwillige rechtspraak en bestuurlijke zaken.

In deze verdeling is de inhoud alleen zakelijk-inhoudelijk bekeken. Een testament, dat in opdracht van de officiaal geïnstrumenteerd is uit het protocol van een andere notaris, is daarbij slechts éénmaal geteld.

Er is een aparte rubriek "transporten" opgenomen voor die rechtshandelingen, waarbij wel een opverdracht van (roerend) bezit plaats vindt, maar waarbij niet duidelijk is, of deze overdracht plaats vindt ten gevolge van koop of ten gevolge van schenking.

Een schenking, waarbij voorwaarden zijn gesteld (b.v. een jaargetijde), is toch als schenking geteld.

Schenking en verkoop van onroerend goed komt in de notariële oorkonden niet voor.

Onder "algemene beslissingen" zijn begrepen statuten, benoemingen van beneficianten en andere bestuurlijke beslissingen, waarvoor geen aparte rubriek is opgenomen.

Verdeling naar inhoud van de notariële oorkonden

	Oirschot	Buiten Oirschot
Zaken betreffende vrijwillige rechtspraak		
Testamenten	30	13
transsumpten van testamenten	1	2
uittreksels uit testamenten	11	2
stukken betreffende uitvoering van testamenten	4	3
transsumpten van allerlei oorkonden	1	2
schenkingen	5	3
verkopen	3	
transporten	6	1
erfpachtcontracten	1	
schuldbekentenissen		
verlof tot lossing van jaarpacht	1	1

kwitanties	1	
procuratie		1
diverse accoorden	2	
	<hr/>	
totaal vrijwillige rechtspraak	67	28
Bestuurlijke zaken		
algemene beslissingen van het kapittel	3	
oprichting van beneficijs door het kapittel	16	
ruil van beneficijs	1	
algemene beslissingen van hogerhand		3
oprichting van beneficijs van hogerhand		1
benoeming van notaris	1	
	<hr/>	
totaal bestuurlijke zaken	21	4
	<hr/>	
totaal generaal	88	32

Wanneer we testamenten, transsumpten en uittreksels van testamenten samentellen, komen we voor Oirschot aan 42 van de 8S en voor buiten Oirschot aan 17 van de 32 oorkonden. Dat is voor buiten Oirschot iets meer dan de helft en voor Oirschot iets minder dan de helft.

De oorkonden, die bestuurlijke zaken inhouden blijken in hoofdzaak oprichting van kerkelijke beneficijs te betreffen. Onder deze oorkonden treffen we het leeuwenandeel van de zegeloorkonden aan. Het Oirschotse kapittel, dat in alles zijn exemptie ten opzichte van bisschoppelijke bemoeienis trachtte te handhaven, heeft ook in deze de bisschop totaal terzijde gelaten. Het enige beneficium, dat in Oirschot op pauselijk gezag werd opgericht, heeft dat te danken aan de uitdrukkelijke wil van de schenker of van de executrices van diens testament.

Plaats van handeling

Hoewel de plaats van handeling eigenlijk niets zegt over de vorm of inhoud van de notariële oorkonden, meenden we toch een beschouwing daarover hieraan te moeten vastknopen, omdat ons daardoor een duidelijker kijk gegeven wordt op de functie van het openbare notariaat in de middeleeuwse maatschappij, die klaarblijkelijk een andere kijk had op privacy dan mensen van onze tijd.

Wanneer we nagaan, waar de notariële vastgelegde rechtshandelingen geschieden, moeten we - misschien tot onze verwondering - immers vaststellen, dat deze op allerlei plaatsen gesteld werden behalve op die, waar wij ze zouden verwachten: ten huize van de notaris. Daar kwam men slechts een zeldzame keer bijeen voor de gewichtige gebeurtenis. In de buiten Oirschot opgemaakte akten vonden we het slechts enkele malen vermeld en in de akten, die in Oirschot zelf werden opgemaakt, slechts één keer. (1466.05.28A + B).

De overgrote meerderheid der testamenten werd opgemaakt ten huize van de testateur, wat voor de hand liggend is, als we bedenken, dat zeer dikwijls vermeld wordt, dat de testateur of een van de testateurs ziek was. Ook wanneer een testament werd opgemaakt in het huis van een ander, kan dat daarin zijn reden gevonden hebben, dat de testateur daar inwoonde of verpleegd werd.

Men schijnt ervan te zijn uitgegaan, dat het opmaken van een notariële akte minstens een half-openbare aangelegenheid was. Maakte men zijn testament - noodgedwongen - meestal in huis, een uittreksel daaruit of een afschrift werd veelal verzocht op het kerkhof, een enkele maal in de kerk, op het Vrijthof, of op straat. Wat het kerkhof betreft, moeten we ons realiseren, dat dit in de tijd, waarover wij spreken, de plaats van publieke samenkomst was. Het huidige marktvelde bestond nog niet. Daar stonden verschillende huizen. Het kerkhof was vermoedelijk niet veel groter dan het huidige ommuurde terrein rond de kerk. De eerste Sint-Petrus-kerk echter (gebouwd rond 1268, afgebrand in 1462) was wel heel wat kleiner dan de huidige. Op dat kerkhof stonden, zoals op het latere marktvelde, de twee 'geboden-linden', waar de afkondigingen werden gedaan en waarrond belangrijke bijeenkomsten plaats vonden. Er waren steeds twee 'geboden-linden', de grote, waar in feite de afkondigingen werden gedaan, en de kleine, die de grote eenmaal zou vervangen, wanneer deze afgeleefd was en moest worden omgekap. In plaats van de oude omgekapt werd dan een nieuwe geplant, die 'de kleine' bleef, tot hij op zijn beurt na de val van zijn oudere collega weer zou promoveren.

Deze situatie kunnen we afleiden uit de akte van transport d.d. 1337.10.28, die gepasseerd werd op het kerkhof onder de grote linde 'sub tilia altiori' en het testament, dat werd gemaakt d.d. 1359.10.28 op dezelfde plaats 'sub tilia ampliori'.

Wanneer de testateur gezond was, werd het maken van zijn testament soms een gebeurtenis van min of meer openbaar karakter, wat dan ook dikwijls geschiedde op openbaar terrein, het kerkhof of de publieke straat. Zelfs kon daarbij een streven naar publiciteit meespelen, om - zoals we dat ook in onze tijd kennen - een bepaalde persoon, onafhankelijk van zijn werkelijke waarde, belangrijk te doen schijnen. Zo'n geval deed zich voor bij Lieke van Maren - een zelfbewuste vrouw, aan wier markante persoonlijkheid wij nog eens een afzonderlijke beschouwing hopen te wijzen - die haar testament maakte d.d. 1412.03.12 in de (oude) Sint-

Petrus-kerk in de kapel, die twaalf jaar eerder krachtens testament van haar oom, de Luikse kanunnik Jordaen Brant van Straten, aan deze kerk was aangebouwd.

Wat hier gezegd is over de plaats van handeling van testamenten, gaat ook op - met uitzondering van de overheersende plaats van het huis van de testateur - voor andere rechtshandelingen. Ook deze geschieden dikwijls op openbare of half-openbare plaatsen. Eénmaal troffen we een herberg als plaats van handeling. D.d. 1505.05.27 werd het vermoedelijk moeizaam tot stand gekomen accoord tussen de H. Geestmeesters en Joost van Geloven van Wintelre over de betaling van achterstallige pachten gesloten in de nog steeds bekende herberg 'In den bonten os', vermoedelijk wel bekrachtigd met een pint bier maar wel niet met een chinees etentje.

Een afzonderlijk woord dient gewijd te worden aan die rechtshandelingen, waarbij het kapittel betrokken was. Dat woord is heel eenvoudig. Practisch al deze rechtshandelingen vonden plaats "in loco capitulari" "in de kapittelkamer". Het kapittel ging niet naar een notaris maar ontbood zijn notaris bij zich. Uitzonderingen zijn die rechtshandelingen, waarbij het kapittel zelf uitdrukkelijk algemene bekendheid beoogde. Nadat de oprichting van de fundatie van kanunnik Joorden Brant d.d. 1400.05.02 in de kapittelkamer was geëffectueerd, werd op dezelfde dag de nieuw-aangebouwde kapel, waarin deze fundatie was gevestigd, door kapittel en dorpsbestuur - beide instanties deelden de supervisie over kerk en kerk-, bestuur - bij de Sint-Petrus-kerk geïncorporeerd en het beheer daarvan aan het kerkbestuur opgedragen op het kerkhof "in copiosa multitudine" "in aanwezigheid van een grote menigte". De bekendmaking van het kapittelbesluit d.d. 1509.09.22, om de opbrengst van de aflaat te besteden aan de afbouw van de Sint-Petrus-kerk, werd gedaan, zoals we ook zouden verwachten, in de kerk.

De opening van het testament van de Keulse kanunnik Engelbert van de Spijker, een gebeurtenis, die slechts een aanloop was tot de oprichting van de cantorij, vond echter plaats in het huis van de kapitteldeken.

Twee publiekrechtelijke rechtshandelingen, die geschieden buiten Oirschot, de incorporatie van de matricularij bij de kerkfabriek d.d. 1435.07.30 en de oprichting van het beneficium van Sint Anna en Oda d.d. 1507.03.05, vonden om begrijpelijke redenen plaats ten huize van de daarmee belaste personen, deken Petrus de Crom en deken Alard Baliart te 's-Hertogenbosch.

De zeer uitzonderlijke gebeurtenis van de benoeming van een notaris geschiedde d.d. 1513.07.10 geheel overeenkomstig onze verwachting ten huize van de benoemende vice-palsgraaf, kanunnik Anthonis Bruyninx.

Slechts een enkele maal, zowel bij publieke als particuliere rechtshandelingen, bleef een nadere plaatsaanduiding achterwege.

Enkele conclusies

Ofschoon een lijst van de notarissen en hun akten en een beschouwing over de notariële signetten nog in een latere aflevering zal volgen, meenden wij er goed aan te doen reeds hier enkele conclusies uit de voorgaande studie op een rijtje te zetten.

Deze conclusies liggen in het algemeen in de grote lijn van het middeleeuwse notariaat met enkele nuances, die voor Oirschot en mogelijk voor het platteland in het algemeen typerend zijn, zoals in de diverse benaderingen duidelijk is geworden. Op een enkel punt menen wij enig nieuw licht te hebben laten vallen.

1. De betiteling clericus geeft ons geen enkel houvast. Een notaris, die zich clericus noemt, kan heel goed priester zijn, wat voor enkele gevallen positief kon worden aangetoond. Daarnaast zullen we rekening moeten houden met de mogelijkheid, dat een notaris, die zich clericus noemt, geen geestelijke is in onze zin.
2. Wanneer van een rechtshandeling meerdere instrumenten werden vervaardigd, behoeven deze niet identiek te zijn. Het is mogelijk, dat zij uit meerdere bepalingen alleen diegene inhouden, die voor de belanghebbende, voor wie het betreffende instrument vervaardigd werd, van belang waren. Blijkbaar was de mogelijkheid van het bestaan van een hoofdinstrument en secundaire instrumenten aanwezig.
3. Het zou aanbeveling verdienen, het middeleeuwse notariaat te bestuderen in zijn betrekking tot een eenheid bestaande uit stad en omringend platteland, b.v. de Meierij van 's-Hertogenbosch.
4. Men zal rekening moeten houden met een nauwere relatie tussen openbaar notariaat en schepenbank dan tot nog toe gedacht werd.
5. De beter bewaarde schepenprotocollen kunnen een belangrijke bron zijn bij de bestudering van het openbare notariaat.
6. De bemoeienis van de bisschoppelijke curie met het openbare notariaat verdient een diepergaande studie.
7. Bestudeerd over een grotere regio zouden de notariële oorkonden inzicht kunnen geven in b.v. de communicatiesnelheid tussen Rome en de regio.

Samenvattend: Wij staan pas aan het begin van een studie met interessante perspectieven.

(wordt vervolgd)

NOTEN

HOOFDSTUK IV

105. P.L. Nève, 'Een notaris tussen hamer en aambeeld: de lotgevallen van Johannes Boudewijns in de jaren 1524 - 1530' in De Notarisklerk, jrg. 60, nr. 1185, blz. 94-96. De oorkonde bevindt zich in het R.A. te Maastricht, fonds Wetzlar, dossier nr. 108. Met dank aan rijksarchivaris Drs. J.H.M. Wieland en medewerker P. Boselie voor de opsporing der oorkonde en het ter beschikking stellen van een copie.
106. Oosterbosch, Hasselt, blz. 235/6.
107. Oosterbosch, Hasselt, blz. 236.
108. Gehlen, Notariaat, blz. 58.
109. Oosterbosch, Hasselt, blz. 238.
110. Oosterbosch, Hasselt, blz. 239.
111. Gehlen, Notariaat, blz. 49.
112. Gehlen, Notariaat, blz. 51.
113. Gehlen, Notariaat, blz. 59.
114. Frenken, Documenten, blz. 208-211.
115. Oosterbosch, Hasselt, blz. 242.
116. Oosterbosch, Hasselt, blz. 242.
117. Mosmans, Notarissen, blz. 156-158.

Hoofdstuk V.

118. Spierings, Schepenprotocol, blz. 12⁹/₃₀.
119. Gehlen, Notariaat, blz. 70 en 72.

II. EEN VERJONGINGSKUUR VAN HET SINT SEBASTIAANSILDE, OIRSCHOT

door A.E.M. van Esch

Voor het Oirschotse Sint Sebastiaansgilde was 1 september of beter 19 oktober 1986 een gedenkwaardige en historisch zeer belangrijke dag. Het was toen 90 jaar geleden, dat het gilde jong bloed kreeg toegevoegd, zij het op enigszins merkwaardige wijze.

Het Sebastiaansgilde had een glorieuze tijd beleefd in de periode 1839-1849. Het stond toen onder de enthousiaste leiding van hoofdman Willem Meijers. Zijn contacten met baron Sweerts de Landas, die zelfs beschermheer werd, gaf het gilde een speciaal elan, vooral in het toen erg rustieke Oirschot. In 1848 echter vertrekt Meijers met vrouw en kinderen naar Noord Amerika, naar Detroit. Nog net voor zijn vertrek maakt hij mee, dat het gilde moeilijkheden gaat krijgen over "het recht van wegen" over een uitgang van de schuttershof (achter het huidige café Oud-Brabant aan de Markt) richting Koestraat. Deze kwestie zou uitlopen op een proces, waarbij diverse advocaten werden ingeschakeld en duurde al met al ongeveer 20 jaar. Het gilde durfde na zijn vertrek geen nieuwe hoofdman te kiezen, omdat beschermheer Sweerts de Landas, bij het aanvaarden van die functie, zich het recht had voorbehouden, om zelf een nieuwe hoofdman en vaandrig te benoemen, wat ook in de statuten was vastgelegd. Maar door het vertrek van Willem Meijers was ook de contactpersoon van en met de beschermheer vertrokken en de relatie raakte in het slop. De sfeer werd minder, bestuursmutaties volgden elkaar op, een groot aantal leden verlieten het gilde en degenen die bleven waren niet in staat om financieel de eindjes aan elkaar te knopen. Toen in 1861 het gilde, bestaande uit nog slechts 9 leden, de schietbergen in de schuttershof diende te vernieuwen, wat op f 50,- werd begroot, besloot men ter dekking van deze kosten de gouden medaille te verkopen. Op één lid na, stemden allen vóór en de medaille werd voor f 79,- verkocht aan de Oirschotse goudsmid Van der Sande.

Het contributieboekje uit de jaren 1874-1876 vermeldt de volgende leden: Willem Verspeek, hopman; Jan van Heumen, vaandrig; Hendrik Meijers (broer van de emigrant); August van der Sanden; Leonardus van Heek; Gerardus van Beurden; Joseph van Esch; Jan Laurens de Kroon en Martinus van den Heuvel. In 1896 zijn er van deze negen leden nog drie in leven: Jan van Heumen is dan 79 jaar, Jan Laurens de Kroon 62 jaar en Gerard van Beurden, oud-koning, 61 jaar oud. Blijkbaar zijn in de periode 1876-1896 nog drie nieuwe leden aangenomen, te weten de deurwaarder Martinus Schoenmakers, de schoenmaker Cornelis Hobelen, beide 54 jaar oud in 1896 en de 55-jarige Gerard Westerlaken, kastelijn van het gildehuis, thans café Oud-Brabant. Hoe deze zes leden hun gilde-activiteiten

beleefden, of ze teerdagen hielden, of er nog schietwedstrijden werden georganiseerd is wegens gebrek aan bronnen uit deze periode onbekend.

Meester Panken, onderwijzer in Riethoven en navorser in de Kempische historie, tevens correspondent van het toen heel deftige Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in 's-Hertogenbosch, gewaagt het zelfs om te schrijven, dat het Sint Sebastiaansgilde niet meer bestaat. Er staat niet bij of meester Panken het zelf heeft geconstateerd en er wordt ook geen datum van het excitering genoemd.* Het is wel bekend dat de oude schut Sint Joris-Dorp ter ziele is gegaan. Dit moet gebeurd zijn tussen 1845 en 1854. Althans op de inventaris van een veiling van een inboedel werd een kruisboog vermeld, die ter verkoop werd aangeboden. Het Sint Sebastiaansgilde schoot tot 1896 met cle handboog.

Hoe het ook zij, het Sint Sebastiaansgilde leefde nog, zij het op een zeer laag pitje. De gemiddelde leeftijd van de gildeleden bedroeg 61 jaar. Helaas is ook van andere Oirschotse verenigingen weinig bekend van hun activiteiten in de periode 1890 - 1900. Eerst na 1904 komt hierin verandering, dankzij de werklust van een correspondent van de Meierijsche Courant en de opkomst van de fotografie.

In Oirschot bestond een jeugdige toneelvereniging met de welluidende naam "HONY SOIT QUI MAL Y PENSE", een in oud-frans gestelde engelse wapenspreuk en leuze van de Orde van de Kousenband. Het betekent zoveel als "schande over hem, die er kwaad van spreekt". Wij gaan ons deze spreuk niet in negatieve zin eigen maken, integendeel, wij zullen geen kwaadsprekend woord kunnen uiten over de "HONY", zoals de vereniging in de volksmond werd genoemd. Op dinsdag 1 september 1896 was er een repetitieavond in wat nu café Oud-Brabant heet en op deze avond kwam bij één van de leden de gedachte naar voren om te komen tot de oprichting van een gilde om met de kruisboog op de vogel te gaan schieten. Het idee slaat aan, iedereen is enthousiast en wordt meteen lid. De drie op die avond niet aanwezige leden volgen enkele dagen later. Er wordt meteen ook een bestuur gevormd. Alfons Tret, stoelenfabrikant, 33 jaar oud, wordt hopman; Clemens Hendricx, een uit Helmond afkomstige schoenmaker, 24 jaar oud en reeds 6 jaar in Oirschot woonachtig wordt hopman-deken, samen met Antoon van der Steen. Deze laatste was hopman van 1909 tot 1932, toen hij wegens ziekte moest bedanken. Onder zijn leiding brak een tijd fase aan, waarin het Sint Sebastiaansgilde, met gilde-allure, in Oirschot en ver daarbuiten de toon aangaf. Emiel Fenseling werd de secretaris-penningmeester. Hij was in Haarlem geboren en kwam op 23 mei 1896 vanuit Oss naar Oirschot. Hij wordt niet uit het bevolkingsregister van Oirschot geschreven en is ook niet in Oirschot overleden. Zijn laatste gegeven dateert van 22 juli 1898. Tot aan die datum blijkt hij zijn con-

* Dit gegeven is mij ter hand gesteld door deken H. Louwers via A. van der Schoot, hoofdman van het gilde Sancta Barbara.

tributie voldaan te hebben. Van zijn hand zijn de beschreven eerste bedrijven van hetgeen ons gilde zal gaan voortzetten.

Het gilde noemt zich Sint Joris en neemt als wapen de kruisboog. Emiel Fenseling wordt belast met het samenstellen van het reglement. De eerstvolgende vergadering vindt plaats op zondag 6 september, 's middags om 15.30 uur. De agenda vermeldt de volgende punten:

1. aannemen van drie nieuwe leden (de afwezigen op 1 september)
2. benoeming van koning en twee koningsdekens, benoeming van de functies vaandrig, Sint Joris (patroonheilige te paard), een knecht van Sint Joris (ook te paard, later genoemd ordonnance) en de standaardrijder
3. aanwijzing van het gildehuis bij Van der Westerlaken
4. vaststelling van het nieuwe reglement.

De benoeming van de functionarissen had slechts een voorlopig karakter, immers in een later stadium zou men deze functies gaan verpachten. Van het reglement werden de eerste 16 artikelen goedgekeurd. Op 1 september waren er 16 leden van de "HONY" aanwezig, op 6 september met drie leden aangevuld en op resp. 8, 18 en 22 september komt er telkens een nieuw lid bij, waardoor het aantal leden van Sint Joris op 22 komt.

Op 8 september is de volgende vergadering. De notulen worden voorgelezen en H. de Croon wordt als nieuw lid aangenomen. Het reglement wordt vanaf artikel 17 afgewerkt. Er wordt nog een commissie benoemd tot het halen en bewerken van de bomen (bedoeld zal zijn de schutsbomen) en een commissie voor het aanschaffen van vanen en sjerpen, maar dit laatste wordt terugverwezen en aan het bestuur opgedragen.

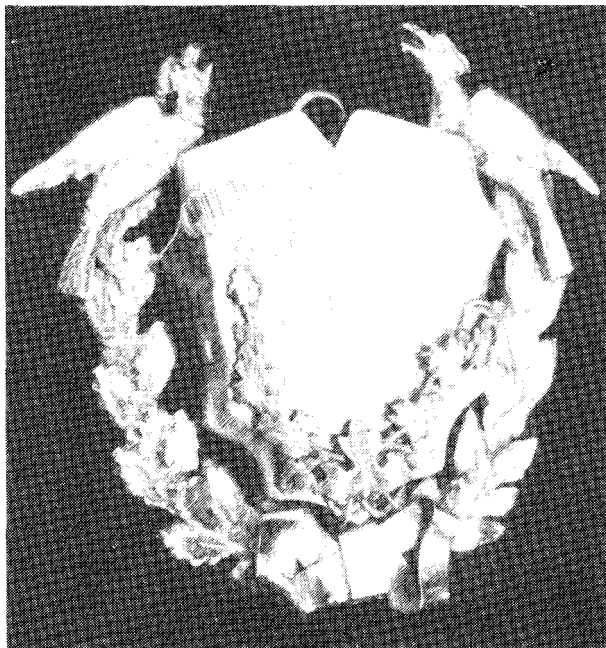
In de volgende vergadering, gehouden op 18 september, stelt de hopman dat op ingezonden recht geen gehoor kon worden gegeven, omdat de termijn van afkondiging te kort was. Er blijkt nu ook een aanvraag ingediend te zijn bij het college van Burgemeester en Wethouders om een vergunning tot het plaatsen van een schutsboom op de Molenhei en uiteraard tevens om een vergunning om daar te mogen schieten. Men had als nieuw gilde immers nog geen rechten. De burgemeester zag geen kans deze vergunning te verlenen om bovenstaande reden, maar adviseerde, aldus de hoofdman, om contact op te nemen met het gilde Sint Sebastiaan en met hen over de rechten te onderhandelen. De heren Van den Broek, Nuijens, Fritsen en Van der Steen nemen dit op zich. Tijdens deze vergadering wordt G. de Jong nog als lid aangenomen, vrij van inkomgeld op voorwaarde dat hij de vanen repareert.

Voor de vergadering van 22 september is er slechts één agendapunt en wel het aannemen van Antoon de Kroon, de wagenmaker, als nieuw lid. Hij wordt aangeno-

men, ook vrij van inkomgeld "om zijn diensten aan het gilde bewezen", zoals in het verslag vermeld staat. Welke diensten wordt niet vermeld. Zou hij met de malle-jan de schutsbomen naar de hei gebracht hebben of heeft hij ter plaatse enkele masten tot boom bewerkt?

De agenda van de vergadering van 28 september, de maandag tijdens de kermisweek en daags voor het koningsschieten, vermeldt ook maar één punt: de vaststelling van de volgorde van de optocht de volgende dag. De eerste keer kwam die er als volgt uit te zien:

1. ordonnance
2. twee standaardrijders
3. tamboer
4. vaandrig
5. vogeldrager
6. pijlenraper
7. oude leden van Sint Sebastiaan met de secretaris van het gilde
8. hoofdman met de twee dekens
9. vier leden, die geen ambt bekleden
10. koning met twee dekens
11. de overige leden (5), die geen ambt bekleden

*Koningsschild 1896
(foto A.E.M. van Esch)*

Op voorstel van L. Verheijden werd nog besloten om de leden die geen ambt bekleden, te verplichten om de bogen te dragen, d.w.z. de helft draagt de bogen heen en de andere helft draagt ze op de terugweg. De leden van het oude Sint Sebastiaansgilde mogen als gasten mee. Er ontstaat tijdens de vergadering nog een hele discussie over de vraag wie de zilveren medaille (bedoeld wordt het nieuwe koningsschild) zal gaan betalen.

Van de verschieping op kermisdinsdag is geen verslag gemaakt. G. Princée wordt koning.

Op 4 oktober 1896 stelt Just Nuijens voor om lid te worden van het gilde Sint Sebastiaan. Blijkbaar had hij al ruggespraak gehouden en het voorstel wordt met algemene stemmen aangenomen. Het Sint Sebastiaansgilde vraagt een inleggeld van f 2,50 per persoon. De hopman stelt daarop voor om dit bedrag in termijnen te betalen, doch vóór de kermis van 1897 dient het bedrag afbetaald te zijn.

Op 19 oktober wordt de laatste vergadering van dat jaar gehouden. In het verslag is te lezen dat de hopman voorstelt om de heren F. van Heck, J. Kuijpers en Guillaume Hubert van Haaren als lid en A.A. van Heumen en J. C.H. Breton van Lith als ereleden aan te nemen. Er is geen opmerking gemaakt op deze notulering, maar het zou mij niet verwonderen als de hopman in zijn voorstel genoemde namen in omgekeerde volgorde had voorgesteld! Het voorstel wordt met algemene stemmen aangenomen. De drie leden betalen een inleggeld van j' 4,—. Vervolgens sluit de hopman de vergadering.

Om 10 uur wordt de vergadering heropend en wordt overgegaan tot de verpachting van de waardigheden van standaardrijder, vaandrig en ordonnance. Na voorlezing van de notulen (bedoeld zijn hier de pachtvoorwaarden) werd de waardigheid van ordonnance gepacht door August Fritsen; de waardigheid van standaardrijder door H. Nuijens, terwijl de andere waardigheid van standaardrijder niet werd toegewezen. De waardigheid van vaandrig werd gepacht door Martinus van den Broek. De verpachting had plaats voor 1/8 ton bier voor elke waardigheid + aftapgeld. Vervolgens wordt de vergadering gesloten.

Deze verslagen staan in een door Fenseling zelf aangelegd cahier van 1 september 1896, maar in het oude gildeboek van Sint Sebastiaan staat op pagina 187 deze verpachting in officiële tekst met de voorwaarden volledig uitgeschreven. Aan het slot worden als getuigen A.M. Schoenmakers, deurwaarder en Jan Laurens de Kroon, brouwer, genoemd. Hieruit kunnen we dan ook concluderen dat vanaf de datum 19 oktober 1896 het door de HONY opgericht Sint Jorisgilde in het Sint Sebastiaansgilde is opgegaan. Trouwens Fenseling noemt in zijn ledenlijst als nr. 22 Gerard de Jong en de nrs. 23 tot en met 28 zijn de leden van het oude Sint Sebastiaansgilde, als nr. 29 J. Kuijpers, nr. 30 F. van Heck, nr. 31 en tevens doorgehaald W. van Haaren en als nr. 31 nog H. Hoppenbrouwers. De gemiddelde leeftijd van de leden van het oude Sint Sebastiaansgilde bedroeg in 1896 ruim zestig

jaar, nu na het samengaan met het Sint Jorisgilde ruim 32 jaar, een mooie verjongingskuur!

Uit de weliswaar spaarzame gegevens, die de notulen opleveren, blijken enkele zaken toch duidelijk aanleiding te hebben gegeven tot het voorstel om te fuseren: zowel St. Sebastiaan als de "HONY" of St. Joris i.o. waren "thuis" in het café van Gerard Westerlaken, wat het contact zeker gunstig beïnvloed zal hebben, van St. Sebastiaan werden de nog voorradige attributen als vaandel en standaardvaandels geleend voor de optocht op 29 september en het koningschieten gebeurde op de bomen van St. Sebastiaan. De zes Sebastianen werden ook genodigd bij het koningsschieten en waren de gasten van St. Joris, maar dit zou ook louter een beleefdheidsformule kunnen zijn, voor wat, hoort wat!

Immers eerst op 4 oktober komt Just Nuyens met het voorstel om met St. Sebastiaan te gaan samenwerken en eerst dan wordt er een onderhandelingscommissie gevormd.

Een zakelijk argument, vooral voor St. Sebastiaan heeft wel degelijk mee gespeeld, om de fusie zo snel te doen verwezenlijken. Het gilde was met zes leden nagenoeg gedoemd uit te sterven en hier werd hen een kans geboden om er in een keer weer bovenop te komen. Ook financieel zaten zij aan de grond en de attributen en schutsboom waren nagenoeg versleten. Als onderhandelaars zullen opgetreden zijn Gerard Westerlaken, de hospes, Jan Laurens de Kroon en Martinus Schoenmakers, de deurwaarder, die voldoende gezond en zakelijk verstand hadden om aan de jonge heren van St. Joris i.o. hun verlangens en eisen op tafel te brengen. Vooreerst moest de naam worden aangenomen van Gilde St. Sebastiaan. De attributen werden pro deo overgedragen. Daartegenover werd een inleggeld geëist van f 2,50 per persoon, te beschouwen als een good-will en afkoop van de rechten.

Maar ook St. Joris weet met jeugdig elan te onderhandelen. Enkele jonge fabrikanten, twee onderwijzers en een man zonder beroep, die toch wel zoveel intellect heeft, dat hij meteen een reglement opstelt, dat volgens de notulen, welhaast ongeschonden wordt aangenomen, zij laten zich de kaas niet van het brood eten. De jonge St. Joris i.o. staat erop de touwtjes in eigen hand te houden en stelt voor de zes Sebastianen meteen als ere-lid te benoemen, hoewel alleen de oudste, de 79-jarige Jan van Heumen, daar aanspraak op zou kunnen maken. De jongsten zijn dan 52 en 54 jaar oud, wat toch wel erg jong is om als erelid benoemd te worden.

De gestelde voorwaarden blijken toch acceptabel. De naam Sint Sebastiaan wordt aangenomen, het gestelde inleggeld is accoord, mits wordt toegestaan om het in termijnen te voldoen. De leden van St. Joris hoeven echter geen zilverschat over te nemen. St. Sebastiaan was materieel gezien zeer arm, maar had nog wel iets dat ze nooit zou willen verliezen: haar naam, haar trots en good-will. Want ook in de duistere periode van de 60-er en 70-er jaren van de vorige eeuw was de roem en de

glorie van het gilde niet vergaan. En spoedig na de fusie zou blijken dat deze stap niet tevergeefs is geweest. Al in 1909 wordt er een groots gildefeest georganiseerd. Een fenomeen, dat voor die tijd een hele gebeurtenis was. Zelfs de pers heeft er toen serieus aandacht aan besteed. Maar dat is dan weer een ander hoofdstuk uit de historie van het gilde, misschien voor een volgende keer.

Ledenlijst van het gilde St. Sebastiaan op St. Sebastiaansdag (20 januari) 1897, drie maanden na de fusie:

ERELEDEN

Johan Charles Henri Breton van Lith, burgemeester van Oirschot (1895-1925), geboren in Soerakarta (Ned. Indië), nog ongehuwd. Hij vertrekt in 1925 naar Goeree-Overflakkee.

Antoon Adriaan van Heumen, wethouder, van beroep leerlooier, geboren in 1826, ongehuwd, overleden op zijn patroonsdag 13 juni 1904 en op 16 juni met gilde-eer begraven.

Jan van Heumen, van beroep kastelijn, geboren in 1817 en overleden in 1906. Hij werd gildebroeder per 20 januari 1843 en vaandrig in 1859. Vanaf 19 oktober 1896 werd hij, evenals de hierna volgende personen erelid.

Gerardus van Beurden, van beroep huisschilder, geboren in 1835, werd gildebroeder in 1855, koning in 1859. Hij overleed op 19 december 1903 en werd met gilde-eer begraven.

Jan Laurens de Kroon, van beroep bierbrouwer, geboren 4 juli 1834, hij wordt in 1866 vernoemd bij een verrekening van het verteer, in 1870 is hij deken en hij overlijdt op 27 mei 1906.

Cornelis Hobbelen, van beroep schoenmaker, geboren in 1842. Na zijn overlijden wordt hij op 30 juni 1923, de tweede dag van het gildefeest met gilde-eer begraven.

Martinus Schoenmakers, in 1842 in Schijndel geboren, huwt in Venraij met Anna Bekkers en komt in 1876 vanuit Deurne als deurwaarder naar Oirschot. Hij volgt Fenseling op als secretaris-penningmeester en bedankt voor het gilde in 1909. In 1918 vertrekt hij naar Culemborg.

Gerard Westerlaken, van beroep stratenmaker, later kastelijn, geboren in 1841 in Rosmalen, trouwt in Oirschot met Joanna de Laat en overlijdt op 9 mei 1924.

OVERHEID

Alfons Tret, hoofdman, van beroep stoelenfabrikant, geboren op 25 september 1863, huwt in 1906 met Maria van Haaren, bedankt in 1899 als hopman en als gildebroeder in 1903.

- Clement Alexander Hendricx, hoofdman-deken, van beroep schoenmaker, geboren in Bergen in 1872, kwam in 1890 vanuit Helmond naar Oirschot en vertrok in 1900 naar Deurne.
- Antoon van der Steen, hoofdman-deken, geboren in Casteren in 1872, in 1902 gehuwd met Maria Bakx, overleden in 1938.
- Emile Fenseling, secretaris-penningmeester, geboren in Haarlem, kwam in 1896 vanuit Oss naar Oirschot, zoals reeds vermeld ontbreken na 22 juli 1898 verdere gegevens over hem.
- Gerard Princée, koning, van beroep rijtuigverhuurder en vleeshouwer, geboren in 1868. Tot aan zijn overlijden op 24 februari 1945 was hij nog resp. koningsdeken en hoofdmansdeken.
- Louis Bedant, van beroep onderwijzer, geboren in Velden-Arcen (Limburg) in 1874 vertrekt per 31 januari 1900 naar Zevenaar.
- Willem van der Steen, koningsdeken, van beroep smid (in de Nieuwstraat), geboren in 1868, trouwt in Liempde met Margaretha van der Sande. Hij verliet het gilde in 1904.
- Jan Bullens, vaandrig, van beroep metselaar, geboren in 1877, zoon van Hendrik Bullens en Joanna Essens, trouwt in 1905 met Elisabeth Jonkers, verlaat het gilde na het gildefeest in 1909.
- Justinus Nuijens, standaardrijder, secretaris van de gemeente Oirschot, geboren in 1874, zoon van Jozef Ludovicus Nuijens en Antonet van Griensven, huwt in 1904 met Cornelia Wouters. Hij is koning in 1906 en bedankt in 1909.
- Augustinus Fritsen, ordonnance, geboren in Helmond in 1878 als zoon van de medicus Everardus Fritsen en Anna van Baar. Hij vertrekt in 1903 naar Helmond en overlijdt in Aarle-Rixtel in 1904.
- Jan H. Vlamings, tamboer, van beroep slagersknecht, geboren in Ginneken in 1877 en vertrekt op 23 januari 1897 naar Breda. Waarschijnlijk zal hij het Sint Sebastiaansfeest al niet meer hebben meegemaakt.

LEDEN

- Petrus Jan van den Akker, van beroep houtkoopman, geboren in 1876, is in 1896 lid van de "HONY", hij vertrekt op 30 juni 1906 naar Lille (België).
- Egidius Adrianus (Janus) van Haaren, van beroep banketbakker, later herbergier, geboren in 1880. Hij was het jongste lid van de "HONY" en verlaat het gilde in 1908.
- Hendrik Nuijens, van beroep banketbakker, broer van Justinus, geboren in 1873, huwt in 1908 Joanna Maria de Kroon. Hij volgt in 1899 Alfons Tret op als hopman (tot 1902) en verlaat het gilde in 1909.

- Hendrik van der Steen, van beroep schoenmaker (op de markt), geboren in Casteren in 1870, broer van Antoon. Hij trouwt met Anna Kerkhofs uit Reusel. In 1898 is hij koning en koningsdeken van 1902 tot aan zijn overlijden in 1923.
- Lambertus Sebastiaan Verheijden, van beroep stoelenfabrikant, geboren in 1871, zoon van Franciscus Wilhelmus Verheijden (één van de oprichters van harmonie Arti et Amicitiae) en Joanna van Zelst. Hij verlaat het gilde in 1903.
- Martinus van den Broek, van beroep onderwijzer, geboren in 1870 in Son. Hij kwam in 1891 vanuit Megen naar Oirschot en vertrok in 1925 naar Liempde. Hij was op 1 september 1896 niet op de repetitie van de "HONY" en werd daarom pas op 6 september als lid van St. Joris i.o. aangenomen. Hij werd meteen tot koning gekozen en pachtte later het vaandel, dat hij nooit heeft gedragen. Tot 29 oktober 1897 heeft hij zijn contributie betaald. In 1909 trad hij nog wel op als jurylid bij het toen gehouden gildefeest.
- Cornelis van der Steen, van beroep smid, geboren in 1871 en broer van koningsdeken Willem van der Steen. Hij was ook niet op die bewuste repetitie-avond aanwezig en kwam daardoor ook pas per 6 september bij het gilde. Hij schiet in 1904 de koningstitel en verlaat het gilde in 1909.
- Willem van der Steen, van beroep leerlooier, geboren in 1871 in Casteren, broer van Antoon van der Steen, de hoofdman-deken en van Hendrik van der Steen. Hij is de laatste van de drie leden die op 1 september niet aanwezig waren en op 6 september lid werden van het gilde. Hij is ongehuwd en verlaat het gilde in 1913.
- Hendrik de Croon Hzn., staat enkel in 1896 als lid vermeld en het is niet zeker dat hij de teerdag van 1897 heeft meegemaakt. De mogelijkheid bestaat dat hier of de vader of de zoon bedoeld wordt (beiden waren ook bij de harmonie): Hendrik, geboren in 1841 en overleden in 1912, gehuwd met Anna Negggers, van beroep laarzenmaker, of Hendrik, zijn zoon, geboren in 1874 en gehuwd in 1904 met Maria Theresia van Heerbeek, van beroep schoenmaker en later boekdrukker. Hendrik de Croon wordt op 8 september als lid aangenomen.
- Gerard de Jong, alias de Sikot, van beroep goudborduurder, welk vak hij leerde bij Sikot in Den Bosch, hij werkte daarna in het atelier van Daan van Kalken. Hij is geboren in 1872 en kwam op 18 september 1896 bij het gilde. In 1900 was hij hopman-deken, in 1908, 1925, 1929 en 1931 koning en in 1933 keizer. Hij overleed op 23 juni 1937 en werd met gilde-eer begraven.
- Antoon de Kroon, geboren in 1874 als zoon van Jan de Kroon en Joanna Maria van Cuijck. Hij wordt op 22 september 1896 lid van het gilde. In 1899 neemt hij het vaandel over en blijft vaandrig tot 1920, krijgt dan de ere-

titel "oud-vaandrig", wordt in 1951 erelid tot aan zijn overlijden in 1967. Hij is dan 71 jaar gildebrouder. Hij verwierf als vaandrig in zijn tijd grote roem en had grote verdiensten voor het gilde.

Henricus Antonius Franciscus Hoppenbrouwers, van beroep notaris, geboren op 12 februari 1852, als zoon van Willem Antonij Hoppenbrouwers en Wilhelmina Messing. Hij huwt in Best met Suzanne Dobbelaere en resideert als notaris in Oirschot van 1890 tot 1907. Hij komt op 4 oktober 1896 bij het gilde en bedankt op 19 januari 1903.

Guillaume (Willem) Hubert van Haaren, van beroep broodbakker, geboren in 1851, zoon van Jozef van Haaren en Maria Catharina van der Steen, die weer een tante is van de reeds genoemde gebroeders van der Steen. Willem is de vader van Sjef en Harrie van Haaren, alias de Mol. Hij is slechts korte tijd bij het gilde geweest, nadat hij op 19 oktober 1896 is aangenomen. Een jaar later wordt hij niet meer vermeld.

Frans van Heck, van beroep goudsmid, geboren in 1853. Hij huwt in 1893 Everdina Princée, zuster van koning Gerard Princée. Ook hij komt op 19 oktober bij het gilde. Op 29 oktober 1897 wordt hij koningsdeken en hij bedankt voor het gilde in 1903.

Jan Kuijpers, van beroep koopman, geboren in 1875. Hij komt ook per 19 oktober bij het gilde en blijft tot 14 september 1903. Hij bekleedt geen overheidsfuncties, maar maakt zich wel verdienstelijk bij de toen nog algemeen gebruikelijke kinder-volksspelen als stroophappen, zaklopen en mastklimmen. In 1901 mag hij 8 meter lint à f 0,15 per strekkende meter leveren.

N.B. Bovenstaand artikel is een bewerking van de toespraak, die A. van Esch op 19 januari (daags voor St. Sebastiaan) 1987 heeft gehouden voor de gildebrouders van het gilde St. Sebastiaan.

III. STAMLIJST VAN DER AA UIT BEST EEN AANVULLING

door Hein Vera

De stamlijst Van der Aa, gebracht door N. van Cuijck in aflevering 63 van dit tijdschrift (oktober 1986), is voor aanvulling vatbaar. Ik zal in deze bijdrage wat aanvullende feiten en een hoofdlijn geven. Daarnaast wil ik graag een beroep doen op de geïnteresseerde lezer.

Johannes Laurens van der Aa, in de bijlage van Van Cuijck nr. 1, dus de oudste over wie feiten uit Best bekend zijn, was volgens aantekening bij zijn huwelijk voor schepenen afkomstig uit Vught. In de archieven van Vught is dan ook meer over deze familie te vinden, wat zodadelijk aan de orde komt. Eerst nog wat aanvullingen uit Best.

Joseph, de zoon uit het eerste huwelijk, vertrok in augustus 1739 naar Roosendaal om daar te trouwen met Cornelia van Hout.

Ook over Laurens, de oudste zoon uit het tweede huwelijk, valt nog meer te vertellen. Hij studeerde in 1747/48 te Leuven aan de pedagogie 'Het Varken'¹⁾, werd priester gewijd en was als zodanig werkzaam in de zogenaamde 'Hollandse Zending'. Hij was kapelaan in Schalkwijk (Utrecht) in 1756, pastoor van Veendaal/Renswoude in 1757-1759 en daarna pastoor van Eemnes, alwaar hij op 30-8-1782 overleed²⁾.

Na het overlijden van zijn tweede vrouw (na 25-2-1734) hertrouwde Johannes Laurens van der Aa opnieuw in mei 1736³⁾. De bruid was Alegonda, dochter van Aert Symon van Gerwen en Maria Jans de Coninck, ged. te Oirschot op 1-10-1706. Uit dit derde huwelijk werden nog de volgende kinderen geboren:

Arnold,	ged. Best 14-1-1737, geh. met Johanna Laurens van Cuijck op 18-12-1770 te Best
Johannes,	ged. Best 8-12-1739
Cornelia,	ged. Best 17-12-1742
Maria,	ged. Best 10-5-1744
Dorothea,	ged. Best 25-6-1746
Anna,	ged. Best 23-1-1750

Johannes Laurentii van der Aa of Vera(a) werd geboren te Vught en op 4 maart 1688 gedoopt in de St. Lambertuskerk aldaar. Hij was een zoon van Laurentius Gerardi Vera(a) en Maria Cornelis Schepens. Deze Laurentius Gerardi Vera(a) was een kleinzoon van Peter Goyaert Jacobs Vera(a). Hij was een telg uit het van oorsprong Beerse geslacht Aleyten van der Aa, dat we in de tijd terug kunnen vol-

gen tot circa 1300. Peter Goyaert Jacobs Vera(a) woonde in de jaren tachtig van de zestiende eeuw in Alphen. Diens vader was gegeed in Westelbeers en Hilvarenbeek en de grootvader, Goyaert Jacobs Aleyten van der Aa woonde te Westelbeers, net als zijn voorgelacht. De 'Bestse' familie van der Aa heeft dus door de eeuwen heen een hele rondreis door midden-brabant gemaakt om in deze tijd bijna bij het uitgangspunt terug te keren.

Waarom kwam Johannes Laurens van der Aa nu in Best terecht. Hoewel het antwoord op zulke vragen na bijna 300 jaar niet met honderd procent zekerheid is te geven, is de reden zeer waarschijnlijk dat zijn moeder daar vandaan kwam. Haar ouders zouden dan Cornelis Gijsbertus Schepens en Gertrudis zijn. Ook zijn voorouders zullen - mede - om die reden verkast zijn, verhuisd naar het erfgoed van vrouws- of moederskant.

*De Kleine Beerze te Oostelbeers op het landgoed 'De Baest'.
De Beerze, Stroom of Aa, naamgever van de Beerse families van der Aa,
Vera en Veraa. Foto: Hein Vera, 1982.*

Ook ik stam uit deze familie. Mijn voorouders Vera(a) hebben tot 1736 in de Beerzen gewoond. Voorvader Christiaan Veraa huwde in dat jaar een weduwe uit Hedikhuizen en vestigde zich daar, waarschijnlijk omdat de vooruitzichten daar gunstiger leken.

Ik ben al jaren bezig met het verzamelen van gegevens over de familie Aleyten van der Aa / Vera / Veraa, met de bedoeling er ooit nog eens een boekwerk van te maken. De periode 1300 - 1800 heb ik voor een groot deel rond, maar van de afstammelingen in deze tijd, weet ik - buiten mijn directe familie - zo goed als niets. Heeft U belangstelling voor de stamboom en voor het te verschijnen boek, wilt U dan eens contact met mij opnemen.

Dat kan schriftelijk, een briefje aan: Hein Vera, Ringmus 19, 3435 CJ Nieuwegein; of telefonisch, op werkdagen 030 - 711814, of daarbuiten 03402 - 45776.

Ter illustratie volgen hier nog twee schema's van Oirschotse Veraa's, waarvan de voorouders in het midden van de 18e eeuw van de Beerzen naar Oirschot verhuisden, namelijk van Laurens, geb. 11-8-1713 en Adrianus, geb. 25-7-1715, beide zonen van Joannes Vera(a) en Helwigis Dircks Schraets.

NOTEN

1. Bots, H., I. Matthey, M. Meyer, *Noordbrabantse studenten 1550-1750*. Tilburg 1979; blz. 139.
2. Archief Aartsbisdom Utrecht (tijdschrift), jrg. II, 43; VIII, 138, 359; XII, 93; XXXV, 263 en LVIII, 93.
3. Schepentrouwboek Oirschot-Best, 6 mei 1736. Akte van huwelijksvoorwaarden d.d. 21 mei 1736 (notarieel archief inv.nr. 5185).

OVERZICHT VERRA OIRSCHOT

Helena Maria o 1741 x 1767 Frans v Hout					
	Adriana				
Joanna o 1743 x 1773 Jan vd Heuvel	1821/1865 Maria Catharina 1818/1887			Gertrudis Cornelia 1892 Petronella 1894 Petrus Adrianus 1895 Cornelia 1898/1898 Cornelius 1899/1900 Cornelius Johannes 1901	
	an				
	aurentiu 181 ⁴ / ₁ 890 + 1780 agdalena 810 x 1845				
Joannes o 1745 x 1 177 Maria van Hout	Elisabeth an de Brouwer ennekens	Johannes o 1867 x 189			
	ohanna ranciscu 01834 + 1784 Elisabeth o 1823 x 1855 Peter vd Ven	Theodora van ampel			
	Maria Adriana o 1793 1825/1844				
Laurens J. Veraa x 1740 Maria J. v Gestel	Joannes Johanna o 1796 1828/1833 x 182 Peter Margreta 1831 x _____				
	Mercx Geertruïda Adrianus v Leemt o 1798 Laurens- Ursula o 1836 x o 1800 Catharina Adrianus Verijssen o 1802 Petronella x 1840---o 1841 Allegonda Anna	Piet o 1869 x 1895 Johanna van Beers	Francisca 1897 Gerardus 1899 Hendrikus 1901		
	Barbara o 1750 x 1780 Adriaan v Hout	Boelands o 1845 Johannes o 1850 x 1872- Cornelia Mikkers	Maria 1872 Adriaan 1874 x 1 Adriana vd Vondevoort x 2 Petronella van Kollenburg Johannes 1877 Cornelis 1880 Johanna 1883 Johanna Maria 1886 Petrus 1889 Allegonda 1893		

	Petrus o 1748 x 1 1781-- Catharina Schellekens	Jacoba o 1782 x Jan Francis Vlemminx Adriana o 1785 + 1814 Maria Elisabeth o 1787 x Joannes van Heumen Petrus o 1788 + 1817 2 1794 Wilhelmus o 1791 Schouten Wilhelmus o 1795 Johannes o 1797 x 1835 Zwijndrecht Sophia Besselmans Catharina o 1798 Henrica o 1799 Wilhelmus o 1802 + 1847		
Adrianus Vera x 174 Maria vd Hout	Joannes o 1750 x 179 Maria Anna ✓ Nunen	Adrianus o 1790 x 1825 Helena Maria Aerts Joannes o 1792 Wilhelmus o 1794 + 1874 Reijnerus o 1795 Anna Maria o 1797 + 1871 Anthonius o 1799 x 183 Allegonda van Hout Josephus en Maria o 1802 Walterus o 1804 x Johanna van de Ven	Johanna 1826/1853 Peter 1828/1880 Johannes o 1830 x 1869 Elisabeth van Beers Wilhelma 1832/1901 Cornelis 1334/1874 Maria Anna 1837/1887 Maria 1839 Anna 1842/1867 Maria Magdalena 1849 /1849 Johanna 1837/1838 Johanna 1840/1841 Peter 1842 Joseph 1845 x 1875 Helena Leijten Wilhelmus 1849	Adrianus 1870 Henrica 1871 Jacobus Petrus 1872 Anna Barbara 1872/1873 Anna Barbara 1874 Hendrik 1875 Josephus 1876 Petrus 1879/1880 Helena Maria 1882/1882

IV. LAGER ONDERWIJS IN ZEELST VÓÓR 1850

door J. Suijkerbuijk

INLEIDING

Op 3 mei 1655 kondigde de Staten-Generaal een regeling af voor het onderwijs in de Generaliteitslanden¹⁾. Anders dan in de noordelijke gewesten, had dit college hier volledige zeggenschap inzake het onderwijs. Van de tijd voor deze eerste regeling, die enige structuur in het onderwijs trachtte te brengen, is voor wat betreft de Brabantse plattelandsdorpen weinig bekend. Van enige orde op onderwijsgebied was geen sprake. Er bestond vanouds een sterke band tussen kerk en school, waarbij kennis van de godsdienst tot de belangrijkste vakken behoorde. In de dorpen waar geen schoolmeester was, zorgde de geestelijke stand, dat kinderen althans enig onderwijs konden genieten).

De in 1655 uitgevaardigde regeling had een sterk protestants karakter en had tot doel om ook in de katholieke landsdelen de gereformeerde religie ingang te doen vinden, te beginnen bij de jeugd. Het reglement vormde slechts een onderdeel van de politiek, die gevoerd werd tegen het katholicisme, wat zich uitte in de publicatie van vele plakkaten. In het schoolreglement waren bepalingen opgenomen inzake de schoolmeester en ook inzake het in de meeste gevallen in combinatie daarmee uitgeoefende kostersambt. Het "school-houden" werd aan regels gebonden en er werden artikelen opgenomen inzake de leerlingen.

De sterk "anti-paaps" gerichte onderwijsregeling heeft de meeste katholieken er ongetwijfeld van weerhouden om hun kinderen naar school te laten gaan en omdat het verboden was dat door katholieken onderwijs werd gegeven, zullen vele kinderen verstoken gebleven zijn van enig onderricht. Toch zullen er ook katholieken naar de protestantse schoolmeester zijn gegaan. Dit valt af te leiden uit het verzoek van de Zeelstse regenten om een nieuwe school te mogen bouwen³⁾. Eén van de redenen daarvoor is dat de huidige school te klein is, mede omdat ook kinderen uit Meerveldhoven naar Zeelst kwamen. In Meerveldhoven echter woonden geen protestanten⁴⁾.

Tegen het einde van de 18e eeuw kwam men tot het besef, dat het onderwijs veranderd diende te worden. Na de vorming van de Bataafse Republiek werd in 1801 de eerste onderwijswet aangenomen, in 1803 reeds vervangen door een andere. Ook deze onderwijswet hield niet lang stand. In 1806 tenslotte werd de wet-Van den Ende aangenomen, die in grote lijnen tot 1857 bleef gelden⁵⁾. Deze wet maakte een onderscheid tussen openbare en bijzondere scholen, in wezen tussen overheids- en niet-overheidsscholen. De openbare scholen werden geheel of althans voor het grootste deel bekostigd door de overheid. Katholieken kregen bijna geen toestemming om scholen op te richten. De openbare scholen in katholieke

School- eglement , inde Steden , ende ten platten Lande inde Heerlickbeden

ende Dorpen Azende onder de Generalittyt. In date den 3 Mg 1655.

DE Staren Generael der Vereenighde Nederlanden, Allen den geenen die defen fullen Fien ofte hooren lefen , Saluyt. **DOEN TE WETEN**, Alfoo het ftlick vande -Scholen ende School-meefleren eene faecke is van alfulcken ghewichte, • dar in alle welittlede Steden ende Plaerfen, ende vervolgens inde GeWelten van Brabandt,-onderde ghehoorfaemheyr van deren Staet fiaende , daer op fonderlinge. ordre ende, opficht dient ghefelt te worden, ten cynde de Kinderen (wefende het zaet daer uyt alle gefchicktheyt in de Kercke ende Republijcque te verwachten is) in de Chrifielijke Gereformeerde Religie, vrcefe des Heeren, ende alle fcdigheyt ende gehoorfaemheyt, midtf-gadcrs in geleertheyt, goede konfien, elck na fijn ghelegentheyte ende bequaemheyt , mogen opgevoede ende opgetogen werden , tor Godes eere, welflant der Kercken, ende 't gemeene befte, ende tot trooft ende welbehagen van eersen yege-ijkk in 't generael ende particulier , die de vruchten daer van te verwachten hebben, ende ghenieten fellen by de Naekomelingen. **S O O I S T**, dat haer Ho: Nlo: dit ernfclijck in bedencken genomen , ende dien-aengaende by forme van een Reglement ge keurt , geordonneert ende geflatueert hebben , keuren, ordonneren ende flatueren b.)cdefen de Poinaen ende Articulen.hier na volgende, omme in alle de Steden, Vryheden , Heerliickheden, Dorpen ende Viecken, **onder 't retort** vande Generalireyr ghehocirende , punauctijck achrervolghc , naegekomen ende gepradifeert te worden.

Schoolreglement (aanhef)

uitgevaardigd door de Staten Generaal 3 mei 1655

streken hadden overigens niet dat protestantse karakter, dat de wet eigenlijk voorstond.

Met deze wet trachtte Adriaan van den Ende in ieder geval enige lijn in het onderwijs te brengen. Er kwam toezicht op het hele onderwijsgebeuren (schoolopzieners), er werden eisen gesteld aan onderwijzers en er werd bepaald wat onderwezen moest worden. Dat de wet niet in een keer overal alle problemen oploste is te begrijpen. Strikte navolging van de wet geschiedde ook niet overal. De verslagen van de schoolopzieners tonen nog maar al te vaak grote misstanden aan⁶).

DE SCHOOLMEESTER

Volgens het door de Staten Generaal vastgestelde schoolreglement, moest de schoolmeester, evenals overheidsfunctionarissen zoals schout, ontvanger, secretaris en armmeester, van de "ware gereformeerde religie" zijn. Een echte opleiding voor schoolmeester bestond er niet in de 17e en 18e eeuw, al werden er wel enige eisen gesteld om voor benoeming in aanmerking te komen. Voor de kerkeraad moest daarvoor een examen afgelegd worden in lezen, schrijven, rekenen, zingen en uiteraard kennis van de godsdienste. De schoolmeester diende zich vooral aan de bepalingen van het schoolreglement te houden. Aanstelling geschiedde doorgaans niet op grond van hun didactische kwaliteiten, maar meer op hun kwaliteit als ordebewaarder. Hij diende de kinderen bij te brengen om braaf en godvrezend te zijn. Kennisoverdracht stond niet zo hoog in het vaandel. Het onderwijs werd ook niet klassikaal gegeven, maar hoofdelijk, waarbij de schoolmeester de kinderen, van alle leeftijden bijeen in één ruimte, één voor één bij zich liet komen, hen overhoorde en een nieuwe opdracht gaf⁸). Dit systeem gaf bij het vaak wisselende aantal leerlingen in de klas de minste moeilijkheden voor de schoolmeester. Inzicht in hetgeen geleerd werd, werd niet verlangd.

De schoolwet Van den Ende voerde het klassikale systeem in: kinderen van ongeveer dezelfde leeftijd en niveau kwamen bij elkaar in de klas. De onderwijzers werden vanaf 1806 onderverdeeld volgens een rangensysteem⁹). Onderwijzers van de 4e rang dienden enkel enige bedrevenheid te hebben in lezen, rekenen en schrijven. Om tot de 3e rang te behoren moest men eveneens kennis hebben van de beginselen van de nederlandse taal en kunnen rekenen met breuken. Om in het bezit te komen van een akte van toelating tot schoolonderwijzer van de 2e rang, moest de onderwijzer ook aardrijkskunde en geschiedenis onderwijzen en bovendien voor de klas goed voldoen. De onderwijzers van de 1e rang moesten zeer begaafd zijn. Zij gaven ook les in wis- en natuurkunde.

Om tot schoolmeester van de 4e rang aangesteld te worden moest men een examen afleggen voor de schoolopziener. Voor de overige rangen nam een commissie van onderwijs of de plaatselijke schoolcommissie het examen af.

De oudst bekende Zeelstse schoolmeester is mr. Guilliam Jacobi de Five. Hij werd

in 1649 ingeschreven als lidmaat in de gereformeerde gemeente. Naast het schoolmeesterambt was hij, zoals gebruikelijk tevens koster en waarschijnlijk voorzanger in de kerk. Tijdens afwezigheid van de predikant, verving hij hem regelmatig voor wat betreft het inschrijven van de huwelijken in het daarvoor bestemde register. Hij overleed op 26 augustus 1674. In de periode 1669-1672 wordt ook Johan van Vlodrop enige malen als schoolmeester van Zeelst vernoemd. Hij was eigenlijk schoolmeester in Oerle, maar wellicht dat hij de taken van De Five in Zeelst regelmatig heeft waargenomen.

De opvolger van Guilliam de Five was mr. Johan Goyaerts (ook Goverts genoemd). Zijn naam en functie komt in 1675 het eerst voor. Omstreeks 1693 begint hij zich mr. Johan Goyaerts van Berten te noemen en nog enkele jaren later mr. Johan van Berten. Hij blijft in functie tot omstreeks 1724. In dat jaar wordt hij "gewezen schoolmeester" genoemd. Enkele taken als koster blijft hij nog enige jaren vervullen. Hij overlijdt in 1738. In zijn functie als schoolmeester wordt hij opgevolgd door zijn zoon Johan, die in 1680 in Zeelst is geboren. Johan van Berten jr. overlijdt op 10 maart 1760¹⁰).

Na het overlijden van Johan van Berten jr. wordt Joachim Geene aangesteld als nieuwe schoolmeester-koster, door de Raad van State tevens als schoolmeester voor Meerveldhoven geaprobeerd¹¹). Evenals zijn voorgangers genoot hij het door de Staten-Generaal vastgestelde salaris van f 200,— per jaar. Over de inhoud van zijn functioneren als koster zijn we meer geïnformeerd¹²). Hij hield toezicht op kerk en kerkhof, hield de dodenlijst bij, was voorzanger en zorgde voor het normale onderhoud van de gemeenteklok, welke tweemaal per dag door hem werd opgewonden. Daarnaast had hij nog enkele taken t.b.v. het corpus, zoals het toezicht houden op het onderhoud van bruggen en ook op de militaire troepen, die in Zeelst waren ingekwartierd. Hij zorgde bovendien voor hun vervoer. In de periode 1771-1785 was hij schepen voor Zeelst in de dingbank Veldhoven-Zeelst-Blaarthem. Voor zijn nevenactiviteiten ontving hij een bedrag van f 36,— per jaar.

Na de omwenteling en de teruggave van de kerk aan de katholieken, kwamen er een aantal taken als koster te vervallen. Hij hield wel de zorg voor de gemeenteklok en, hoewel protestant, bleef hij ook gehandhaafd als schoolmeester. Joachim Geene overlijdt op 20 september 1810 op 77-jarige leeftijd.

Vanwege het ontbreken van een aantal bronnen, is het niet zeker wie hem als schoolmeester is opgevolgd. Op 19 mei 1819 wordt in ieder geval Peter van Cronenburg, rooms-katholiek, geboren in Oirschot in 1781, de nieuwe dorpsonderwijzer van Zeelst¹³). Omstreeks 1835 genoot hij een salaris van ongeveer f 350,—. Door het rijk werd hiervan een bedrag van f 200,— bijgedragen, van het armbestuur ontving hij f 6,— voor het geven van onderwijs aan armlastige kinderen en voor de korporele diensten ten behoeve van de gemeente f 36,—. Variabel wa-

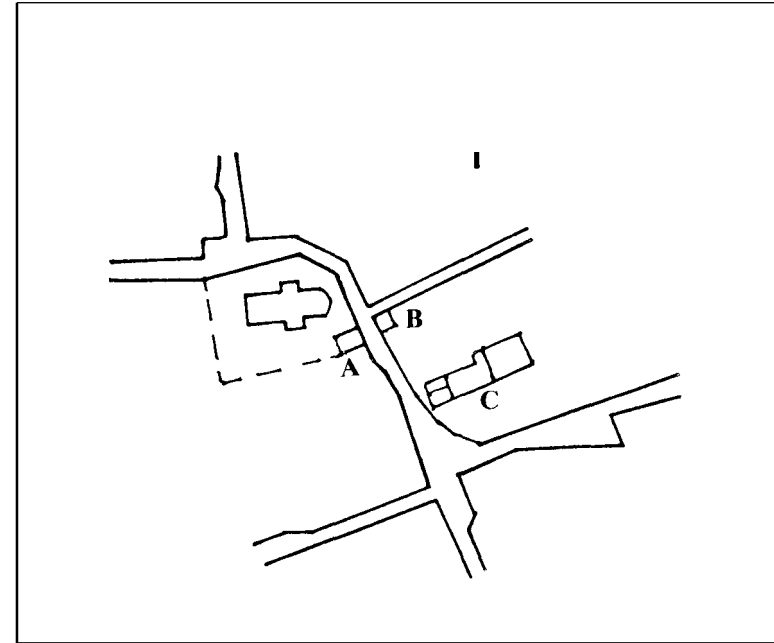
ren zijn inkomsten uit het schoolgeld, ca. f 100,—. Voor elke begrafenis ontving hij nog f 0,25, wat neerkwam op ca. f 7,50 per jaar. Hoewel niet expliciet vermeld, zal hij ook grafdelver geweest zijn. Hij was klokkenist en diende te zorgen voor het onderhoud en het opwinden van de "horlogerie" in de kerktoren. In 1825 verzoekt hij het gemeentebestuur om een toeslag voor het geven van onderwijs aan de armlastige kinderen en voor het leveren van schoolbehoeften aan diezelfde kinderen. Het verzoek wordt afgewezen, omdat hij daarvoor reeds het vruchtgebruik van een perceel grond heeft¹⁴).

Peter van Cronenburg overlijdt in 1846 en zijn functie wordt bijna een jaar waargenomen door Johannes van Oorschot. Hoewel hij volgens de burgemeester goed had gefunctioneerd, werd hij niet in vaste betrekking aangenomen. De wet schreef voor dat er een vergelijkend examen moest plaatsvinden alvorens iemand als schoolmeester kon worden aangesteld. Uit de 10 sollicitanten naar de vacante betrekking kwam tenslotte Wouter van de Meeren tevoorschijn als de nieuwe schoolmeester. Wouter van de Meeren woonde op dat moment in Vught, zijn ouders waren landbouwers in Woensel. Hij was in het bezit van de acte van toelating tot schoolonderwijzer van de 2e rang en van "onbesproken gedrag, ijverig en bijzonder geschikt in de omgang en de opvoeding van dorpelingen en van zodanige humeur, als naar het inzien van de raad kan worden verlangd". Per 26 november 1847 werd hij benoemd¹⁵).

Wouter van de Meeren was blijkbaar een goede keus. Volgens het eerste jaarverslag van de gemeente Zeelst, over 1853, wordt vermeld dat het onderwijs in Zeelst goed is: "Vele kinderen maken tamelijke vorderingen"¹⁶). Hij mocht overigens alleen kinderen tot de school toelaten, die waren ingeënt of die de kinderziekten reeds gehad hadden¹⁷). Het aantal leerlingen was aan grote schommelingen onderhevig. Een telling in januari 1853 wijst uit dat er in totaal 152 kinderen naar school gaan en in juli van datzelfde jaar nog slechts 125¹⁸). In de zomer moesten vele kinderen meewerken op de boerderijtjes van hun ouders. Wouter van de Meeren was tevens klokkenist, tegen een jaarsalaris van j 36,—. Voor het geven van onderwijs aan behoeftige kinderen ontving hij in 1853 J 36,06 en als tegemoetkoming in de stookkosten voor de school f 20,—¹⁹).

DE SCHOOL

In 1769 werd in Zeelst een nieuwe school gebouwd. Het oude schoolgebouw, dat er in ieder geval in 1691 al stond was te klein geworden. Niet alleen de kinderen uit Zeelst, maar ook de kinderen uit Meerveldhoven bezochten de school in Zeelst, aldus de regenten in hun verzoekschrift om een nieuwe school te mogen bouwen²⁰). De Raad van State besliste, dat het gebouw op het kerkhof gebouwd moest worden, d.i. het ommuurde complex waarop ook kerk en klokketoren stonden. De kosten van de nieuwbouw bedroegen f 503,—, waarvan $\frac{1}{6}$ gedeelte

Zeelst, de Heuvel

A. school, binnen ommuring kerkhof

B. schoolmeesterswoning

C. raadhuis, brandspuithuis, school en schoolmeesterswoning v.a. 1849

voor rekening van Meerveldhoven kwam. Op 19 augustus 1769 werd de school opgeleverd²¹). Het gebouw bestond uit één lokaal en blijkt een oppervlakte van 8 x 5,5 m gehad te hebben²²). In de loop van de jaren hebben er diverse grote en kleine reparaties plaatsgevonden. De eerste grote reparatie was al één jaar na de oplevering en in 1778 moest er al een nieuw dak op²³). In de dertiger jaren van de vorige eeuw zaten er gemiddeld ca. 170 (!) leerlingen, verdeeld over drie klassen, maar in één en hetzelfde lokaal. Het meubilair bestond uit 8 schrijftafels voor 54 leerlingen en 16 kleine zitbanken voor de ca. 125 overige leerlingen. Een drietal schoolborden stonden de onderwijzer nog ter beschikking²⁴). Een zo groot aantal leerlingen in één lokaal van ruim 40 m² werd blijkbaar toch niet als abnormaal beschouwd. De schoolopziener zag omstreeks 1825 geen reden om uitbreiding van het gebouw te bepleiten. Volgens zijn rapportages van de diverse scholen, liep in Zeelst alles naar wens²⁵).

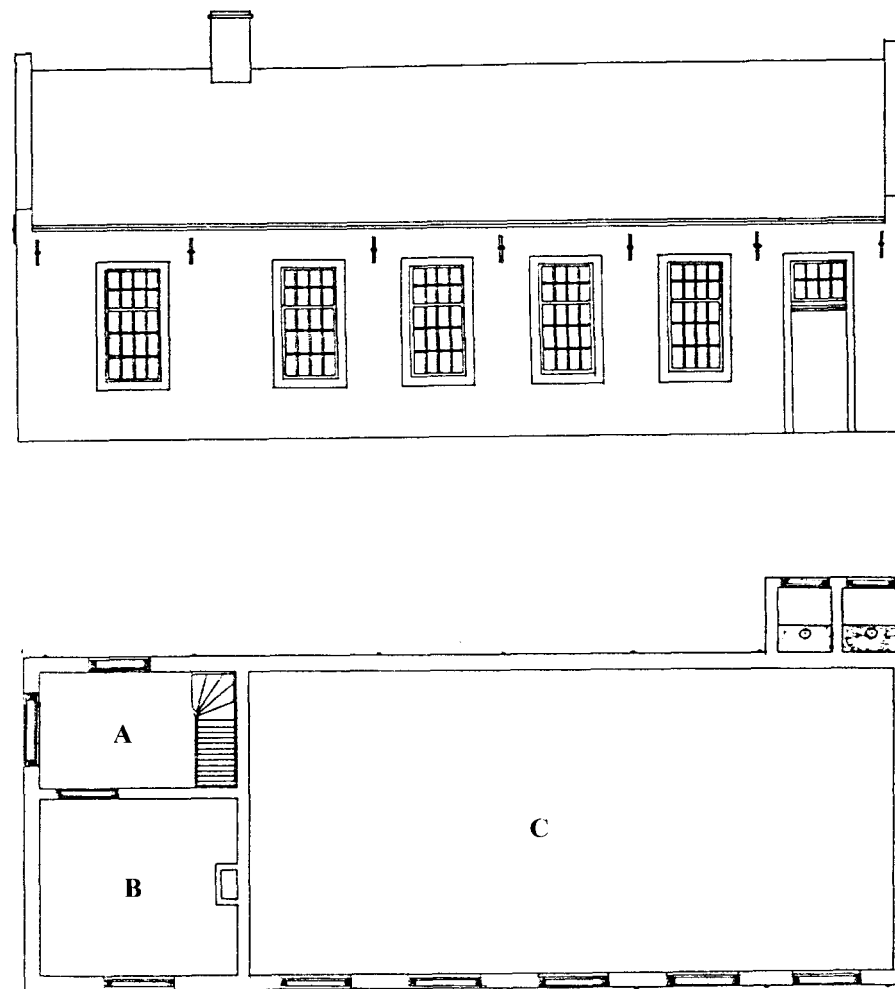
Ondanks de bijna jaarlijks terugkerende reparaties aan het schoolgebouw, was het toch in een abominabele toestand komen te verkeren. Burgemeester De Wit

was van mening dat er geen behoorlijk onderwijs in gegeven kon worden. Bovendien vond hij toch ook de lokatie op het kerkhof niet geschikt voor een school. Hij stelde dan ook voor om de school op een andere plaats te bouwen²⁶). De gemeenteraad was het er geheel mee eens, maar de financiële situatie van de gemeente was niet van die aard, dat er gelijk een nieuw schoolgebouw gebouwd kon worden. Besloten werd om subsidie aan te vragen bij de provinciale overheid en bij het rijk voor een bedrag van in totaal f 1600,—. Twee jaar later, in 1842 kwam van het college van Gedeputeerde Staten het besluit dat Zeelst een nieuwe school mocht bouwen. De toegekende rijkssubsidie bedroeg echter slechts f 150,— en uit het provinciale fonds mocht de gemeente f 450,— tegemoet zien²⁷). Bij een eerste raming voor de nieuwbouw kwam men uit op een bedrag van f 1100,—. De hoogte van de toegekende subsidie was een fikse tegenvaller voor het gemeentebestuur. Men besloot om aan Gedeputeerde Staten te verzoeken om inculte heidegronden te mogen verkopen à f 20,— per bunder en om niet de opbrengst de bouw te bekostigen. Dit werd evenwel niet toegestaan omdat de gronden, die men hiervoor wilde bestemmen, nog steeds tot het gezamenlijke eigendom behoorden van de gemeenten Zeelst, Blaarthem en Veldhoven²⁸). In 1842 en 1843 werd er nog wel een bedrag van f 400,— binnengehaald aan collectes en giften door particulieren²⁹). Er bleef een tekort van f 100,—. Na onderzoek van begroting en bestek gaf het college van Gedeputeerde Staten haar goedkeuring aan de bouw, onder voorwaarde dat er een meer geschikte plaats werd gevonden. Kennelijk had het gemeentebestuur een andere lokatie op het oog, dan die waarop het gebouw uiteindelijk is gebouwd. In de privaten moesten ook raampjes worden aangebracht en ook in de blinde zijgevels. De deuren moesten worden voorzien van glasramen³⁰).

Tijdens de beraadslagingen over de schoolbouw en de daaraan verbonden financiële consequenties voor de gemeente, kwam het plan naar voren om tegelijk met de school ook een nieuw gemeentehuis te bouwen met een brandspuithuis. De in 1811 ontstane gemeente Zeelst had nog geen raadhuis. De secretariewerkzaamheden vonden in een herberg plaats en ook het archief werd in een kist in die herberg bewaard.

Een situatie die vooral de burgemeester onaanvaardbaar achtte. Het schoolgebouw zou verlengd kunnen worden met een raadkamer en brandspuithuis. Metertijd moet er toch een raadhuis gebouwd worden, zodat de gemeente dan opnieuw voor hoge kosten komt te staan. Financieel gezien was het de goedkoopste oplossing om nu tevens het raadhuis te bouwen, waarvoor de toegezegde subsidie mede gebruikt kon worden. Afsproken werd dat de vergroting niet meer dan f 225,— mocht kosten³¹). Op 21 maart 1843 werd de wijziging door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

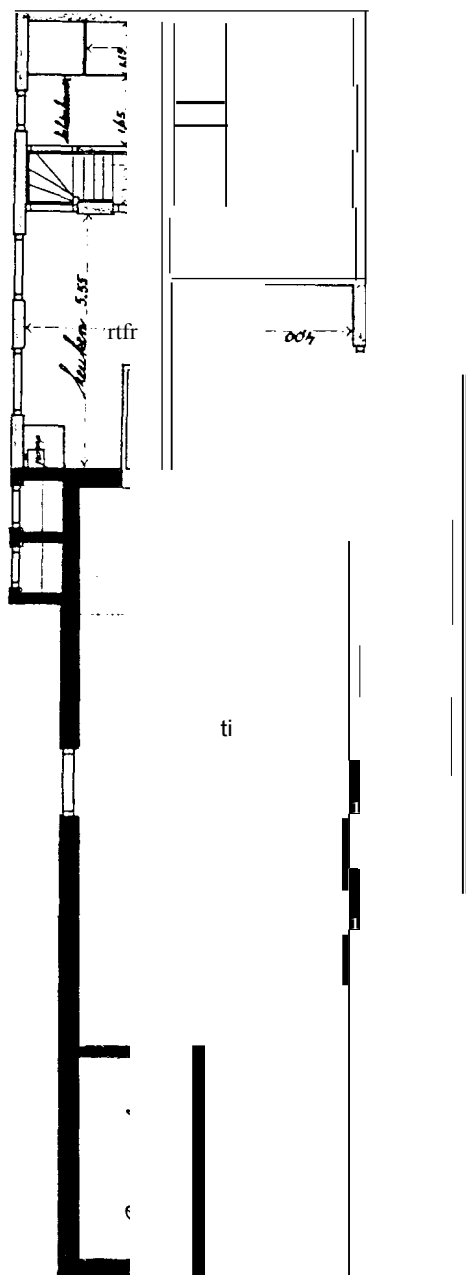
Het bedrag aan subsidie werd evenwel niet verhoogd, waar men misschien toch wel op gehoopt had. Op 29 mei werd de bouw aanbesteed voor f 1300,—. Het gemeentebestuur wilde de personele omslag, de voornaamste bron van inkomsten

Bouwtekening brandspuithuis (A), secretarie (B) en school (C) (1843)

A.G.V. inv.nr. 2640.

(tekening cf. origineel, J. van de Wal)

voor een gemeente, niet verhogen³²). De Zeelstse bevolking had reeds vrijwillig een behoorlijk bedrag bijeen gebracht tijdens collectes en door giften. Omdat de oogst de laatste jaren slecht was geweest en de in Zeelst aanwezige nijverheid ook een kwijnend bestaan leidde, zou een extra verhoging een te grote aanslag op de bevolking betekenen. Besloten werd om een lening aan te gaan, tegen 5⁰/₁₀ rente³³). Na enig rekenwerk zou er nog f 41,10 overblijven, dat besteed kon worden aan de aankoop van meubilair, een kachel e.d. voor de raadkamer. Over de bouw zelf is niets bewaard gebleven, maar nog in 1843 zijn de eerste twee termijnen aan aannemer Laurens van Nuenen uit Zeelst betaald, begin 1844 de derde en laatste. De nieuwe schoolbanken zijn gemaakt door Petrus Louwers³⁴).

DE SCHOOLMEESTERSWONING

De schoolmeesters ten tijde van de Republiek genoten naast hun jaarsalaris ook vrij wonen in een daartoe bestemde schoolmeesterswoning, met gebruik van de tuin. De oudste vermelding van een schoolmeesterswoning in Zeelst dateert van 1691. In dat jaar werd door Thomas van Beresteijn, rentmeester van de geestelijke goederen van Kempenland uit naam van de Raad van State, het "pastorije grasveltje" aan Zeelst verkocht, om daarop een woning voor de schoolmeester te bouwen. Dit perceel was door de regenten van Zeelst uitgekozen, omdat het in de directe omgeving van kerk en school was gelegen³⁵). In de dorpsrekeningen van Zeelst wordt in de daarop volgende jaren regelmatig gewag gemaakt van werkzaamheden die verricht zijn aan deze woning. Een verzoek om een gedeelte van de reparatiekosten ook door Meerveldhoven te laten betalen, zoals ook met het schoolgebouw het geval was, werd door de Raad van State in 1786 afgewezen, in welk jaar het pand aan een grondige reparatie toe was³⁶). Diverse herstelwerkzaamheden in de jaren daarna hebben niet kunnen verhinderen dat het gebouw in de twintiger jaren van de 19e eeuw opnieuw in een slechte staat kwam te verkeren³⁷). Toch duurde het nog tot 1848 voordat hierin verandering kwam.

Eén van de eerste taken, waarvoor de pas benoemde Wouter van de Meeren, zich geplaatst zag, was het verbeteren van zijn eigen huisvesting. Het pand, gelegen tegenover de school, was, naar zijn verklaring bouwvallig en het zou goedkoper zijn om een nieuwe woning te bouwen, dan om het huidige gebouw op te knappen³⁸). Zijn voorstel was om de onderwijzerswoning tegen de oostgevel van de school te bouwen. Het gemeentebestuur voelt er wel wat voor. In 1848 wordt de gemeente door het rijk een subsidie van f 280,— toegezegd en door de provincie een bedrag van f 420,— om de onderwijzerswoning aan de school te bouwen³⁹). De meerdere kosten zouden bestreden moeten worden uit een verhoging van de personele omslag. Normaal bracht deze heffing ca. f 1100,— op en de gemeente mocht dit verhogen tot een bedrag van maximaal f 1250,—. Omdat de gemeente verwachtte dat de bouw niet ver boven de f 700,— zou gaan kosten, zag men niet veel proble-

men. Een kleine verhoging van de personele omslag zou voldoende zijn om de kosten te dekken en deze zou door de bevolking wel op te brengen zijn. Immers de laatste oogst was goed geweest en de verwachting voor 1849 was dat met name de aardappeloogst uitstekend zou zijn.

Op 21 augustus 1848 werd de aanbesteding door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Het bedrag waarvoor de bouw werd aanbesteed, was evenwel hoger dan men had verwacht: f 1027,-⁴⁰). Na aftrek van de subsidies zou er nog f 327,- nodig zijn. Van de opbrengst van de personele omslag was reeds f 1080,- gereserveerd voor andere doeleinden en met een verhoging tot maximaal f 1250,- van de personele omslag, zou er een tekort blijven. Voorgesteld werd om het resterende bedrag te lenen. Om eventuele tegenvallers op te vangen werd besloten om f 400,- te lenen, tegen een rente van 5%⁴¹).

In de begroting is te zien dat er na afbraak van het oude gebouw, waarvan de stenen, na afgebikt te zijn, opnieuw worden gebruikt, nog 30.000 stenen nodig zijn (á f 8,50 per 1000). Op het dak komen blauwe utrechtse pannen te liggen en in de keuken, achterkeuken en kelder half-rode en half-blauwe plavuizen. Het arbeidsloon voor de metselaar wordt begroot op j 120,- en voor de timmerman op f 150,-⁴²).

In 1849 gaf het college van Gedeputeerde Staten haar toestemming en Peter Louwers, de aannemer die het werk uit zou voeren, kon aan de slag. Op 30 juli 1849 was de eerste oplevering, waarna een aantal, veelal kleine gebreken, nog hersteld of veranderd moesten worden⁴³).

Nadat de bouw was voltooid, waren gemeentehuis, brandspuithuis, school en schoolmeesterswoning onder één dak verenigd.

NOTEN

1. Groot Placcaetboek (1664), colum 2409 e.v.
2. E.P. de Booy, *De weldaet der scholen* (Stichtse Historische Reeks, nr. 3), Bloemendaal, 1977.
Lager onderwijs in de spiegel der historie, uitgave ministerie van onderwijs en wetenschappen, 1976.
3. Archieven van de gemeente Veldhoven, inv.nr. 1298, fol. 152 (6-2-1769). De notulen van de vergaderingen van het corpus van Zeelst-Veldhoven-Blaarthem zijn in verkorte vorm gepubliceerd in *Campinia*, jrg. 1-9.
4. C. Rijken en J.F.C.M. Bijnen, *Geschiedenis van Oerle*, blz. 105.
5. *Lager onderwijs*, blz. 25. Adriaan van den Ende was referendaris bij de Raad van Binnenlandse Zaken, later commissaris tot de zaken van het lager schoolwezen.

6. R. Reinsma, *Het lager onderwijs in Noord-Brabant tussen 1830 en 1850, volgens de rapporten van de hoofdinspecteur Wijnbeek* (in: *Varia Historica Brabantica II*, Den Bosch, 1966).
7. Op 6 oktober 1727 werd een dergelijk examen afgelegd voor de kerkeraad van Veldhoven, *Handelingen Kerkeraad Veldhoven*.
8. E.P. de Booy, blz. 38.
9. *Lager onderwijs*, blz. 33.
10. De hier aangehaalde gegevens over de schoolmeester-kosters De Five, Goyaerts en Berten zijn genomen uit de d.t.b. registers van de protestantse gemeente.
11. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 167 (7-9-1786).
12. Idem.
13. A.G.V. inv.nr. 2636.
14. A.G.V. inv.nr. 2563 en 1615 (2-5-1825).
15. A.G.V. inv.nr. 1651 en 1617 (16-6-1847).
16. A.G.V. inv.nr. 1807.
17. A.G.V. inv.nr. 2636.
18. A.G.V. inv.nr. 1807.
19. A.G.V. inv.nr. 2359.
20. A.G.V. inv.nr. 1298, fol. 152 (6-2-1769).
21. A.G.V. inv.nr. 1298, fol. 144 (19-8-1769).
22. A.G.V. inv.nr. 2563.
23. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 81" (26-6-1778).
24. A.G.V. inv.nr. 2563.
25. Archiefbescheiden van de schoolopziener van het 5e district, voort. inv.nr. 9.
26. A.G.V. inv.nr. 1617 (8-5-1840).
27. idem, (4-2-1842).
28. A.G.V. inv.nr. 2563.
29. A.G.V. inv.nr. 1617 (10-3-1843).
30. A.G.V. inv.nr. 1647, besluit Gedeputeerde Staten 24-2-1843.
31. A.G.V. inv.nr. 1617 (10-3-1843).
32. Idem (7-9-1843).
33. Idem (26-7-1844).
34. A.G.V. inv.nrs. 2256 - 2257.
35. Rechterlijk Archief Veldhoven-Zeelst-Blaarthem, inv.nr. 16, fol. 79v (5-7-1691).
36. A.G.V. inv.nr. 1299, fol. 167 (7-9-1786).
37. A.G.V. inv.nr. 1615 (25-11-1825).
38. A.G.V. inv.nr. 1617 (25-2-1848).
39. Idem (25-2-1848).
40. Idem (2-11-1848).
41. Idem (19-2-1849).
42. A.G.V. inv.nr. 2640.
43. A.G.V. inv.nr. 1617 (30-7-1849).

V. **OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN**
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 91 - 95

door J. Lijten
 m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

In deze aflevering van de zoen-accorden komen nogal enige technisch-administratieve details aan de orde. Vele lezers zullen daarvoor wel geen speciale interesse hebben, maar ter verantwoording van onze werkzaamheden meenden we toch er niet buiten te kunnen, om u enig inzicht daarin te geven.

Aangaande de administratie van de betreffende tijd kennen we geen algemene richtlijnen. Als die er al geweest zijn, waren ze zeker uiterst summier. De meeste 'regels' zullen door gewoonte gevormd zijn. Deze 'regels' zullen ook voor een belangrijk deel van de fungerende secretaris afhankelijk geweest zijn. Dat wil niet zeggen, dat elke secretaris onafhankelijk zijn eigen systeem opzette. Hij sloot zeker aan bij de werkmethode van zijn voorganger, eveneens rekening houdend met de werkwijze van collega's, maar vormde op den duur toch een eigen stijlvariatie. De ontwikkeling van de zoenprocedure was in Oirschot bovendien zodanig, dat er tot nog toe nauwelijks voldoende uitgebreid vergelijkingsmateriaal te vinden is.

Uit de voorliggende teksten blijkt, dat het rond 1600 (en vermoedelijk veel eerder) gewoonte was, dat beide partijen een zoenbrief (grosse) meekregen. Deze was voor de familie bestemd en ging na jaren meestal verloren, zodat ons tot nu toe geen exemplaar daarvan bekend is. De minuut-tekst van deze zoenbrief hoorde door de secretaris in het schepenprotocol genoteerd te worden, maar niemand kan ons de garantie geven, dat dit ook steeds gebeurde. Voorafgaand aan deze minuut-tekst zal door de secretaris - of indien deze niet aanwezig was, door een ander - een aantekening of concept-tekst zijn gemaakt. Van deze beide laatste vormen vonden we voorbeelden. Van zoen nr. 92 zijn beide teksten nog voorhanden, waarin we aanleiding vonden, om daar enige uitleg bij te geven.

Aan het einde van de serie zal het een van onze taken zijn, de ontwikkeling van de administratie der zoen-accorden te ontleden.

nr. 91

1600 mei 15

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK JAN JORIS THYSOEN**Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 182.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick zoon 'van Jan Joris Thysson

Dader: Peter Jan Niclaessoen

Zoencommissie:

'deur tusschenspreeken van goede mannen by de partyen hierover genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat het de bedoeling is, dat het onderhouden zal worden 'op zuenenbreuck ende suenenrecht' en wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het eind wordt nog eens uitdrukkelijk door beide partijen beloofd, dat men het accoord zal onderhouden 'op suenenbreuck ende suenenrecht'.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 25 zoengulden (te besteden voor de armen: zie 2.e.)

b. kosten: dokters- en verplegingskosten

uitvaart en begrafenis

kosten van het accoord

bodelonen

niet in een bedrag uitgedrukt

2. geestelijke genoegdoening

e. een spynde van 1 mud rogge (ook het zoengeld moet aan de armen worden uitgedeeld)

3. schulderkenning

b. wijken 'te suenenrecht'

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het zoen-accoord wordt de dader vertegenwoordigd door zijn vader, die hier Jan Niclaes Wouters wordt genoemd, waaruit we concluderen, dat de namen Niclaessoen of Wouters geen vaste familienamen waren.

De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door drie personen, die ook enkel met vaders- en grootvadersnaam genoemd worden en wier relatie tot het slachtoffer ongenoemd blijft. We weten dus van de families zo goed als niets. Vermoedelijk waren van het slachtoffer geen ouders, broers of zusters in leven en was hij niet gehuwd.

In deze veronderstelling is het begrijpelijk, dat het zoengeld, dat minimaal is, geheel besteed wordt tot uitdeling aan de armen en dat het wijken slechts summier wordt aangestipt.

nr. 92

1600 mei 23/27

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN RUTGERS JANSZOOM DE BROUWER

Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 193v^o en achteraan los inliggend

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Rutgers Janszoon de Brouwer

Dader: Lambrecht Corstens van Creyelt

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van goede mannen'

Inhoud van het accoord

Het accoord is voorwaardelijk, daar het slachtoffer nog leeft. Voor het geval hij in leven blijft, wordt bedongen, dat de dader de dokters- en verplegingskosten zal betalen en een smartegeld 'ter estimatie van goede ompartijdighe mannen', waarvan het onmiddellijk te leveren half mudde rogge een deel zal zijn.

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat het slachtoffer en zijn familie de dader vergeven hebben. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 150 gulden in 3 termijnen

2 mud rogge: 1/2 mud direct (bij in-leven-blijven te korten op smartegeld)

1 1/2 mud te oogst of direct bij later overlijden

1 ton bier

- b. kosten: dokters- en verplegingskosten
- 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 1 kaars in de kerk van Best
- 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Best ook uit de kerk
wijken 'in herbergen, wegen en anderssins te suenenrecht'

AFWIKKELING

In de marge van de tekst van 1600.05.27 is aangetekend, dat het slachtoffer kwitantie heeft gegeven voor de betaling van alle kosten behalve het meestergeld (= dokterskosten. Deze moesten aan de betreffende medicijnmeester zelf betaald worden.) en tevens toestemming geeft, om de akte door te halen. Daaronder is nog aangetekend, dat de akte met instemming van beide partijen is doorgehaald, omdat een andere gemaakt is. De datum van beide aantekeningen is 22 januari 1601.

COMMENTAAR

De teksten

Aangezien er van het voorliggende accoord twee teksten voorhanden zijn, is het taak ons de verhouding van deze twee te realiseren. Niet dat er een moeilijkheid is, maar er doet zich wel een gereede aanleiding voor, om u als belangstellende lezer enig inzicht te geven in de administratie van die tijd.

Voor de geldigheid van een schepenakte was vereist, dat de rechtshandeling gesteld werd in aanwezigheid van twee schepenen. De aanwezigheid van de secretaris was dus niet absoluut vereist. De schriftelijke vastlegging van de rechtshandeling diende echter te geschieden door de secretaris of zijn plaatsvervanger. Wanneer de secretaris (of zijn plaatsvervanger) zelf niet aanwezig was, diende het verslag van de rechtshandeling door de schepenen nauwkeurig aan hem te worden doorgegeven. Dit kon later - soms zelfs geruime tijd later - gebeuren. Het kon op twee manieren: mondeling of door een schriftelijk stuk, dat door een der schepenen of door een derde was opgemaakt. Daar kon dan natuurlijk nog mondelinge aanvulling bijkomen. Zo is het hier gebeurd. De akte van 27 mei is de officiële minuut-akte, door de secretaris ingeschreven in het protocol. Dat hijzelf bij de rechtshandeling niet aanwezig was, is te zien aan de eindbekrachtiging: Testes (getuigen) Oudenhoven et Keymps apportaverunt (hebben het aangebracht).

De datum van de akte is hier apert de datum van het aanbrengen door schepenen en het inschrijven in het protocol. De overeenkomst was in feite vier dagen eerder gesloten. Het stuk, dat de schepenen daarvan meebrachten, had na de inschrijving vernietigd kunnen worden maar bleef in feite bijna vier eeuwen in het protocol ondslingerend. Inhoudelijk is er geen verschil tussen dit stuk en het protocol wel

echter naar de vorm. Het stuk draagt de handtekening van schepen Goessen Peters van Audenhoven (Zelf schrijft hij zijn naam met een A, de secretaris met een O.) en het handmerk van schepen Willem Henrickszoon Keymps. Deze kon dus niet schrijven, terwijl aan de handtekening van Van Audenhoven wel te zien is, dat diens hand gewend was forser gereedschap vast te houden dan een ganzeveer. De tekst is dan ook niet door de schepenen geschreven maar vermoedelijk door een der 'goede mannen'. Deze tekst begint met een afzonderlijke akte, waarin het slachtoffer zijn vader machtigt om namens hem het accoord te sluiten. Deze akte wordt door de secretaris niet overgenomen. Hij formuleert het accoord als uitgaande van het slachtoffer met assistentie van zijn vader. De gang van zaken is vermoedelijk zo geweest. De 'goede mannen' zijn met de schepenen naar het ziekbed van het slachtoffer, dat blijkbaar zeer veel pijn leed, gegaan. Deze heeft zijn vader gemachtigd, wat door de goede mannen werd vastgelegd, om voor de wederpartij duidelijk te maken, dat de vader volledige bevoegdheid bezat voor het sluiten van het accoord. Na de sluiting was deze aparte akte overbodig.

De secretaris heeft het zoen-accoord opgesteld in de vorm, die gebruikelijk was. Zijn tekst is beter geredigeerd en duidelijker, vooral in de weergave der namen, maar inhoudelijk identiek, hoewel hij niet de enigszins verwarde volgorde van het eerste stuk volgt.

De inhoud

Het meest opvallende bij de voorwaarden is het zeer hoge zoengeld van 150 gulden (= 300 zoengulden), dat wordt gemotiveerd 'tot behoef van den kinderen Jans voorschreven'. Alleen uit deze terloops gemaakte opmerking weten we, dat het slachtoffer kinderen had, die dus vermoedelijk nog klein waren. Ook de te leveren rogge zal voor het onderhoud van het gezin bestemd geweest zijn, want deze voorwaarde wordt in één adem met het zoengeld genoemd. Wel uitzonderlijk is de levering van een ton bier. Uit de verdere voorwaarden moeten we wel concluderen, dat beide families in Best woonden.

De afwikkeling

De marginale aantekening bij het zoen-accoord toont ons, dat het slachtoffer niet is bezweken. Het zoen-accoord kon daarom gecasseerd (= doorgehaald) worden. Het nieuwe accoord, dat volgens de aantekening gesloten was, zal het smartegeld betroffen hebben. Dat moest 'ten estimatie van goede omparthijdighe mannen' worden vastgesteld. Deze akte is niet gevonden.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DYONYS GERART GOYARTS-SOEN DE GRUYTER

Oirschots schepenprotocol van 1598 - 1605 achteraan los inliggend.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dyonys zoon van Gerart Goyartssoen de Gruyter

Dader: N.N. zoon van Adriaen Anthonissoen van Esch

Zoecommissie niet genoemd.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 45 zoengulden: 20 gulden aanstonds
25 gulden binnen het jaar 'naer gemeynder soenen gewoenten' (= in 3 termijnen)
- b. kosten: voor uitvaart, kerkerechten, begrafenis, dokters- en verplegingskosten: 65 gulden binnen 14 dagen
kosten van het accoord (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

- d. 2 kaarsen van 1 pond: 1 voor het **H.** Sacrament in Oirschot
1 voor O.L. Vrouw in Boxtel
- e. een spynde van 1 mud rogge

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Hedel en Notel
wijken in de kerk: alleen komen 'in den thoren oft omtrent der vuntten achter 't heylich Cruys'
wijken op wegen en in herbergen: 'naer gemeynen suenenrecht'

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Van dit zoen-accoord vonden we enkel het concept-stuk, opgemaakt in tegenwoordigheid van twee schepenen. Wij zijn er practisch zeker van, dat het accoord door secretaris Aert Sgraets nooit geprotocolleerd is. In het protocol is het niet gevonden, terwijl er geen enkele aanwijzing is, dat het protocol van het betreffende

jaar onvolledig zou zijn. Een verklaring kunnen we alleen beproeven vanuit het stuk zelf. Het stuk is ondertekend door de schepenen Henrick Martenszoon Buckinx en Dirck Goyartszoon van Loon. Afgaande op een vergelijking van handtekening en schrift lijkt ons schepen Buckinx de auteur. Het geheel draagt als opschrift:

Memorie van der soenen gepasseert tusschen vader, vrienden ende maegen van
Dionyssen Gerart Goyaertssoen de Gruyter, afflyvige
ende

Adrianen Anthonissoen van Esch met synen broedere in den naeme van
soene Adriaens voernoemt, misdadiger

De voornaam van de dader stond helemaal aan de rand van het papier en is door de afrafeling van de uit het protocol uitstekende rand verdwenen. Er is met enige waarschijnlijkheid nog een A te zien. Daar er geen broers van de dader bekend zijn, is het waarschijnlijk, dat hij de voornaam van zijn grootvader heeft gehad: Anthonis. De beginwoorden van de overeenkomst geven het concept-karakter aan: 'Totter extensiën van den soenbrieven in behoirycke gewoonlycke forme is geconditioneert'. Daarop volgen onmiddellijk de afgesproken voorwaarden, die zo exact en duidelijk geformuleerd zijn, dat de secretaris de tekst zonder meer kon overnemen voor de geëxtendeerde (= in extenso geschreven) zoenbrief, die zoals gebruikelijk aan partijen ter hand werd gesteld. Hij hoefde alleen de gebruikelijke beginformule eraan toe te voegen. Zo is het verklaarbaar, dat hij het accoord niet protocollerde, maar het concept bij wijze van minuut in zijn protocol stak.

Wat de voorwaarden betreft is er niet veel bijzonders te noteren. De nadruk op de verplegingskosten doet vermoeden, dat het slachtoffer nogal enige tijd met de dood geworsteld heeft. Opmerkelijk is, dat bij de spynde omschreven wordt, hoe het mud rogge verbakken moet worden 'tot cleynen ende groten spyndebroedkens'. Het doet denken aan een aparte vorm voor het spyndebrood. Uit de verbanning zullen we moeten afleiden, dat het slachtoffer woonde, waar Hedel en Notel elkaar raken en de dader vermoedelijk niet ver daar vandaan.

De vader van de dader Adriaen Anthoniszoon van Esch is ons bekend als schepen doch enkel in het jaar 1588. (Zie titelblad schepenprotocol 1588.)

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS JACOBSSOEN VAN DER AMEYDEN

Oirschots schepenprotocol van 1600, fol. 196.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis Jacobszoon van der Ameyden

Dader: Frans Dirck Denissoen

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van seeckere goede mannen, tot dien eynde wedersydens genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 55 zoengulden in 3 termijnen
- b. kosten: dokters- en verplegingskosten
kosten van uitvaart (27 1/2 gulden) en kerkerechten
kosten van het accoord

2. geestelijke genoegdoening

- a. 3 zielmissen in Beers veiór de uitvaart
- d. 6 pond was voor de uitvaart
1 kaars van 1 pond voor het H. Sacrament
- e. een spynde van 1 mud rogge

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Oirschot
wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In het protocol van 1602, fol. 304y⁰ vonden we een uitgebreid geformuleerde algehele kwitantie voor de dader, gegeven door de zwager van het slachtoffer Jacob Jacobs Joosten, gedateerd 6 maart 1602.

COMMENTAAR

Zowel dader als slachtoffer in deze zaak blijken weinig nabije familie te hebben. De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door diens zuster Anneke Jacobs van der Ameyden met haar man en 'momboir' Jacob Jacobs Joosten, die ook de eindkwitantie afgeeft. Andere familieleden worden niet met name genoemd. De dader wordt vertegenwoordigd door een oom Mr. Dionys Dirckssoen en een neef Denis Peter Bunnan. Ook van hem worden geen verdere familieleden met name genoemd. De wel genoemde namen geven ons weinig aanknopingspunten.

Te oordelen naar de uitgebreide wijze, waarop gesproken wordt over verplegingskosten, heeft ook hier de worsteling met de dood lang geduurd. Chirurgijn Mr. Jacob Lintermans, die hier als behandelende geneesheer genoemd wordt en die mogelijk de persoon geweest is, die Dyonys de Gruyter heeft kunnen redden, heeft hier zijn gevecht met de dood verloren.

Dat de uitvaartdienst dikwijls lang na de dood en dus ook na de begrafenis werd gehouden, blijkt nog eens uit de bepaling omtrent de zielmissen in Beers. De exacte tijd was zelfs nog niet vastgesteld, er wordt immers gezegd: '.... welke voerschreven uuytvaert is geconcipteert om binnen zes naestcomende weecken alhier gehouden te worden'.

De blijvende verbanning uit Oirschot doet het vermoeden rijzen, dat bij de vechtpartij kwade opzet aanwezig is geweest. Wij moeten echter ook rekening houden met de mogelijkheid, dat de dader in Beers woonachtig was. In dat geval is deze bepaling normaal.

De datum van de kwitantie doet vermoeden, dat de eindafrekening toch nog bijna een half jaar is uitgelopen.

Als slotopmerking nog: ook bij het sluiten van dit accoord was de secretaris niet persoonlijk aanwezig, gezien zijn aantekening bij de getuigen: apportaverunt.

nr. 95

1601 februari 23

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANDRIES ANDRIES ANDRIES-SOEN VAN GINNOVEN

Oirschots schepenprotocol van 1601, fol. 231.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Andries zoon van Andries Andrieszoon van Ginnoven
Dader: Adriaan zoon van Jan Thomaszoon van der Ameyden

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van goede ompartydighe mannen over de saecke genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader heeft vergeven. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de zoen te houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 80 zoengulden in 3 termijnen voor studiekosten van de jongere broer van het slachtoffer

b. kosten: dokterskosten en kerkerechten

2. geestelijke genoegdoening

a. 1 dertigste

d. de **kaarsen** bij de uitvaart (niet gespecificeerd)

3 kaarsen van 1 pond: 1 bij het El. Sacrament op Sacramentsdag

2 bij het Catharina-altaar 'tegen Sinte-Catharynen-schietensdach'

3. schulderkenning

b. wijken: in *de* kerk mag hij gedurende 2 jaar slechts komen tussen het Sint-Barbara-altaar en het Sacramentsaltaar gedurende 1 jaar naar de kerk gaan langs een speciaal voorgescreven weg vermijden van Lubberstraat en omgeving niet gaan wonen, waar de vader van het slachtoffer woont voor het overige als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is een aantekening gemaakt van kwitantie voor algehele afdoening afgegeven door de vader van het slachtoffer d.d. 1610.12.28.

COMMENTAAR

De familie van het slachtoffer wordt bij het accoord vertegenwoordigd door diens ader, die dezelfde voornaam heeft als het slachtoffer en als diens grootvader en vermoedelijk ook diens overgrootvader. De verdere familieleden, die genoemd worden, zijn vermoedelijk neefs van de vader.

De dader wordt vertegenwoordigd door drie personen, die allen verschillende namen dragen: Jan Adriaen Icyten, Andries Cornelis Oerselmans en Marten Ael-

brecht Penninx. Vermoedelijk waren zij zwagers. Jan Adriaen Leyten had al meer met dat bijltje gehakt. Hij trad reeds op als vertegenwoordiger van de dader in zoen nr. 90.

Het slachtoffer is nog wel jong geweest. Er wordt niet over vrouw of kinderen gesproken. Wel wordt bij het zoengeld gezegd, dat het ten bate van zijn jongere broer is, om deze zijn studie te kunnen laten vervolgen. Wij denken, dat de situatie zo was: Het slachtoffer werkte mee op het bedrijf van zijn vader. Na zijn dood stond de vader voor de keus: zijn jongste zoon zijn studie te laten afbreken en laten helpen op het bedrijf of een knecht huren. Daarvoor kon het zoengeld gebruikt worden, zodat het voor de vader mogelijk werd 'om synen jonxten soone daermede aen der schole te houden'.

Uit de bepalingen van de 2 kaarsen bij het Catharina-altaar 'tegen Sinte-Catharynen-schietensdach' moeten we wel afleiden, dat het slachtoffer lid was van dat gilde zoals ook het slachtoffer van zoen nr. 76 d.d. 1592.11.04, Andries Henrick Anthoniszoon van Ginnoven. Het zal toen in Oirschot al niet anders zijn geweest dan nu, dat n.l. het gildewezen voor een belangrijk deel een familie-aangelegenheid was.

Uit de ingewikkelde bepalingen omtrent het wijken is wel duidelijk, dat het slachtoffer woonde in de Lubberstraat of vlak daarbij. De dader mocht immers niet komen 'in de Lubberstraet, noch Lubberstraetsche kerkckpat, nock oyck in de herberge genoempt den Royenbaert, soe lange Andries voerschreven (de vader) daer in zyns moeders huysinghe oft in de gebuerte aldaer woont'. De 'Lubberstraetsche kerckpat' liep vermoedelijk van de Lubberstraat naar de tegenwoordige Fluterd, om daar aan te sluiten op de Kapelpad. De 'vaerweg' van Spoordonk naar het centrum was toen wel niet het tracé van de huidige Spoordonkseweg maar het Lieveld en de (thans afgesloten) Leeuwerikstraat, waar de dader in noodzakelijke gevallen wel mocht komen op de werkdagen met een kar hout, turf, hooi of stro in de richting van het dorp. Vermoedelijk woonde deze dus verder in Spoordonk. Dat dit in de richting van Balsfoort was, vermoeden we vanwege de omweg, die de dader moest maken op zijn kerkgang. Ofschoon sommige aangegeven punten niet precies zijn thuis te brengen, menen we, dat deze weg leidde om Hedel en Notel heen (misschien woonden daar familieleden) van Schatkuyl (grenspunt van Oirschot, Boxtel en Liempde) af over de Lopense straat tot Bijsterveld en vandaar naar de kerk. Het is een enorme omweg, maar deze verplichting gold dan ook slechts voor één jaar.

Een andere bepaling was nog, dat de dader niet mocht gaan wonen in de buurt van de vader van het slachtoffer. Er wordt zó over gesproken, dat we gaan denken, dat de vader van het slachtoffer overwoog om buiten Oirschot te gaan wonen. In dat geval mocht de dader niet in hetzelfde dorp gaan wonen, maar als hij er eerder woonde, hoefde hij daar niet weg te gaan.

Rest ons nog een verklaring te geven voor de late datum van de kwitantie. Normaal zou de zaak in het voorjaar van 1602 afgewikkeld hebben moeten zijn. Dit kan ook heel goed gebeurd zijn. Maar secretaris Aert Sgraets was op 25 september 1601 overleden en opgevolgd door A. Huybregts, die niet bekwaam was voor zijn functie en er een potje van gemaakt heeft. Na een paar jaar werd hij daarom ontslagen en vervangen door Hieronymus van Kelst. Schepen Stockelmans, die getuige was geweest bij het accoord en die in 1610 weer schepen was, zal de afdoening, die door Huybregts niet was geregistreerd, bij een of andere gelegenheid hebben laten aantekenen. Alleen zijn naam wordt vermeld. De kwitantie was dus eigenlijk niet rechtsgeldig, maar er zal geen vrees voor moeilijkheden geweest zijn en in noodgevallen was de zaak te verifiëren.

***** AANKONDIGING *****

JUBELJAAR 1987 ST. JAN DE DOPERKERK OERLE

**Wetenswaardigheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk
van Oerle 1912 - 1987**

De parochie van St. Jan de Doper te Oerle viert feest: het 15de lustrum van haar kerkgebouw wordt dit jaar herdacht.

Bij gelegenheid hiervan is door Jacq. Bijnen uit Oerle een boekwerkje samengesteld met wetenswaardigheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk (1912-1987). Het telt 88 pagina's en maar liefst 71 afbeeldingen.

In dit boek kunt u o.a. lezen:

- waarom de vorige kerk moest worden gesloopt;
- hoe het gemeentebestuur, van het toen nog zelfstandige Oerle, haar medewerking verleende aan deze bouw;
- het verhaal over de bouw van de kerk zoals opgetekend door de toenmalige pastoor A. Suetens;
- een korte schets van de pastoors sedert 1912, van de architect W. van Aalst en van burgemeester Van den Heuij;
- over St. Jan, patroon van de parochie;
- een kroniek van merkwaardige gebeurtenissen in het bestaan van de kerk;
- over de architectuur van het kerkgebouw;
- een beschrijving van een deel van het parochiaal kunstbezit.

Ook is een naamlijst opgenomen van de bestuurders van de parochie sedert 1912.

Dit boek is verschenen als deel I van de serie "*Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven*". Het wordt U meteen toegezonden na overmaking van een bedrag van f 16,50 (dit is inclusief verzendkosten), op de Rabobank te Oerle, [rek.nr.](#) 1385.04.490, t.n.v. J. Bijnen, Clementinalaan 2. (gironummer Rabobank is 1107563) o.v.v. Jubeljaar 1987.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 67

oktober 1987

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959
Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

	blz.
I. Het Middeleeuwse openbare notariaat gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven door J.P.J. Lijten	161
II. De Oerlese Johannes-schotel door Jacq. Bijnen	178
III. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 58. Huis "Den Oijevaer", Kanunnikensteeg 1 en Molenstraat 12 door C. Scholten	181
IV. Oirschotse gedichten Oirschot mèrt door Toke van de Ven	186
V. Kempische curiosa De voeten van de Zonnekoning in Oirschotse handen door J. Lijten	188
VI. Oirschotse zoen-accorden: A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 96-100 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	194

I. HET MIDDELEEUWSE OPENBARE NOTARIAAT GEZIEN VANUIT OIRSCHOT, BEST EN VELDHOVEN

door J. Lijten

OVERZICHT VAN DE NOTARIËLE INSTRUMENTEN

Ter oriëntatie meenden wij u een overzicht te moeten geven van de notariële instrumenten, die het voorwerp geweest zijn van onze studie. Zij zijn bijeengebracht per notaris. Eerst komen de Oirschotse notarissen met hun instrumenten, die in Oirschot zijn opgemaakt en die op Oirschot of de regio betrekking hebben. De notarissen zijn geplaatst in chronologische orde naar het oudste van hen bekende instrument. Zo is ook gebeurd met de buiten-Oirschotse notarissen. Bij elke buiten-Oirschotse notaris wordt eerst aangegeven de plaats, waar hij gewoond en/of eventueel geïnstrumenteerd heeft. Dan volgt voor elke notaris de aanduiding clericus (der.), eventueel priester (pr.) van het bisdom (b.) Luik, Utrecht, Kamerijk enz.

Wanneer deze aanduiding niet aanwezig is, betekent dit, dat de notaris zich niet als zodanig betitelt. Daarna volgt de aanduiding pauselijk (paus.) en/of keizerlijk (keiz.), notaris en de admissie (adm.) door de curie (cur.) van een bisdom of een andere instantie, voor zover deze door de notaris zelf wordt vermeld. Bij de Oirschotse notarissen vermelden wij nog kapittelnotaris, wanneer wij daaromtrent zekerheid hebben, of vermoedelijk kapittelnotaris, wanneer die zekerheid niet uit hun akten zelf blijkt. Deze aanduiding betekent echter niet, dat zij gedurende heel de tijd van hun functioneren kapittelnotaris geweest zijn.

Per instrument vindt u in de eerste kolom de datum (of data) van de rechtshandeling(en) met de soortaanduiding van het instrument en de bronvermelding; in de tweede kolom een zeer summier gehouden inhoudsopgave van de rechtshandeling(en).

Aan onze wijze van datering zullen de meeste lezers wel gewend zijn. Alle data zijn herleid tot de thans gebruikelijke datering. De eerste vier cijfers geven het jaartal gevolgd door een punt, dan twee cijfers voor de maand, punt, en twee cijfers voor de dag. Wanneer er meerdere akten van één dag zijn, volgt er nog een A, B, enz. Bijna steeds hebben deze betrekking met elkaar. Het aldus ontstane nummer wordt ook gebruikt als nummer van de charterberging voor de in Oirschot berustende originelen en als nummer van de eens te verschijnen regestenlijst. Soms zijn meerdere rechtshandelingen op verschillende dagen in één instrument beschreven. Deze data zijn na een schuine streep (/) vermeld. In de inhoudsopgave

ve zijn die rechtshandelingen summier vermeld, tenzij de akte reeds uitvoeriger besproken was.

Naar hun aard zijn de meeste besproken instrumenten zuiver notariële instrumenten (Z.N.I.) die hun gezag uitsluitend ontleen aan de notariële bekrachtiging. Een enkele keer zijn zij bekrachtigd door een zegel, dat over het algemeen niet is aangekondigd. Zij worden dan aangeduid als: notarieel instrument (N.I.) met zegel van ... en ontleen hun bewijskracht na de notariële bekrachtiging aan het zegel. Wanneer de zegelaar niet bekend is door het verloren-gaan van het zegel of anderszins, wordt dit aangeduid door een vraagteken. Ook bezegeling door meerdere personen of instanties kan voorkomen.

Sommige door notarissen vastgelegde rechtshandelingen zijn blijven steken in het initiële stadium van het protocol, omdat zij door de betreffende notaris niet meer geïnstrumenteerd konden worden. Wanneer dit later door een andere notaris gedaan is, is de akte toch ook bij de eerste notaris opgenomen. Een lange streep achter de datering geeft dan aan, dat de rechtshandeling niet meer door hem geïnstrumenteerd is kunnen worden. Het is echter ook mogelijk, dat een notaris in zijn protocol de rechtshandeling reeds in een volledig uitgewerkt concept-instrument redigeerde. Dan wordt zij in deze opsomming als notarieel instrument eventueel als oorkonde met notariële bekrachtiging behandeld.

Vooraf bij zeer officiële gelegenheden gebeurde het immers, dat de notaris de rechtshandeling vastlegde in een oorkonde, uitgaande van een of meerdere personen en/of instanties, bevestigd met zijn/hun zegel en daarnaast met de notariële bekrachtiging. Dit is na de datering aangeduid door: Oork(onde) van met not(ariële) bekr(achtiging).

Vanwege de plaatsruimte hebben wij de bronvermelding zoveel mogelijk gecomprimeerd. Hier volgen de afkortingen.

Archieven aanwezig in het rayondepot Oirschot:

AFAB: Archief der fundatie Amelryck Boot

ATHGO: Archief van de tafel van de H. Geest in Oirschot

PAO: Parochie-archief Oirschot

RAO: Rechterlijk archief Oirschot

Alle originelen in de Oirschotse archieven zijn toegankelijk via het charternummer, dat tevens datumnummer is; de afschriften via voorlopige inventarisnummers (vrl. inv. nr.).

Andere archieven

AAP: Archief der abdij van Postel gevolgd door ch(arters) en plaatsnaam met nummer

AAT: Archief der abdij van Tongerlo gevolgd door ch(arternummer)

ABH doss. (cant.) 0: Archief van het bisdom 's-Hertogenbosch dossier (Cantorij) Oirschot

AGH THG: Archief der godshuizen 's-Hertogenbosch Tafel van de H. Geest (toegankelijk via regestenlijst van Dr. A. Kappelhof) R(egestnummer)

RAL: Rijksarchief in Limburg te Maastricht

RANB AKO: Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief van het kapittel van Oirschot, gevolgd door de ingewikkelde Bossche nummering

RvDvB: Register van Dooren - van Baar berustend op de pastorie te Oirschot.

Alle stukken zijn in originali aanwezig, tenzij anders is aangegeven door de vermelding, dat het slechts bekend is uit een ander instrument, of door de aanduiding: afschrift (afs.).

Sommige van de hier besproken instrumenten zijn gepubliceerd; de meeste in: A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956 (Frenken, Doc. met bladzijde); enkele in Campinia, aangeduid met jaargang en bladzijde; een in facsimile in: De Comme geopend, Eindhoven 1983 (De Comme met bladzijde).

DE INSTRUMENTEN VAN DE OIRSCHOTSE NOTARISSEN

THEODERICUS VAN ARLE, der. b. Luik, keiz. not.

1337.10.14. N.I. met mede- Testament van Johannes van Baest, beneficiant bezegeling door testateur? van de Mariakapel

RANB AKO I 167 A2

1337.10.28. Z.N.I.

RANB AKO I 169 C2

Henrick van Vessem verklaart, rond Pasen 1336 een jaarrente van 30 schellingen verkocht te hebben aan Johannes van Baest.

GODEFRIDUS VAN AUDENHOVEN, der. b. Luik, keiz. not. (was priester)

1359.10.28. Z.N.I.

ATHGO ch. 1359.10.28.

Testament van Heilwigis weduwe van Amelius Fabri van Lusendonck

- DANIEL VAN OIRSCHOT, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik, vermoedelijk kapittelnotaris
- 1379.02.04. Z.N.I.
RANB AKO I 169 C4
Arnoldus van der Braken draagt over aan Godefridus van Audenhoven als rector der Maria-kapel een jaarrente van 20 schellingen.
- 1388.01.10/05.21. N.I.
met zegel van kapittel en heer,
Afs.: R.v.D.v.B., blz. 75
Met instemming van vice-deken en kapittel en heer van Oirschot geeft Jan van Audenhoven rentmeester van het Sint-Joris-gasthuis gronden in erfpacht aan Jan van den Doerne van Aerschot en Arnoldus Hautappel.
- 1392.06.10. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A37b
Testament van Alardus Wuest, zoon van Goeswinus van Rotelen, en Mechtildis z.e.
- 1394.05.10. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A29b
Heylwigis dochter van wijlen Ida Vaes met haar man Jan verkoopt aan het kapittel een jaarpacht van 1 mud rogge.
- 1396.01.09.A. Z.N.I.
ATHGO ch. 1396.01.09.A.
Uittreksels uit de testamenten van 1. Elisabeth v.d. Straten, begijn te Diest 2. Elisabeth Wynkens, begijn te 's-Hertogenbosch 3. Alardus Wuest 4. Arnoldus zoon van Daniel van de Stadecker.
- 1396.01.09.B. Z.N.I.
RANB AKO I 169 C6
Uittreksel uit het testament van Arnoldus zoon van Daniel van de Stadecker.
- 1406.05.12. Z.N.I.
RANB AKO I 169 C12
Willem pastoor van Eerschot ruilt met instemming van deken en kapittel het rectoraat van de Mariakapel in Oirschot tegen het beneficium van Leonardus en Maria te Schijndel van Leonius van Risingen.
- 1407.11.21. Z.N.I.
ATHGO ch. 1407.11.21.
Uittreksel uit het testament van Aelbertus zoon van wijlen Aelbertus van Best.
- HENRICUS LUCEN VAN OESTERWIJCH, der. b. Luik, keiz. not.
- 1387.07.22. Z.N.I.
RANB AKO I 168 B29b
Johannes Boegaert van Beringen verkoopt n.z.e. aan kanunnik Jan de Molder een jaarpacht van 1 mud rogge.

- JOHANNES HEINRICKS VAN MEDUEN, der. b. Utrecht, keiz. not.
- 1391.05.31. Z.N.I.
RANB AKO I 168 B33
De executeurs van het testament van Johannes Marscalcs verklaren, dat zij in 1385 aan Jan van Duern hebben overgedragen een jaarpacht van 9 lopen rogge voor de uitvaart van de testateur.
- PHILIPPUS VAN GELDROEP, der. b. Luik, keiz. not.
- 1392.04.11. N.I. met zegel
van de testateur?
RANB AKO I 167 A7c
Testament van Goeswinus van den Roetelen e.v. Elisabeth van den Roetelen.
- RUTGHER z.v. JAN RUTGHERS VAN AUDENHOVEN, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik, kapittelnotaris
- 1393.06.06. Z.N.I.
RANB AKO I 168 B34a
Testament van Wilhelmus van Rotelen, pastoor van Boechout en kanunnik van Oirschot.
- 1394.06.01/09.02/09.04.
Z.N.I.
RANB AKO I 168 B34b
Codicil, hernieuwing en bevestiging en codicil bij het testament van Wilhelmus van Rotelen, pastoor van Boechout en kan. v. Oirschot.
- 1396.10.23. Z.N.I.
RAO ch. 1396.10.23.
De voogd van Elisabeth, nat. d. v. Willem van Rotelen, past. Boechout, en van Aleyd Mercx geeft kwitantie aan de executeurs van diens testament voor haar aandeel.
- 1412.03.12. Z.N.I.
Slechts bekend uit transsumpt
Testament van Lia Johannesdochter van Maren. d.d. 1422.12.07.
- 1414.05.19. Z.N.I.
ATHGO ch. 1414.05.19.
Testament van Jordanus Brant en Heilwig z.e.
- 1416.02.22. Z.N.I.
ATHGO ch. 1416.02.22.
Uittreksel uit het testament van Jordanus Brant en Heilwig z.e.
- 1420.12.10. Z.N.I.
ATHGO ch. 1420.12.10.
Uittreksel uit het testament van Lia van Maren d.d. 1412.03.12.
- 1421.07.25. Z.N.I.
ATHGO ch. 1421.07.25.
Uittreksels uit de testamenten van Henricus van Meduwen, pastoor v. Oirschot, en van Gyselbertus v. Helmont en Aleydis z.e.
- 1422.12.07. Z.N.I.
RANB AKO I 168 B3
Transsumpt van het testament van Lia van Maren d.d. 1412.03.12.

- 1424.11.19. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A85
- Jan van den Doeren van Aerschot draagt over aan het kapittel voor zijn jaargetijde een jaarpacht van 1 mud rogge.
- 1426.10.05. Oork. van het kapittel met not. bekr.
RANB AKO I 168 BI
Frenken, Doc., blz. 230.
- Jan van den Doeren van Aerschot richt met goedkeuring van het kapittel het beneficie van de H. Brigida in de Mariakapel op.
- 1426.11.06. Oork. van de testateur met medebezegeling door de pastoor en de rector der Mariakapel m. not. bekr.
RANB AKO I 168 B2
- Testament van Jan van den Doren van Aerschot roeddrager van het kapittel, waarin het Brigida-beneficie wordt geëffectueerd.
- JOHANNES ELYE, pr. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik, vermoedelijk kapittelnotaris.
- 1400.05.02.A. Oork. van het kapittel met not. bekr.
RANB AKO I 166 nr. 7
Frenken, Doc., blz. 228
- Goedkeuring door het kapittel van de bouw van een kapel aan de Sint-Petrus-kerk en de oprichting van een beneficie voor een vroegmis door de executeurs van het testament van Jordaan Brant, kanunnik van Luik.
- 1400.05.02.B. Oork. van het kapittel en dorpsbestuur met not. bekr.
PAO ch. 1400.05.02.B.
Campinia jrg. 7, blz. 104.
- Het kapittel en het dorpsbestuur incorporeren de kapel van Joorden Brant bij de kerkfabriek.
- HENRICK (ZOON VAN WIJLEN JAN) JOORDENS, pr. b. Luik, keiz. not. adm. cur. Luik, vermoedelijk kapittelnotaris.
- 1403.08.27. Z.N.I.
RANB AKO I 168 B10
- Transsumpt van een akte van verkoop t.o.v. schepenen van Woensel d.d. 1328.07.25. door Petrus Banthout van een rente van 4 pond aan de kerk van Oirschot.
- 1406.02.19. N.I. met zegel van de testateur?
RANB AKO I 167 A51b
- Testament van Theodericus Bertholdi, pastoor van Aarle(-Rixtel) en kanunnik van Oirschot.
- 1412.04.05. Z.N.I.
AAP ch. Oerle 41
- Uittreksel uit het testament van Jacobus van Baest, inw. v. Oerle, t.v.v. de provisor van Postel.

- 1414.12.16. Z.N.I.
AAT ch. nr. 1309
- Uittreksel uit het testament van Johannes meester Henrix en Margareta z.e. t.v.v. een kerk- en H. Geestmeester van Diessen.
- 1415.02.25. Z.N.I.
ATHGO ch. 1415.02.25.
- Testament van Luutgardis van der Voert, wed. van Johannes Moer.
- 1416.11.24. Oork. van het kapittel met not. bekr.
RANB AKO I 166 nr. 8
Frenken, Doc., blz. 249.
- Statuut van het kapittel.
- 1417.03.24. Z.N.I.
ATHGO ch. 1417.03.24.
- Uittreksel uit het testament van Severinus Petrusz. v.d. Berct en Elisabeth Jans Vranckend. Ercken uit de Notel.
- 1418.07.15. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A71
- Testament van Willem Wouterszoon van Audenhoven.
- JOHANNES WILLEMSZOOM VAN ERP, pr. b. Luik, keiz. not.
- 1419.01.20. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A72
- Testament van Henrick Willemsz. v.d. Borch-ecker en Yda Petersd. v. Baest z.e.
- RUTGHER VOSS, keiz. not., adm. cur. Luik
- 1436.02.05. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A92
- Henrick Christiaensz. de Volder draagt over aan het kapittel een jaarente van 20 schellingen tot een jaargetijde voor alle broeders van het Katharinagilde.
- JOORDEN ANSEMS HANNEN, pr. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik, kapittelnotaris
- 1437.02.20. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A1b
- Testament van Johannes van Gheldrop.
- 1437.07.08. Oork. van stichter en kap. met not. bekr.
Afs: RANB AKO D139
f. 40V0
Frenken, Doc., blz. 233.
- Petrus Crom, kapitteldeken van sint Jan te 's-Hertogenbosch sticht met instemming van het kapittel van Oirschot het beneficie van het Triniteitsaltaar.
- 1437.08.06. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A31c
- Goeswinus nat. z. v. Rutgher van Audenhoven draagt over aan het kapittel 2 jaarpachten.

- 1437.08.14. Z.N.I.
RANB AKO I 166 nr. 13
De Comme, blz. 36
facsimile
Vele inwoners van Best zeggen aan de pasgebouwde Odulphuskapel een reeks jaarpachten toe voor het rectoraat en vragen aan het kapittel om oprichting daarvan.
- 1437.08.20. Oork. van het kapittel met not. bekr.
RANB AKO I 166 nr. 14
Frenken, Doc., blz. 234.
Deken en kapittel richten op verzoek van de inwoners van Best het rectoraat op van de Odulphuskapel.
- 1438.08.12. Z.N.I.
ATHGO ch. 1438.08.12.
Testament van Theodericus Denen.
- 1447.04.18. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A45c
Henrick Henricks Luppenz. v.d. Schoet draagt over aan het kap. een jaarp. van $\frac{1}{2}$ mud rogge.
- 1463.01.25. Z.N.I.
ATHGO ch. 1463.01.25.
Codicil van testament van Johannes Scaubroeck Arnoldus zijn broer en Beatrix zijn zuster.
- 1471.04.10. —
Testament v. Symon v.d. Papenvoert en Elisabeth z.e.
- Slechts bekend uit instrument van Jacobus v. Dormalen d.d. 1482.02.08.

JOHANNES VAN ANDEL, der. b. Utrecht, keiz. not., adm. cur. Luik

- 1437.09.23. Z.N.I.
RANB AKO I 170 D1
Frenken, Doc., blz. 237.
Margareta Jansd. Zuetrix en Elisabeth wed. v. Daniel v. Vlierden richten met instemming van het kap. het beneficium van het H. Kruis op.

WILHELMUS VAN AUDENHOVEN, pr. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

- 1440.11.16. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A100
Testament van Gevardus van Achel en Elisabeth z.e.
- 1446.12.20. Z.N.I.
RANB AKO I 170 D2
Elisabeth v. Petershem wed. v. Daniel v. Vlierden vermeerdert het beneficium van het H. Kruis met een jaarpacht voor de zielerust van haar vader kanunnik Willem van Petershem haar man en fam.

HENRICK BEELARTS, der. b. Luik, keiz. not., kapittelnotaris (was priester)

- 1450.02.12. Oork. van het kapittel met not. bekr.
Afs: RANB AKO D139,
f. 46.
Petrus Crom, kapitteldeken van sint Jan te 's-Hertogenbosch richt met instemming van het kap. een tweede beneficium op aan het Triniteitsaltaar.

- 1452.04.26. Z.N.I.
ATHGO ch. 1452. 04.26.
Testament van Henrick Jansz. v.d. Capellen en Jutta d.v. wijlen Philips van Geldrop pr., z.e.
- 1458.04.06. Z.N.I.
ATHGO ch. 1458.04.06.
Testament van Christianus van den Hout.
- 1459.05.04. Z.N.I.
ATHGO ch. 1459.05.04.
Testament van Jan zoon van wijlen Henrick de Molder.
- 1466.05.28.A. Z.N.I.
PAO ch. 1466.05.28.A.
Testament van Wouter van den Langenneep en Katharina d.v. Willem Jacopsz. Kemps z.e.
- 1466.05.28.B. Z.N.I.
ATHGO ch. 1466.05.28.B.
Idem als voorgaande.
- 1469.04.12. Z.N.I.
ATHGO ch. 1469.04.12.
Testament van Daniel z.v. Gisbertus Eyghenbroet en Elisabeth Jansd. Eyghen z.e.
- 1470.03.02. Oork. van het kapittel met not. bekr.
RANB AKO I 166 nr. 18a
Severinus Laurensz. 's Princen richt met instemming van het kapittel het beneficium van het Maria-altaar in de kerk van Vessem op.
- 1471.03.03. Z.N.I.
ATHGO ch. 1471.03.03.
Testament van Rutgher Voss priester te Uden.
- 1475.03.13. Z.N.I.
RANB AKO I 167 A41d
Jan Joordensz. Clustermans en zijn kinderen dragen over aan Willem Voss rector v. 't altaar v. 't H. Kruis een jaarpacht van 1 mud rogge.
- MERCELIS VAN DEN BOOGAERD, pr. b. Luik, paus. en keiz. not.,
pastoor Oirschot.
- 1470.09.12. Z.N.I.
ATHGO ch. 1470.09.12.
Testament van Elisabeth van der Hoven.
- 1471.08.05. Z.N.I.
RANB AKO I 167 c
Henrick Didden erkent schuldig te zijn aan Dirck Goeswynsz. Neven een jaarp. van $\frac{1}{2}$ mud rogge.
- 1472.01.12. Z.N.I.
ATHGO ch. 1472.01.12.
Testament van Alard Wuest zoon van wijlen Godefridus Persoens.
- 1472.09.13. Z.N.I.
ATHGO ch. 1472.09.13.
Testament van Heynrick Heynricks Mathyssoen.
- 1473.11.04. Z.N.I.
PAO ch. 1473.11.04.
Testament van Paulus Coenen.

- JACOBUS DORMALEN, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.
1482.02.08. Oork. van de officiaal met not. bekr. PAO ch. 1482.02.08. Testament van Symon v.d. Papenvoert en Elisabeth z.e. in opdracht v.d. officiaal v. 't b. Luik uit het protocol van not. Joorden Ansems Hannen.
- MARTINUS VLEMINCX, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik, kapittelnotaris (was priester)
1484.05.20. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: ABH doss. 0. Frenken, Doc., blz. 239. Joorden Jansz. van Geldrop, kan. Oirschot, richt met instemming van het kapittel het officie van het hoogaltaar op.
- 1486.08.18. Z.N.I. RANB AKO I 166 nr. 21. Accoord tussen het kapittel en kanunnik Mr. Richald van Merode over de inkomsten uit diens prebende.
- 1489.05.12. Z.N.I. ATHGO ch. 1489.05.12. De tafel v.d. H. Geest erkent ontvangen te hebben uit handen van Agatha Dircksd. Neven legaten en documenten uit de nalatenschap van kapelaan Jan Dummecaet.
- 1490.01.23. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: RANB AKO D139, F. 36vo. Daniel van der Ameyden richt met instemming van het kapittel twee beneficijs op ter ere van de H. Barbara.
- 1501.06.23. Oork. van het kapittel met not. bekr. Frenken, Doc., blz. 222. Slechts bekend uit instrument van Johannes Buetzelar d.d. 1506.08.02. De executeurs van het testament van de Keulse kanunnik Engelbert van den Spijker richten met instemming van 't. kap. de cantorij op.
- HENRICK JACOBSZOOM VAN ESCH, der. b. Luik, keiz. not. (was priester).
1492.11.06. Z.N.I. Afs: ABH doss. cant. 0. Frenken, Doc., blz. 215. Proces verbaal van de opening van het testament van kan. Engelb. v.d. Spijker door de notaris in aanwezigheid v.d. kapitteldeken en de executeurs.
- 1503.05.31. Z.N.I. Afs: RvDvB, blz. 39. De erfgenamen van Mr. Jan v. Strijp, rector van het bagijnhof te Hoogstraten machtigen Elisabeth Thomasd. v.d. Venne alias v. Strijp tot afwikkeling van de erfenis.

- 1504.04.25. Z.N.I. ATHGO ch. 1504.04.25. Testament van Henrick Meusz. v. Driemylen en Mechtelt Brynend. v. Teeffelen z.e.
- 1505.05.27. Z.N.I. ATHGO ch. 1505.05.27. De tafel v.d. H. Geest en Joest van Looven van Wynterloe sluiten een accoord betreffende de betaling van achterstallige pacht.
- JOHANNES BUETZELAR VAN)(ANTEN, der. b. Keulen, keiz. not., adm. cur. Keulen en Luik, kapittelnotaris.
1503.00.00. Oork. van het kapittel met not. bekr. RANB AKO I 168 B4. Jan Robillart, kan. rector Sint-Brigida-altaar, vermeerderd met instemming van het kapittel dat beneficie.
- 1504.01.04. Z.N.I. Afs: RANB AKO D139, F. 44vo. Hernieuwing en bevestiging van de oprichting van het beneficie van het Triniteitsaltaar door het kapittel op verzoek van Jan de Crom en Jan van Oss.
- 1504.01.06. Z.N.I. ATHGO ch. 1504.01.06. De kerk- en H. Geestmeesters geven met instemming van 't kapittel verlof aan Mr. Jacobus Hujuwel om een jaarpacht te lossen.
- 1504.05.04./ 1505.04.30. Z.N.I. RANB AKO I 166 nr. 27. Het kapittel van Oirschot geeft toestemming aan de kerkmeesters van Middelbeers om een fundatie voor een vroegmis te aanvaarden uit de nalatenschap van Godefridus v.d. Aa priester.
- 1504.08.23. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: RANB AKO D139, F. 22vo. De executeurs van 't testament van deken Willem Aarts van Leende richten met inst. van 't kap. het beneficie van sint Willibrord op.
- 1505.08.05. Z.N.I. Afs: RANB AKO D139, F. 82vo. Het kap. keurt het voornemen van Margriet Beelarts goed, om een beneficie van sint Anna en Oda op te richten.
- 1506.06.26. Z.N.I. ATHGO ch. 1506.06.26. Testament van Jacobus van den Dyck en Petra z.e.
- 1506.08.02. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: ABH doss. cant. 0. Frenken, Doc., blz. 222. Instrument uit het protocol van kapittelnotaris Martinus Vlemincx d.d. 1501.06.23. betreffende de oprichting der cantorij.

JASPAR VAN ESCH, der. b. Luik, keiz. not., kapittelnotaris.

1507.04.15. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: RANB AKO D139, f. 89vo. Het kapittel keurt de oprichting van het beneficium van sint Anna en Oda goed.

1507.08.28. Z.N.I. RANB AKO I 167 A60a Kan. Mr. Daniel v. Hersel draagt over aan het kapittel een jaarpacht van $\frac{1}{2}$ mud rogge.

1525.07.25. Z.N.I. RAO ch. 1525.07.25. Uittreksel uit het testament van Aelbert van den Maerselaer.

GODEFRIDUS ARNOLDI JACOBI VAN OERSCHOT, der. b. Luik, keiz. not.

1509.05.16. Z.N.I. PAO ch. 1509.05.16. Testament van Henrick Jacobs Ansems van Lievelt.

HENRICK STOCKELMANS, pr. b. Luik, keiz. not.

1509.09.22. Z.N.I. RANB AKO I 166 nr. 30 Deken en kap. bepalen, dat de offergelden voor de aflaat 'van den stoel van Romen' gebruikt mogen worden voor de kerk tot ze is afgebouwd.

GERARDUS MENGHELEN, pr. b. Luik, keiz. not.

1513.07.10. Oork. van de vice-paltsgraaf m. not. bekr. RAL fonds Wetzlar, i.nr. 108. Anthonis Bruyninx kanunnik van Oirschot en keizerlijk vice-paltsgraaf benoemt Johannes Martini Baldewini tot notaris.

JAN VAN HERSEL, pr. b. Luik, paus. not., kapittelnotaris.

1514.03.29. Oork. van het kapittel met not. bekr. Afs: RANB AKO D139, f. 28. De executricen van 't testament van kanunnik Arnoldus de Crom richten met inst. van 't kap. het beneficium op v.d. twaalf apostelen en sint Hubertus.

1521.01.04. Z.N.I. RANB AKO I 167 A25 Twee kerkmeesters dragen over aan het kapittel een jaarpacht van 6 lopen rogge.

DE INSTRUMENTEN VAN BUITEN-OIRSCHOTSE NOTARISSEN

JOHANNES ZOON VAN WIJLEN JOHANNES LEYDECKER, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1357.04.11. Z.N.I. AGH THG R 416 Uittreksel uit het testament van Henricus van Ghemert z.v. Wouter van Ourle.

1367.08.09.— Slechts bekend uit instrument van Joannes Bald. de Bynderen d.d. 1367.12.05. Testament van Berthold Henricksz. v.d. Dyck.

MATHIAS SCILDER, 's-Hertogenbosch, keiz. not.

1365.05.19. Z.N.I. AGH THG R 564 Nicolaus van Meghen verklaart dat z.e. Elisabeth Frederiks aan de THG te 's-Hertogenbosch gelegateerd had een jaarp. van 1 mud rogge uit haar goed. in Oirschot, die hij heeft overgedragen.

1370.12.20. Z.N.I. AGH THG R 693 Transsumpt van instrument van notaris Johannes Leydecker d.d. 1357.04.11.

JOHANNES BALDEWINI DE BYNDEREN, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, keiz. not.

1367.12.05. Z.N.I. AGH THG R 624 Instrument uit het protocol van notaris Johannes Leydecker d.d. 1367.08.09.

SERVACIUS FELIX, Maastricht, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1373.02.25. Z.N.I. RANB AKO I 168 B29a Jan en Rutger Roet uit 's-Hertogenbosch dragen over aan Johannes Boghart van Beringen al hun rechten op de nalatenschap van Johannes van Oerscot, kan. te Hilvarenbeek en diens zuster Aleydis van Spulle.

PETRUS POLSLAUWER, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1377.12.28. Z.N.I. AGH THG R 815 Testament van Willem Nicolaesz. van Rode.

JOHANNES BEKERDEY ALIAS VAN OERSCOT, 's-Hertogenbosch,
der. b. Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1389.02.25. N.I. met Arnoldus Hoernken geeft aan Postel verlof, om
zegel van Hoernken. een lijfrente van 20 Franse guldens, drukkend
AAP ch. Oirschot 11 op het goed ten Ellaer, te lossen.

JOHANNES VAN MERHOUT, Diest, keiz. not.

1393.10.14. Z.N.I. Agnes v. Oerschout en Elisabeth v.d. Straten
ATHGO ch. 1393.10.14. begijnen te Diest schenken aan de THG te
Oirschot een jaarrente van 40 schellingen.

WILHELMUS HAGHEN VAN LOENHOUT, (Postel) pr. b. Luik, keiz. not.,
adm. cur. Luik.

1394.03.17.A. Z.N.I. Transsumpt van oorkonde van het kapittel van
AAP ch. Veldhoven 13 Oirschot d.d. 1240.12.00. betreffende Zonder-
Campinia jrg. 9, blz. 77. wijk.

1394.03.17.B. Z.N.I. Transsumpt van 4 oorkonden betreffende Oerle
AAP ch. Oerle 38 van de jaren 1250 tot 1254.

MARSELIUS VAN BAKEL, 's-Hertogenbosch, pr. b. Luik, paus. en keiz. not.,
adm. cur. Luik.

1394.09.07. Z.N.I. Testament van Emondus Buys past. van
Macharen.
Slechts bekend uit transsumpt van Johannes van Mirde d.d. 1399.09.23.

JOHANNES VAN MIRDE, 's-Hertogenbosch, keiz. not., adm. cur. Luik.

1399.09.23. Z.N.I. Transsumpt van het testament van Emondus
AGH THG R 1255a Buys, past. v. Macharen d.d. 1394.09.07.

ARNOLDUS DE AGGERE (VAN DEN DYCK) 's-Hertogenbosch, der. b.
Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1410.08.27. Z.N.I. Testament van Catharina van Blaerthem.
ATHGO ch. 1410.08.27.

THEODERICUS RADULPHI, Eindhoven, der. b. Luik, keiz. not., adm. cur.
Luik.

1416.12.16. Z.N.I. Uittreksel uit het testament van Godefridus
RANB AKO I 168 B11 pastoor van Wintelre en Vessem.

JOHANNES VAN NEER HESPEN, Tienen, der. b. Luik, keiz. not.,
adm., cur. Luik.

1422.01.27. Z.N.I. De wed. en kind. van Mathias Soet geven kwi-
RANB AKO I 167 A81 tantie aan de executeurs van 't test. van Lia v.
Maren voor de ontvangst van het hun gelega-
teerde door kanunnik Jordaan Brant.

WALTERUS VAN HOV(N?)AERT ALIAS VAN HERKE, Luik, pr. b. Luik,
paus. en keiz. not., adm. cur. Luik.

1423.12.10. Oork. van het De executeurs van het testament van kanunnik
kap. van sint Jan te Luik Jordaan Brant vermeerderen met instemming
met not. bekr. van het kapittel van sint Jan te Luik diens
RANB AKO I 167 A32e fundatie.

GHISELBERTUS ROESMONT, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, keiz. not.

1427.12.11. Z.N.I. Mr. Martinus v. Zoemeren kan. v. sint Jan
RANB AKO I 167 A85 schenkt aan het kapittel van Oirschot een jaar-
pacht van 1 mud rogge.

JOHANNES GRUTER VAN VENRADE, 's-Hertogenbosch, pr. b. Luik,
keiz. not., adm. cur. Luik.

1435.07.30. Oork. van Petrus de Crom kapitteldeken van sint Jan te
deken de Crom met not. 's-Hertogenbosch, incorporeert de matricularij
bekr. bij de kerkfabriek i.o.v. Julianus pauselijk
RANB AKO I 166 nr. 12 legaat in Duitsland.

JOHANNES COUSMEKER, 's-Hertogenbosch, keiz. not., adm. cur. Luik.

1437.04.05. Z.N.I. Margareta Spijkers, begijn te 's-Hertogenbosch,
ATHGO ch. 1437.04.05. schenkt haar huis te Oirschot aan de abdis van
Zonbergen op voorw. dat er een klooster komt.

PHILIPPUS VAN BONNINGEN, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, keiz. not.

1438.05.10. Z.N.I. Testament van Johannes Weerhout en Mechtildis
RANB AKO I 167 A95 z.e.

HENRICUS HATSCOT, Lier, pr. b. Kamerijk, keiz. not.

1444.10.07. Z.N.I. Testament van Aleydis Jansd. Marcelissen van
RANB AKO I 167 A104 het bisdom Kamerijk, begijn te Lier.

BERTHOLDUS ARNOLDUSZ. VAN BEECK, 's-Hertogenbosch, der. b.
Luik, keiz. not., adm. cur. Luik.

1457.04.07. Z.N.I. Testament van Aert Aertsz. Coman Arts.
RAO ch. 1457.04.07.

WILHELMUS SPIERINCK, 's-Hertogenbosch, pr. b. Luik, paus. not., adm.
cur. Luik.

1471.07.06. Z.N.I. Testament van Margareta (Willemsd. van
RANB AKO I 167 A71 Audenhoven) wed. v. Godefridus van Rode.

JOHANNES GHISBERTI, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, paus. en keiz. not.

1471.10.06./ Testament met correctie en codicil van Amelryck
1472.06.16/17. Z.N.I. Boot kanunnik te 's-Hertogenbosch.
Afs: AFAB vrl. inv. nr.
2330.

JOHANNES PISTORIS, Rome, der. b. Kamerijk, paus. en keiz. not.

1478.04.28. Oork. van de De pauselijke auditor Antonius de Grassis
auditor met not. bekr. benoemt namens de paus Henrick Hertochs van
RANB AKO I 166 nr. 19 Eersel tot pastoor te Middelbeers.

HENRICUS HATART VAN HORST, Keulen, der. b. Luik, keiz. not.,
adm. cur. Keulen.

1490.03.06. Z.N.I. Testament van Engelbert van de Spycker,
Afs: ABH doss. cant. 0. kanunnik te Keulen.
Frencken, Doc., blz. 216.

NICOLAUS MARCHANT, Luik, pr. b. Luik, keiz. not.

1505.01.30. Oork. van de Henricus de Orcy, abt van sint Laurentius bij
abt met not. bekr. Luik, bepaalt krachtens pauselijke machtiging
RANB AKO I 166 nr. 28 dat het Oirschotse kapittel rechtstreeks onder
pauselijk gezag staat.

GHYSELBERTUS LUDOVICI DIE HOLLANDER, 's-Hertogenbosch, der. b.
Luik, paus. en keiz. not.

1507.03.05. Oork. van de Alardus Baliart, kapitteldeken van Boxtel en
deken met not. bekr. kanunnik van sint Jan te 's-Hertogenbosch,
Afs: RANB AKO D139 richt als gemachtigde van de paus het beneficium
f. 81 van sint Anna en Oda op.

AMISIUS TECTORIS (DECKERS) VAN BLADEL, Schijndel, pr. b. Luik,
keiz. not.

1507.05.14. Z.N.I. Testament van Gherardus Ravens alias die
ATHGO ch. 1507.05.14. Molder uit Oirschot, inwoner van Schijndel.

CORNELIUS ROGGEN, Leuven, paus. en keiz. not., adm. cur. Luik.

1529.06.23/26/29. Z.N.I. Testament en codicillen van Anthonius Bruy-
RANB AKO I 167 A175 nincx kanunnik te Oirschot.

NICOLAUS ALEXANDRI, Brussel, der. b. Kamerijk, keiz. not., adm. hof
Brussel.

1538.04.26. Z.N.I. Ricald van Merode, kanunnik (en heer) van Oir-
RANB AKO I 166 nr. 39 schot, machtigt vijf inwoners van Oirschot, om
aan het kapittel zijn resideren aan te zeggen.

ADRIANUS ZEGERI DIE RUYTHER, 's-Hertogenbosch, der. b. Luik, paus.
en keiz. not., adm. hof Brussel.

1538.06.12. Z.N.I. Testament van Aleyd Jansd. van Dommelen,
RANB AKO div. doos I wed. van Henrick Kuyst.

II. DE OERLESE JOHANNES-SCHOTEL

door Jacq. Bijnen

De Oerlese Johannes-schotel is waarschijnlijk het oudste stuk kerkelijk bezit in deze parochie. Zij wordt gedateerd in het begin van de 16de eeuw. Elk van de vier oorspronkelijke parochies binnen de gemeente Veldhoven bewaart wel een voorwerp van hoge ouderdom. Zo heeft Zeelst haar luidklok uit 1551, de Caecilia-parochie in Veldhoven-dorp haar triomfkruis uit de eerste helft van de 15de eeuw en Meerveldhoven haar beeldje van Onze Lieve Vrouw ter Eik, dat volgens de legende uit 1264 stamt maar na een oudheidkundig onderzoek omstreeks 1400 werd gedateerd.

Johannes de Doper is een van de belangrijkste heiligen: hij is de voorloper van Christus, die hij heeft gedoopt en als het Lam Gods heeft herkend en aangewezen. Door zijn onthoofding is hij tevens tot martelaar geworden. Hij wordt vaak afgebeeld als een staande figuur, herkenbaar aan een Lam dat hij op zijn arm draagt. In Oerle komt deze beeltenis van Johannes met Lam meermalen voor: bijvoorbeeld bij het beeld in de Johanneskapel achter in de kerk.

De H. Schrift vertelt ons dat het hoofd van Johannes de Doper, liggend op een schotel, aan Salomé, de dochter van Heródias, werd aangeboden. Heródias was de vrouw van de broer van koning Herodes, maar leefde onwettig met Herodes samen. Deze onwettige samenleving werd door Johannes meermalen aan Herodes verweten, zeer tot

ongenoegen van Heródias, die daarom reeds had weten te bewerkstelligen, dat Johannes door Herodes gevangen gezet werd. Bij gelegenheid van een feestmaaltijd op de verjaardag van Herodes, wist Salomé door haar dans Herodes en zijn gasten zozeer te behagen, dat zij hem mocht vragen, wat zij wilde. Op aansporing van haar moeder vroeg zij toen het hoofd van Johannes, dat haar op een schotel werd gebracht.

Dit motief is in de loop der tijden in vele variëteiten uitgewerkt: in metaal, hout en steen, gegraveerd in koper en geschilderd op paneel of doek.

In Westeuropa doet deze voorstelling zijn intrede in de 13de eeuw. Dit hangt samen met een belangrijke gebeurtenis: in 1204 werd de relik van het hoofd van Johannes de Doper naar de Franse stad Amiens overgebracht. Deze was tijdens de kruistocht van dat jaar, samen met zeer veel andere kostbaarheden en kunstschatten, buitgemaakt bij de plundering van Constantinopel. Vooral de enorme toeloop van pelgrims naar Amiens moet worden gezien als oorzaak van de wijde verbijding van de Johannesverering.

In vele kerken werd nadien rond de kerkelijke feestdag van de onthoofding van Johannes, op 29 augustus, een Johannes-schotel ter verering neergezet. In het bijzonder tijdens de 14de en 15de eeuw waren deze schotels zo populair, dat ze in verschillende werkplaatsen als serie-product werden vervaardigd.¹⁾

De oudste vermelding van de Oerlese schotel werd tot nu toe gevonden in de acten, opgemaakt door de inspectie naar de toestand van kerken en scholen voor het jaar 1685 (en 1690).²⁾

Hierin wordt melding gemaakt van het feit dat te Oerle, op het feest van St. Jan Baptist, een processie door de straten trekt, waarin het St. Janshoofd wordt meegevoerd, begeleid door vliegend vaandel, slaande trommel, viool, bas en fluiters.

In die tijd waren alle uitingen van het katholiek geloof verboden: het protestantisme was door de regering uitgeroepen tot de enige, ware godsdienst. Het was dus een riskante zaak openlijk een processie te houden.

Deze schotel is intussen omstreeks 450 jaar oud en daardoor van een onvervangbare waarde. Daarom en wegens zijn hoge zeldzaamheid is zij in 1974 in bruikleen gegeven aan het Museum voor Religieuze Kunst te Uden. Hier vormt zij één van de pronkstukken van het kerkelijk kunstbezit uit onze parochie.

De schotel is in dit museum permanent te bezichtigen.³⁾ Laten wij er op vertrouwen dat hierdoor het lot, dat de Johannes-schotel van Leenderstrijp trof, bespaard blijft. Deze werd n.l. in december 1975 uit de kapel aldaar gestolen evenals de nieuw vervaardigde kopie die er daarna voor in de plaats kwam.

Ook het gemeentewapen van Goirle draagt de beeltenis van het Johanneshoofd met schotel.

*De Oerlese Johannes-schotel. Zij is uit eikehout gesneden en vermoedelijk vervaardigd in een Duits atelier. De kop is afzonderlijk op de schotel bevestigd en steekt ver naar voren. Door zijn eenvoud en natuurgetrouwheid heeft de voorstelling een heel direct effect op de beschouwer.
(foto: J. Bijnen, 1977).*

1. Middeleeuwse Johannes-schotels in Nederland, door: Jan Erftemeijer, in: Antiek, jrg. 19, no. 5, december 1984, p. 241-253.
2. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Raad van State, inv.nr. 2154 II.
3. Het Museum voor Religieuze Kunst te Uden is geopend op werkdagen van 10.00 - 17.00 uur (op maandag gesloten) en in de weekenden van 13.00 - 17.00 uur.

III. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW

door C. Scholten

58. HUIS "DEN OIJEVAER", KANUNNIKENSTEEG 1 en
MOLENSTRAAT 12 (sectie F 4255)

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt:

"17de-eeuws dorpshuis met dwarswoldak"

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A.	HENRICK JANSSEN COPPENS
"huijs en hoff"
grootte: 15 royen: aanslag 2 g. 6 st. 8 p.
(verpondingsboek I, fol. 121v.)	1/2 1650
B.	AERT BARTEL BUCKINCX
omschrijving, grootte en aanslag als onder A.
(verpondingsboek 1, fol. 111v. II, fol. 146)	1694
C.	JAN BARTELS VAN GESTEL
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 117 en oud rechterlijk archief Oirschot,
inv.nr. 290, fol. 169)
In de transportakte wordt dit pand als volgt omschreven:
"een huijs en hoff staende ende gelegen alhier binnen vrij en heerlijkheit
van Oirschot ter plaetsche haertgangh genpt. de kerckhoff in de moolen-
straat daer uijt is hangende "DEN OIJEVAER"	bij transport 04.10.1714
D.	CORNELIS CORNELISSE SPAPEN (overl. 11.11.1739)
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek 11, 116v.)	1729

”Den Oijevaer”, Molenstraat 12

- E. JOANNA HOPPENBROUWERS, WED. CORNELIS CORNELISSE SPAPEN 1740
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 116v.)
- F. JAN BAPTIST VAN OIRLE 1746
geh. 28.08.1741 met JOANNA HOPPENBROUWERS, WED. CORNELIS CORNELISSE SPAPEN
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 116v.)
- G. EIJBERT JANS HOPPENBROUWERS bij transport 29.07.1751
EIJBERT FRANS HOPPENBROUWERS
PETER VERHOEVEN
JOSEPH VAN WEERT
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 116v. en oud rechterlijk archief Oirschot, inv.nr. 247, fol. 258v.)
- H. EIJBERT FRANSSE HOPPENBROUWERS bij transport 04.07.1759
"Huijs Den Oijevaer en hoff"
grootte: 15 royen; aanslag 2 g. 6 st. 8 p.
(verpondingsboek III, fol. 169. Spoordonksboek III, fol. 26v. en oud rechterlijk archief Oirschot, inv.nr. 249, fol. 264v.)
- I. GOIJAARD HENDRICX VAN bij transport 14.04.1761
BERENDONCQ
omschrijving, grootte en aanslag als onder H
(verpondingsboek Kerkhof III, fol. 168v., IV, fol. 119v., V, fol. 120., VI, fol. 119.)
- J. THEODORUS SCHELLEKENS bij transport 04.10.1806
omschrijving, grootte en aanslag als onder H
(verpondingsboek VI, fol. 118v. en oud rechterlijk archief Oirschot, inv.nr. 259, fol. 50v. kohier der huizen van 1808 huisnr. 20⁴/199)
- K. CORNELIA VAN DER VELDE, bij transport 03.11.1817
WED. HENDRICK VAN KEMPEN
(notarieel archief Notaris Jan Schouw, inv.nr. 5199, akte nr. 1103 en kohier der huizen van 1808 huisnr. 204/199).

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- K. DE WED. HENDRIK VAN KEMPEN 1832
 sectie F 814: huis, grootte, 47 e
 sectie F 815: huis en erf, grootte: 2 r. 45 e.
 sectie F 816: tuin, grootte: 4 r. 27 e.
 1834 deling
 (artikel 301, volgnrs. 1, 2, 3)
- L. JOHANNES VAN KEMPEN, metselaar 1834
 ADRIANA VAN KEMPEN
 JOHANNA MARIA VAN KEMPEN
 omschrijving en grootte als onder K
 1834 verdeling en vernieuwing
 (artikel 869 volgnrs. 1, 2, 3)
- M. EMMERT VAN KEMPEN, timmerman (overl. 03.12.1872) 1834
 omschrijving en grootte als onder K
 1874 scheiding
 (artikel 2115, volgnrs. 1, 2, 3)
- N. WILHELMINA VAN GEHUGTEN, winkelierster 1874
 WED. EMMERT VAN KEMPEN
 omschrijving en grootte als onder K
 1894 scheiding
 (artikel 2759, volgnrs. 1, 2, 3)
- O. CORNELIS VAN KEMPEN, postbode 1894
 1902 vereniging van de secties F 814, F 815, F 816
 en weer geplitst in:
 sectie F 3202: huis, grootte: 30 ca.
 sectie F 3203: huis, grootte: 35 ca.
 sectie F 3204: huis en tuin, grootte: 6 a. 54 ca.
 1928 verkoop
 (artikel 3723, volgnrs. 1 t/m 6)
- P. CORNELIS VOGELS, klompenmaker en brandstofhandelaar 1928
 omschrijving en grootte als onder 0
 1929 bijbouw schuur
 1954 vereniging van de secties F 3202, F 3203, F 3204
 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie F 4255: 3 huizen, schuur en tuin, grootte 7 a. 19 ca.
 1972 veiling.
 (artikel 5283, volgnrs. 5, 6, 7, 8, 10)

- Q. JOANNA HUBERDINA PETRONELLA VUGTS, 1972
 geh. met A.A.F. van den Bogaart
 sectie F 4255: 3 huizen, schuur en tuin, grootte: 7 a. 19 ca.
 1973 gedeeltelijke vernieuwing
 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie F 4255: huis, winkel, loods en erf, grootte: 7 a. 19 ca.
 (artikel 8590, volgnrs: 1, 2).

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

OIRSCHOT MÈRT

Vroeger kenden wij een rijmpje
Dat in eer gehouden werd:
Allerheiligen, Allerzielen,
Sint Hubert, - Oirschot mèrt.

Hubertusmèrt, dat was geweldig
Velen kwamen er op af
Iedere maandmarkt was gezellig
Die ons veel genoeg gaf.

Oirschot mèrt was een traditie
Die wel gold voor heel de streek
Maar nou is het zo veranderd
't Is nu mèrtdag elke week.

Je ziet mensen uit de Beerzen
Spoordonk, Straten en 't legend
Boeren-burgers, buiten lieden
Oirschot mèrt is goed bekend.

Ga ik dinsdags op den boodschap
En dan over 't mèrtveld loop
Denk ik aan de middenstanders
Want de mèrt biedt veel te koop.

Speelgoed, snoepgoed, drop en koekjes
Schoenen, tassen, verse vis
Spullen uit ontwikkelingslanden
Kaas, die er ook altijd is.

Lappen stof, van allerhande
Groenten wel drie kramen vol
Kousen, sokken, mutsen, dassen
Truien van katoen of wol.

Stoffen hebben vreemde namen
Nylon, dralon en zo meer
Polyester en trivera
Steeds wat anders elke keer.

Verder zie je sponzen, zemen
Potten, pannen en vergiet
Bloemen die er staan te geuren
O, ik weet het allemaal niet.

Maar toch zie ik vele vrouwen
Even naar de winkel gaan
Dan is het misschien zo beter
Laat de weekmèrt maar bestaan.

Eén herinnering is gebleven
En die is me heel veel werd (waard)
Allerheiligen, Allerzielen
Sint Hubert, Oirschot mèrt.

V. KEMPISCHE CURIOSA

Curiosa vindt men in bijna elke antiekhandel. Het zijn snuisterijen, die niet noodzakelijk artistieke waarde hebben, maar die op een of andere manier interessant zijn. Als wij onze voorraad historische gegevens met een antiek handel vergelijken, treffen we daarin ook allerlei snuisterijen aan, die historisch niet zo belangrijk zijn maar die toch de interesse en dikwijls de glimlach opwekken van de belangstellende beschouwer.

Wij meenden, dat allerlei kleine gebeurtenissen in het verleden, die ons verrassend en interessant voorkwamen, ook uw belangstelling zullen hebben, als ze op een gepaste manier aan u worden voorgelegd. Bovendien geven deze op zich niet belangrijke zaken dikwijls een onverwacht indringende kijk op het gewone leven van het verre of minder verre verleden, waardoor ze ons inzicht in de geschiedenis zeker kunnen verhelderen.

Vanuit deze gedachtegang willen wij u in deze rubriek kennis laten maken met hopelijk tekenende bijzonderheden uit het alledaagse leven van de gewone mensen uit onze omgeving in vervlogen tijden.

DE VOETEN VAN DE ZONNEKONING IN OIRSCHOTSE HANDEN

door J. Lijten

Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, is niet alleen bekend geworden door zijn succesvolle politiek, die hem tot de machtigste vorst van Europa in zijn tijd maakte, en door de bevordering van de cultuur, die in het Frankrijk van die dagen een hoogtepunt bereikte, maar ook door een uitzonderlijk lange regering. Geboren op 5 september 1638, verloor hij op vierjarige leeftijd zijn vader, Lodewijk XIII, waardoor hij koning werd onder het regentschap van zijn moeder, Anna van Oostenrijk. In 1651 werd hij op dertienjarige leeftijd meerderjarig verklaard en oefende in naam het koningschap uit, daarbij in feite geleid door kardinaal Mazarin. Toen deze in 1661 stierf, nam Lodewijk op tweeëntwintigjarige leeftijd zelf het bestuur in handen en regeerde als een absoluut vorst tot zijn dood in 1715.

Nominaal meer dan zeventig jaar en feitelijk meer dan vijftig jaar bepaalde hij het gebeuren in Frankrijk en voor een belangrijk deel in Europa. Zijn machtige positie en zijn schitterende hofhouding te Versailles bezorgden hem de naam van 'Le roi soleil' 'De zonnekoning', tegen wie het Franse volk en heel Europa met eerbied of vrees opzag.

Het is verwonderlijk, dat deze man onder zo'n zware last zolang te been is kunnen blijven. De oplossing van dit raadsel vonden we in de Oirschotse archieven.

Daar ontdekten we, dat twee Oirschotse inwoners aan zijn hof als schoenmaker verbonden zijn geweest. De summiere gegevens, die in Oirschot te vinden zijn, doen ons vermoeden, dat de voeten van de zonnekoning gedurende de dertig laatste jaren van zijn leven continu in Oirschotse handen zijn geweest.

De oudste aanwijzing dateert van 1684. In het Oirschotse schepenprotocol vonden we een getuigschrift voor Adriaen Henrickszoon van den Bichelaer, 'die het schoenmakersvak verder geleerd heeft in Italië en Frankrijk en nu werkzaam is aan het hof van de koning van Frankrijk te Versailles'.¹⁾ Dat de naam Versailles nog niet zo bekend was, blijkt uit de glimlachwekkende spelling 'Vercellye'. Adriaen heeft echter zijn functie niet lang mogen uitoefenen, want vijf jaar later was hij reeds overleden, nog geen veertig jaar oud, zoals blijkt uit een schuldbekentenis aan zijn onmondig kind.²⁾ Hij was gehuwd met Jenneke Bridden, zoals naar voren komt bij de erfdeling van de nagelaten goederen van zijn ouders.³⁾ Deze was vermoedelijk een Fratwaise, die hij aan het hof had leren kennen, wat wij menen te mogen afleiden uit haar ongewone naam en uit het feit, dat zij ook na de dood van haar man aan het hof te Versailles verbonden bleef.⁴⁾

Voor zijn opvolger als hofschoenmaker moeten wij een stap zetten van vijftiengintig jaar. Misschien lijkt het gewaagd, om te veronderstellen, dat deze persoon Adriaen Henrickszoon van den Bichelaer in diens functie is opgevolgd. De veronderstelling hangt echter niet zomaar in de lucht. We geven u eerst de documenten, om u daarna uit te leggen, hoe wij tot onze 'gewaagde' veronderstelling zijn gekomen.

Op 23 mei 1715 werd in Oirschot de erfdeling afgewikkeld van de nalatenschap van Jan de Metser, die pastoor was geweest te Overwinden en aldaar 'subitelyck gestorven sonder testament' op 13 april 1701.⁵⁾ Het duurde wel meer vele jaren voor een erfenis werd gedeeld. Jan's broer, Hendrick de Metser, droeg daarbij zijn aandeel over aan een andere broer, Anthony. De akte van machtiging voor deze overdracht was opgemaakt voor schepenen van Parijs door 'Hendrick de Metser, dit Masson', geprivilegieerd schoenmaker van de koning van Frankrijk. De akte is ook door Hendrick zelf met de bovenaangehaalde woorden ondertekend.⁶⁾ Uit het feit, dat zijn naam reeds een franse versie heeft (Masson - thans zou men schrijven: Maçon - is de Franse vertaling van zijn naam), kunnen we afleiden, dat hij reeds lang aldaar woonde. Dit blijkt ook in 1723. In dat jaar was zijn zoon, Jan Baptist, gedurende lange tijd op bezoek geweest in Oirschot. Bij zijn terugkeer naar Parijs gaven de Oirschotse schepenen hem een verklaring mee, waarin wordt gezegd, dat hij te Parijs geboren en woonachtig was.⁷⁾ Misschien is hij in 1723 gehuwd of heeft hij althans de grondslag gelegd voor zijn huwelijk met Johanna Geertruy van Roy, die nog in 1754 als zijn vrouw genoemd wordt.⁸⁾

Hendrick de Metser (geboren 24 aug. 1649) was enkele jaren ouder dan Adriaen Henrickszoon van den Bichelaer (geboren 10 november 1652). Wij komen daarom tot deze veronderstelling. Toen Adriaen Henrickszoon van den Bichelaer zijn functie aan het Franse hof had verkregen, trok hij als zijn helper Hendrick de Metser aan, die hij als persoon en als vakman goed kende. Deze was vermoedelijk reeds gehuwd, voordat hij naar Parijs vertrok, zodat zijn relaties met Oirschot gemakkelijker levendig zijn gebleven. Bij de vroege dood van Adriaen zal Hendrick hem zijn opgevolgd.

Naar het antwoord op de vraag, hoe deze Oirschotse mannen in Parijs terecht gekomen zijn, kunnen we slechts gissen. Een reële mogelijkheid is, dat de legendarische Oirschotse dokter Fey hierin een rol gespeeld heeft. Het is bekend, dat hij goede relaties had aan het Franse hof. Hij was ook 'harnasmaker' (vervaardiger van steuncorsetten) en bemoeide zich herhaaldelijk met orthopedische zaken, zodat hij in deze hem bekende vaklieden kon aanbevelen, die mogelijk ook in Oirschot voor hem gewerkt hadden.

Beide personen zijn uit bekende Oirschotse families. Hendrick de Metser is een kleinzoon van Jan de Metser, die secretaris van Oirschot was van 1618 tot zijn

vroege dood in 1626. Van beide families laten we een gedeeltelijke stamboom volgen, waaruit blijkt, dat de Oirschotse mensen toch niet zo honkvast waren, als soms wordt aangenomen.

Dat onder de Oirschotse patriotten de namen van den Bichelaer en de Roy herhaaldelijk voorkomen, hoeft ons niet te verwonderen. Een eeuw lang hadden zij een pied à terre in Frankrijk.

Hopelijk mogen wij binnen afzienbare tijd een artikel tegemoet zien over deze Oirschotse patriotten.

NOTEN

De vermelde geboortedata en familierelaties zijn ontleend aan de Oirschotse doopboeken. Het leek overbodig daarnaar in elk apart geval te verwijzen.

1. Oirschots schepenenprotocol van 1683/4, blz. 210 e.v.
2. Oirschots schepenenprotocol van 1689, blz. 13 e.v. d.d. 1689.02.03.
3. Oirschots schepenenprotocol van 1690, blz. 151 - 155, d.d. 1690.10.23.
4. Oirschots schepenenprotocol van 1690, blz. 151 - 155, 1691, blz. 43 e.v. 1693, blz. 103 e.v.v.: de genoemde erfdeling en twee schuldbekentenissen aan de onmondige kinderen te Versailles aan het hof. (In 1693: Versaelye).
5. Archief van het aartsbisdom Mechelen, Mechliniensia 36, fol. 492.
6. De akte van machtiging, in het Frans gesteld, is in het protocol van 1715 ingeplakt bij fol. 143vo.
7. Oirschots schepenenprotocol van 1723, fol. 215vo.
8. Oirschots schepenenprotocol van 1754, fol. 232vo.

— Joannes x Maria van Hersel
* 1642.10.10.

— Gysbert
* 1644.07.31

— Martinus x Margareta Jacopsd. Metsers
* 1646.10.13

— Antonius vermoedelijk jong overleden
* 1648.12.13

— Antonius x Wilhelma van Collenberch
* 1650.07.08

— **Adrianus** x Jenneke Bridden
* 1652.11.10

- Daniël gardist van de Paus in Rome
* 1655.02.18

- Maria
* 1657.06.29

- Petrus x Johanna Smits
* 1661.02.09

Henrick Gysberts
v.d. Bichelaer
* 1608.11.16

x

1641.10.29

Anna Jansd.
v.d. Schoot

— Willem pastoor van Leefdaal 1641 - 1683
* 1614.07.10 t 1683.04.13

— Maria
* 1616.04.25

— Theodora jong gestorven
* 1618.07.11

— Theodorus
* 1619.07.11

Jan Willemsz.
de Metser
secr.v. Oirschot
1618 - 1626

x

Aleyd Toirkens
t 1643.12.23

Paulina Habraken
ook genaamd
de Roy

x

Aleydis
* 1622.??16

Jan pastoor te
Overwinden
* 1645.06.27
t 1701.04.13

Aleydis
* 1647.09.28

Hendrick
* 1649.08.24

— Jan Baptist
x
Johanna Geertruy
van Roy

— Anthony
* 1651.03.30

— Maria
* 1652.12.31

— Theodorus
* 1655.04.29

— Catharina
* 1657.02.23

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 96 - 100

door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

In de nacht van dinsdag 25 september 1601 stierf Aert Sgraets, secretaris van Oirschot.» Voor Floris van Merode was dit aanleiding, om zich intensief te gaan bemoeien met Oirschotse zaken. Op 7 oktober van dat jaar liet hij de nagelaten bescheiden van Aert Sgraets inventariseren.²⁾ Blijkens een aantekening in de marge had Floris zelfs de brutaliteit om de rekening der vier kwartieren over 1598 - 1600 mee te nemen, waarmee hij absoluut niets te maken had. Van zijn heerlijk recht moet Floris op flagrante wijze misbruik gemaakt hebben door de benoeming van Andries Huybrechts tot secretaris.³⁾ Deze man zal niet alleen onbekwaam geweest zijn, maar is ook nauwelijks aan enig werk toegekomen. Uit een nauwkeurige analyse van het schepenprotocol menen we te moeten besluiten, dat het gedeelte van september 1601 tot april 1605 naderhand is gereconstrueerd. Degene die dit gedaan heeft - een klerk of een schepen - kon vermoedelijk voor een gedeelte terugrijpen op wat aantekeningen van Andries Huybrechts, maar heeft in vele gevallen de schepenen te hulp moeten roepen, die getuigen waren geweest bij de akten. De tekst van zoen nr. 97, die wij vonden in het protocol, gaat vermoedelijk terug op zo'n aantekening. Eenzelfde soort aantekening moet gemaakt zijn op 12 maart 1603 betreffende de afwikkeling van de zoen voor de dood van Henrick Spierincx. De redactor van het protocol zal er echter niet goed raad mee geweten hebben en heeft daarom die aantekening maar achter in het protocol gelegd. Ook wij wisten er geen raad mee en hebben deze zaak daarom terzijde gelegd. Zelfs de naam van de dader was niet te achterhalen.

De tekst van zoen-accoord nr. 98 is door de schepenen, die daarover getuigen waren geweest, aangebracht vermoedelijk bij de redactor van het protocol. De partijen van zoen nr. 99 namen het zekere voor het onzekere en lieten de akte opmaken door een notaris. Kort daarna kwam Jeronimus van Kelst in functie als secretaris. Vanaf april 1605 is het schepenprotocol van zijn hand, maar hij werd pas beëdigd als secretaris op 21 december 1605.⁴⁾ Het is mogelijk, dat het protocol van 1605 ook een reconstructie is, maar ook, dat van Kelst vanaf april 1605 heeft waargenomen zonder beëdigd te zijn. De tekst van zoen nr. 100 is van de hand van Jeronimus van Kelst, die op dat moment als secretaris functioneerde.

Jeronimus van Kelst was zeker bekwaam voor zijn functie, maar over zijn persoon en zijn functioneren is heel wat te zeggen, wat echter buiten het bestek van dit onderzoek valt.

Bij de afzonderlijke zoen-accorden vindt u een weerklink van de perikelen, die wij moesten overwinnen om u een verantwoorde samenvatting voor te leggen.

NOTEN

1. Oudste doopboek van Oirschot, blz. 55. '1601 25 septembris feria 3 hebdomade nocte circa duodecimam obiit Arnoldus Antonii secretarius nostri
2. Deze inventaris is nog aanwezig in het familie-archief van Merode-Westerlo in het A.R.A. te Brussel, nr. V.D.D. 721. Blijkens deze inventaris hadden vele aanwezige stukken betrekking op het kwartier Kempenland en de vergadering der vier kwartieren, waarvan Aert Sgraets volgens het gebruik ook secretaris was.
3. De naam van deze secretaris, die vermoedelijk gefunctioneerd heeft van 1601 tot 1605, is slechts bekend uit de vermelding in O.A.A.O., vrl. inv. nrs. 4104 en 1508. De secretaris van Oirschot was volgens de aloude geplogenheid ook griffier van het kwartier Kempenland en secretaris van de vergadering der vier kwartieren. Het kwartier benoemde echter zelf zijn griffier en als door bepaalde machinaties in Oirschot een onbekwame secretaris werd benoemd, was het kwartier wel zo verstandig om naar een tijdelijke andere kracht om te zien. Zo werd na de dood van Aert Sgraets Goyaert Meys 'geassumeerde'. Dit woord drukt o.i. uit, dat hij slechts een tijdelijke benoeming had. Na de benoeming van Jeronimus van Kelst tot secretaris van Oirschot werd deze dan ook tevens aangesteld tot griffier van Kempenland. Zie: Elis. H. Korvezee, Inventaris van het kwartier Kempenland, (machineschrift) blz. 13.
4. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 4728.

nr. 96

1601 maart 17

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP MARTEN HENRICK
 GHYSBRECHT VLEMINCX**

Oirschots schepenprotocol van 1601, fol. 241.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Marten zoon van Henrick Ghysbrechts Vlemincx

Dader: Jacop zoon van Peter Willem Wouters

Zoenco commissie:

'deur tusschenspreecken van goede ompartydighe mannen wederzydens genomen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de akte wordt gesteld, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de zoen te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld niet gevraagd 'uuyt naerdere compassie ende aensiende d'armoede van den delinquant'.
- b. kosten: dokterskosten
kosten van het accoord niet gespecificeerd
kerkerechten
uitvaart: bijdrage van 10 gulden in reeds betaalde kosten van uitvaart, te betalen 'te oigst naestcomende'

2. geestelijke genoegdoening

- d. 1 kaars van $\frac{1}{2}$ pond op Sacramentsdag (zie 3.a.)
- e. een spynde van $\frac{1}{2}$ mud rogge

3. schulderkenning

- a. deelnemen aan de processie op Sacramentsdag blootvoets en in ondergoed met een kaars van $\frac{1}{2}$ pond
- b. wijken: verbanning voor 8 jaar uit Oirschot
voor eeuwig uit Straten en Notel
in de kerk alleen komen 'in den thoren oft achter in den buyck van der kerken'
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De ouders van het slachtoffer zijn klaarblijkelijk overleden. Van de vader wordt dit gezegd door het woord 'wijlen', de moeder wordt niet genoemd. De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door diens broer Ghysbrecht, diens zuster Cornelia met haar man en twee ongetrouwde zusters. Dezen treden ook op voor de jongste zuster, die nog minderjarig zal zijn geweest. Van de zijde van de dader worden alleen met name genoemd diens vader en Goyaert Huybrecht Roefs, vermoedelijk een oom. De dader zal, zoals dat gewoonlijk gebeurde, na de vechtpartij met fatale afloop tussen twee jongemannen buiten Oirschot zijn gevlucht. Daar de uitvaart al gehouden blijkt te zijn, zal het accoord pas geruime tijd na de doodslag tot stand zijn gekomen. De armoede van de familie van de dader, die hier bij uitzondering uitdrukkelijk wordt gememoreerd, is daar mogelijk

een van de oorzaken van geweest. De financiële ontoereikendheid tot het betalen van zoengeld kan ook reden geweest zijn, om de in onbruik geraakte openbare boete weer voor den dag te halen. De gevraagde financiële lasten zijn voor de naaste familie toch nog uitermate zwaar geweest, zodat een betalingsbelofte van hun kant niet volstond. Jan Henrix in't Ekerschot stelde zich in het accoord borg voor de financiële verplichtingen van de familie.

Misschien dat iemand meent, dat verbanning uit Oirschot en deelname aan de Sacramentsprocessie elkaar uitsluiten. Dat is echter niet zo. Verbanning sloot niet uit, zoals ook in het voorliggende accoord wordt gezegd, dat men af en toe 'gast-gewijze' in Oirschot kwam. Uit preciseringen, die daarbij in een enkel geval werden gegeven, kan men afleiden, dat het overblijven gedurende een paar nachten bij de familie getolereerd werd.

nr. 97

1602 maart 2

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GHYSBRECHT JANSZOOM VAN HEERBEKE**Oirschots schepenprotocol van 1602, fol. 289vo.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Ghysbrecht Janszoon van Heerbeke

Dader: Peter zoon van Jacob genaamd op de Hoeve te Tilburg

Zoencommissie: niet genoemd.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Het accoord is gesloten na het volledig vervullen van de voorwaarden door de dader. Het is dus naar zijn vorm eerder een kwitantie dan een zoen-accoord. Maar uit de wijze van formulering menen wij te moeten afleiden, dat er vantevoren geen afspraken op schrift zijn vastgelegd. In de akte wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader heeft vergeven en dat deze hen 'ten volen vernuecht, gecontentiert ende betaelt' heeft en dat zij niets meer op hem te vorderen hebben.

B. Voorwaarden

Hierover is niets concreets bekend, maar gezien de formulering zullen zij vooral in de materiële sfeer gelegen hebben en zal de dader niet krenterig geweest zijn in het bieden van geldelijke vergoeding.

AFWIKKELING

Met deze akte is de kwestie volledig afgehandeld.

COMMENTAAR

Dat er geen zoen-accoord gemaakt is in de gebruikelijke vorm maar slechts deze vastlegging achteraf, komt vermoedelijk op het (negatieve) conto van de onbekwame toenmalige secretaris Andries Huybrechts, hoewel de mogelijkheid aanwezig blijft, dat de partijen tot een accoord gekomen zijn en tevens tot afdoening daarvan, vóórdat zij iets schriftelijk hebben laten vastleggen. Vooral de omstandigheid, dat de dader een inwoner van Tilburg was en dat de doodslag misschien buiten Oirschot is geschied, vergroten deze mogelijkheid. Tussen de regels door lezend zouden we zeggen, dat er geen sprake is van vijandigheid. Bij ons bekende secretarissen, met wier stijl wij vertrouwd zijn, durven we wel op deze indruk af te gaan. In dit geval menen we echter een groot voorbehoud te moeten maken. Onder dit voorbehoud willen we toch wijzen op de mogelijkheid, dat de dood van het slachtoffer eerder het gevolg is geweest van een ongeluk dan van opzet. Ook in zo'n geval diende volgens de toenmalige opvattingen een zoen-accoord gesloten te worden.

Gezien de naam van de dader, die enkel zelf genoemd wordt, zal hij of althans zijn vader bewoner zijn geweest van de hoeve in Tilburg, die pas veel later de naam 'Koningshoeve' zou krijgen.

Van de zijde van het slachtoffer werd het accoord gesloten door diens weduwe Aleyd dochter van wijlen Bastiaen Bierkens en Henrick en Jan broers van het slachtoffer.

nr. 98

1604 december 30

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WILLEM LAMBERT GOYAERTS-SOEN**Oirschots schepenprotocol van 1604, fol. 461.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Willem zoon van wijlen Lambert Willem Goyaertssoen (ook Goortssoen)

Dader: Marcelis zoon van wijlen Marcelis van Gestel

Zoencommissie

'deur tusschenspreecken van goede ompartydige mannen over de saecke genomen'.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de afspraak te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: niet uitdrukkelijk genoemd, zie echter kosten

b. kosten: dokters- en verplegingskosten

voor 'uuytvaert, specerye ende anderssints' 62 gulden
(zie commentaar)

2. geestelijke genoegdoening

e. een spynde van $\frac{1}{2}$ mud rogge

3. schulderkenning

b. wijken: verbanning voor 3 jaar uit Oirschot

voor eeuwig uit Straten en Notel

wijken op wegen en in herbergen als gewoon (zie commentaar)

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Aard en datering van de akte.

Als datum hebben wij boven de akte gezet: 30 december 1604. Wij vonden de akte in het protocol van dat jaar met als datum 30 december zonder vermelding van jaartal. Dit is een normale zaak in het protocol. De akte is aangebracht door de schepenen, die er als getuigen over gestaan hebben: Testes (Peter Wouters van den) Van et (Niclaes Arienssoen van) Nistelroy apportaverunt. Zij waren schepenen in 1604 en zullen op de laatste dag van hun functioneren de akte hebben laten registreren door degene, die toen reeds bezig geweest zal zijn met de reconstructie van het protocol. Wij beschouwen 30 december 1604 daarom als datum van het aanbrengen der akte door de schepenen. Blijkens de inhoud moet het accoord echter veel eerder gesloten zijn. Bij de bepaling omtrent de verbanning van 3 jaar uit Oirschot wordt immers gezegd, dat deze 'begonst is ontrent 't hoochtyt van Paesschen in den voorleden jaere zestienhondert ende een'. Daaruit volgt, dat het accoord tot stand gekomen moet zijn in de loop van 1602. Er is dan weer deze moeilijkheid, dat de betreffende schepenen in dat jaar niet als zodanig in functie waren. De oplossing lijkt me deze. De doodslag is gepleegd rond Pasen 1601. De dader vluchtte na de fatale gebeurtenis buiten Oirschot, zoals dikwijls gebeurde. De onderhandelingen voor het zoen-accoord begonnen in dat jaar onder leiding van de genoemde schepenen. Wij moeten er wel aan denken, dat de taak van de schepenen in een dergelijk geval niet enkel registrerend was maar ook bemidde-

lend. Zij zetten daarom hun taak voort, toen deze bij het einde van hun ambtstermijn nog niet was afgerond, en wisten in het volgend jaar tot resultaat te komen. Omdat er een opschrift boven de akte staat, vermoeden we, dat een der schepenen bij deze afronding een schriftelijk stuk heeft opgemaakt, dat in het protocol letterlijk werd overgenomen.

De inhoud van het accoord.

De familie van het slachtoffer heeft als eerste vertegenwoordigers diens twee broers en een zwager en een broer van zijn vader. De dader wordt vertegenwoordigd door twee personen, van wie geen familierelatie tot deze wordt aangegeven. Wij vermoeden, dat zij slechts verwijderde familie van de dader waren, mede omdat zij enkel beloven de financiële verplichtingen na te komen, terwijl de dader zelf belooft de zoenverplichtingen na te komen. Dit gegeven tesamen met de afwezigheid van de dader uit Oirschot kan de onderhandelingen bemoeilijkt en gerekt hebben. Van een bijzondere vijandigheid blijkt niets. Eerder het tegendeel, want bij de regeling van het wijken in herbergen wordt opgemerkt, dat de familie van het slachtoffer 'uuyt singuliere gratie' hem toestaat in de herberg te blijven, wanneer hij daar als eerste was. Normaal was, dat de dader bij binnenkomst van familieleden van het slachtoffer in een herberg, waar hij al was, zijn glas kon uitdrinken maar dan moest afrekenen en verdwijnen. Wat betreft de eeuwigdurende verbanning uit Straten en Notel wordt gezegd, dat hij daar nooit zal mogen wonen 'sonder consent van den vrienden'. Ook hier klinkt de regeling enigszins soepel. Wat de materiële vergoeding betreft, menen we uit de terminologie 'voer uuytvaert, speceryen ende anderssints' te kunnen opmaken, dat het daar genoemde bedrag ook nog een andere motivering vindt en dat kan wijzen in de richting van enig zoengeld.

Bij de verplegingskosten komt naar voren, dat het slachtoffer enige tijd stervende gelegen heeft ten huize van Willem van der Lusdonck.

nr. 99

1605 december 6

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PHILIP JAN PHILIPS STANS

Oirschots schepenprotocol van 1605, fol. 1.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Philip zoon van Jan Philips Stans

Dader: Gerit zoon van Henrick Gerits Hasselmans

Zoencommissie

'met vele bidden ende tusschenspreecken van goede mannen'

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In het begin van de akte wordt gezegd, dat de vader van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde van de akte constateren beide partijen, dat hiermee de verzoening tot stand gekomen is en beloven zij zich aan de afspraken te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 40 gulden te betalen met Lichtmis en door de vader van het slachtoffer uit te zetten tegen een rente van 3 gulden ten bate van het jonge kind van het slachtoffer
- b. kosten: voor de uitvaart: 30 gulden te betalen met Kerstmis dokterskosten
kosten van het accoord ¹ niet gespecificeerd

2. geestelijke genoegdoening

- d. 1 kaars van 3 pond voor het Allerheiligste in Oirschot 'in teecken van uuytwendich leetwesen'

3. schulderkenning

- a. zie 2.d.
- b. wijken: verbanning voor 6 jaar uit Kerkhof en Straten in de kerk alleen komen 'aen de zyde nae den thoren' wijken in huizen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In een akte van daags daarna stelt Henrick van der Sterren, rentmeester van het kapittel, zich borg voor de betaling van de twee genoemde bedragen van totaal 70 gulden.

In een akte van 20 februari 1606 geeft de vader van het slachtoffer kwitantie aan Henrick van der Sterren voor de betaling van de genoemde 70 gulden.

COMMENTAAR

Alle drie de akten zijn op één stuk papier geïnstrumenteert door notaris Joachim van Aelst. Dit notariële instrument zal na de afwikkeling door de vader van de dader ter hand gesteld zijn aan secretaris Jeronimus van Kelst, die het heeft laten inbinden bij het protocol van het betreffende jaar.

Bij het sluiten van het accoord waren de beide vaders hoofdvertegenwoordiger van hun familie. Enkel bij de familie van de dader wordt nog een naam genoemd van een persoon, wiens relatie tot de dader niet nader is te duiden. De weduwe van

het slachtoffer, Marieke dochter van Peter Goyaert Schepens, wordt enkel genoemd, waar sprake is van diens jonge kind.

Over de voorwaarden zijn slechts enkele zaken op te merken. Het zoengeld is duidelijk bedoeld voor het kind van het slachtoffer. Bij diens meerderjarigheid of huwelijk zal ook de hoofdsom van het belegde kapitaal aan hem komen.

De opmerking bij het offeren van de kaars 'in teecken van uuytwendich leetwesen' wijst erop, dat onze gebruikelijke schematische indeling natuurlijk niet al te strak moet worden opgevat.

Wat het wijken betreft, dit wordt volgens de letter evenals de gedeeltelijke verbanning uit Kerkhof en Straten slechts bedongen voor de tijd van 6 jaar.

nr. 100

1606 november 11

ZOEN-ACCOORD VOOR VERWONDING VAN PETER AERTS TE ZEELST, OOK GELDEND BIJ EVENTUEEL OVERLIJDEN

Oirschots schepenprotocol van 1606, fol. 109.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Peter Aerts (zoon van Aert Franssoen) te Zeelst

Dader: Jan Peterssoen van de Maerselaer

Zoencommissie niet genoemd

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In het begin van de akte wordt gezegd, dat het slachtoffer de dader vergeven heeft en na het vermelden van de voorwaarden belooft het slachtoffer met zijn familie, dat zij van de dader en zijn familie niets meer zullen eisen, ook al zou het slachtoffer alsnog ten gevolge van deze verwonding sterven.

B. Voorwaarden

30 gulden voor smartegeld en dokterskosten, waarvan 24 gulden betaald worden bij het sluiten van het accoord en 6 gulden over acht dagen betaald zullen worden.

De kosten van het accoord worden gezamenlijk gedragen.

AFWIKKELING

In de marge is aangetekend, dat Henrick Jan Beyrmans aan Jan Gerit Alaerts, de zwager van het slachtoffer, kwitantie geeft voor de betaling van de resterende 6 gulden, gedateerd 6 december 1606.

COMMENTAAR

Wij hebben geaarzeld, of we dit zoen-accoord wel tot de zoen-accorden voor doodslag konden rekenen. Er zijn al meer voorwaardelijke accorden geweest, ook waarbij het slachtoffer in feite in leven is gebleven. Er werden dan aparte voorwaarden bedongen voor het geval van overlijden. Hier is dat niet het geval. Niettemin wordt uitdrukkelijk gesteld, dat het accoord ook geldt, indien het slachtoffer alsnog aan de gevolgen van zijn verwonding zou overlijden. Dit wordt niet verwacht. Uit de context menen we te moeten besluiten, dat de wonde, toegebracht met een 'eetmes', vrijwel genezen is en alleen door een onvoorziene wending alsnog fatale gevolgen zou kunnen krijgen.

Het slachtoffer wordt bij het sluiten van het accoord terzijde gestaan door zijn vader, twee broers en een zuster. Aan de naamgeving te oordelen heeft de familie nog geen vaste achternaam. De dader is vergezeld door zijn moeder (weduwe) drie broers en een zwager. Het bijeenkomen van de hele familie van weerszijden duidt er wel op, dat er geen echte vijandschap is. Het gebeuren wordt dan ook een paar maal een 'ongeluk' genoemd. Dat de familie van de dader 24 gulden contant op tafel legde, kan hebben bijgedragen tot een vlottere gang van zaken. Vermoedelijk heeft men wel zoveel mogelijk bij elkaar gelegd, want op de resterende 6 gulden, die een week later betaald had moeten worden, heeft de familie van het slachtoffer enkele weken langer moeten wachten.

Een saillante bijzonderheid is de datering: 'Actum den XIen novembris sonder prejuditie van den heyligendach, overmits het een godtlyck werck is'. Wij zullen hieruit moeten besluiten, dat het met het gebruik in strijd was om op een zondag of verplichte feestdag akten te passeren en dat het feest van sint Martinus in die tijd als een verplichte feestdag werd gevierd. Voor een godgevallig werk als een zoen-accoord gold klaarblijkelijk een uitzondering.